

АГРОСВІТ

№ 3 лютий 2022

Науково-практичний журнал

ISSN 2306-6792

9 772306 679204

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Васильєва Наталя Костянтинівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри інформаційних систем і технологій, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Вініченко Ігор Іванович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: Кучеренко Г. Б.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Андрющенко Катерина Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки та підприємництва, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Безус Роман Миколайович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Гончаренко Оксана Володимирівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Добровальська Олена Володимирівна, доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Козловський Сергій Володимирович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки, Донецький національний університет імені Василя Стуса (м. Вінниця)

Каткова Наталя Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри обліку і економічного аналізу, Національний університет кораблебудування ім. адмірала Макарова

Качула Світлана Валентинівна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Крючко Леся Станіславівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Кураташвілі Альфред Анзорович (Тбілісі, Грузія), доктор економічних, філософських і юридичних наук, професор в галузі суспільних наук, професор Грузинського технічного університету в області Публічного права (Факультет Права і Міжнародних відносин), науковий керівник Інституту Бізнесу і Права факультетів Права і Міжнародних відносин і Бізнес-технологій ГТУ, завідувач відділом економічної теорії Інституту економіки імені П.Гуцушвілі Тбіліського державного університету імені Іване Джавахішвілі

Лозинський Дмитро Леонідович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Державний університет «Житомирська політехніка»

Павлова Галина Євгенівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Самойленко Алла Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та туристичного бізнесу, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Пантелєєва Наталія Миколаївна, доктор економічних наук, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи, Черкаський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи»

Трусова Наталя Вікторівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Таврійського державного агротехнологічного університету, Таврійський державний агротехнологічний університет

Федоренко Станіслав Валентинович, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри охорони праці і навколишнього середовища КНУБА, академік академії будівництва України

Халатур Світлана Миколаївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Череп Олександр Григорович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки, Запорізький національний університет

Чирва Ольга Григорівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Шабатура Тетяна Сергіївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства, Одеський державний аграрний університет

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 3 лютий 2022 р.

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»).

Наказ Міністерства освіти і науки України

№ 975 від 11.07.2019 р.

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво KB № 23728-13568ПР від 27.12.2018 року
ISSN 2306-6792

Передплатний індекс: 21847

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.agrosvit.info

Засновники:
Дніпровський державний
аграрно-економічний університет,
ТОВ "ДКС Центр"

Видавець:
ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Дніпровського державного аграрно-економічного університету 10.02.22 р.

Підписано до друку 10.02.22 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 11,4.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення №1002/2.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© АгроСвіт, 2022

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 3 лютий 2022 р.

У НОМЕРІ:

Новак Н. П.

Управління фінансово-економічною безпекою об'єднаних територіальних громад в Україні на засадах податкового адміністрування 3

Голян В. А., Мединська Н. В., Заставний Ю. Б.

Економічний механізм органічного сільськогосподарського виробництва в умовах глобальних природоохоронних викликів: теоретико-методологічні засади формування 10

Третяк А. М., Москаленко А. М., Ляшинський В. Б.

Світові та українські тенденції розвитку нетрадиційного сільськогосподарського землекористування 19

Дребот О. І., Комарова Н. В., Тарнавський В. А., Комаров Д. Ю.

Геопортал відкритих даних Білоцерківської міської територіальної громади як складова національної інфраструктури геопросторових даних 31

Маслиган О. О., Тодьєришко Е. В., Кузнєцова О. В., Шафранова К. В.

Цифровізація менеджменту та маршрутизація кластерів туристичного та готельно-ресторанного бізнесу в Україні 40

Чаркіна Т. Ю., Зайцева В. М., Пікуліна О. В., Реукова А. О.

Сучасні тренди розвитку та нові напрями туристичної індустрії 49

Ткачук В. І., Плотнікова М. Ф., Овдійук О. М., Куриленко Д. В., Назімов І. Г.

Інноваційний вектор управління інвестиційною та антикризовою діяльністю підприємств 57

Олешко А. А., Ольшанська О. В., Будякова О. Ю., Бебко С. В.

Розвиток стійкої біоекономіки: досвід Європейського Союзу та можливості для України 64

Круковська О. В.

Нові організаційно-економічні засади управління послугами в індустрії гостинності на рівні підприємств готельно-ресторанного бізнесу 70

Семенда Д. К., Корман І. І., Семенда О. В.

Оцінка кон'юнктури та споживчих переваг на ринку сиру України 77

№ 3 / 2022

CONTENTS:

Novak N.

MANAGEMENT OF FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY OF UNITED TERRITORIAL COMMUNITIES IN UKRAINE ON THE BASIS OF TAX ADMINISTRATION 3

Golyan V., Medynska N., Zastavnyy Y.

ECONOMIC MECHANISM OF ORGANIC AGRICULTURAL PRODUCTION IN THE CONTEXT OF GLOBAL ENVIRONMENTAL CHALLENGES: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF FORMATION 10

Tretiak A., Moskalenko A., Liashynskyi V.

WORLD AND UKRAINIAN TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF NON-CONVENTIONAL AGRICULTURAL LAND USE 19

Drebot O., Komarova N., Tarnavskyi V., Komarov D.

GEOPORTAL OF OPEN DATA OF THE BILA TSEKVA CITY TERRITORIAL COMMUNITY AS A COMPONENT OF THE NATIONAL SPATIAL DATA INFRASTRUCTURE 31

Maslihan O., Todierishko E., Kuznietsova O., Shafranov K.

DIGITAL MANAGEMENT AND ROUTING OF TOURIST AND HOTEL AND RESTAURANT BUSINESS CLUSTERS IN UKRAINE 40

Charkina T., Zaitseva V., Pikulina O., Reukova A.

MODERN DEVELOPMENT TRENDS AND NEW DIRECTIONS OF THE TOURISM INDUSTRY 49

Tkachuk V., Plotnikova M., Ovdiuk O., Kurylenko D., Nazimov I.

INNOVATIVE VECTOR MANAGEMENT OF ENTERPRISES INVESTMENT AND CRISIS MANAGEMENT ACTIVITIES 57

Oleshko A., Olshanska O., Budiakova O., Bebko S.

DEVELOPMENT OF SUSTAINABLE BIOECONOMY: THE EXPERIENCE OF THE EUROPEAN UNION AND OPPORTUNITIES FOR UKRAINE 64

Krukovska O.

NEW ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC PRINCIPLES OF SERVICE MANAGEMENT IN THE HOSPITALITY INDUSTRY AT THE LEVEL OF HOTEL AND RESTAURANT BUSINESS ENTERPRISES 70

Semenda D., Korman I., Semenda O.

ASSESSMENT OF THE SITUATION AND CONSUMER PREFERENCES IN THE UKRAINIAN CHEESE MARKET 77

УДК 332.146.2:336

Н. П. Новак,

д. е. н., д. ю. н., начальник, Новотроїцька державна податкова інспекція Головного управління
ДПС у Херсонській області, Автономній республіці Крим та м. Севастополі
ORCID ID: 0000-0002-9929-1391

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.3.3

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ НА ЗАСАДАХ ПОДАТКОВОГО АДМІНІСТРУВАННЯ

N. Novak,

Doctor of Economic Sciences, Doctor of Law, Head, Novotroitsk State Tax Inspectorate of the Main
Department of the State Tax Service in the Kherson Region, the Autonomous Republic of Crimea and the Sevastopol

MANAGEMENT OF FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY OF UNITED TERRITORIAL COMMUNITIES IN UKRAINE ON THE BASIS OF TAX ADMINISTRATION

Визначено, що в результаті децентралізації влади та адміністративно-територіальної реформи на селі територіальні громади отримали як більше прав та свобод, так і обов'язків. Останні пов'язані з забезпеченням наповнення загальних місцевих бюджетів або фондів та раціонального здійснення видатків на утримання закладів освіти, охорони здоров'я, культури, житлово-комунального господарства та інших об'єктів інфраструктури; забезпечення сприятливих умов для розвитку бізнесу, соціальної справедливості та стабільності у суспільстві. Встановлено, що податкові надходження забезпечують майже 40,0% загального бюджету ОТГ. Тому вони є дійсно важливими інструментами забезпечення їх фінансово-економічної безпеки та соціально-економічного розвитку. Податкове адміністрування з метою управління ними доцільно здійснювати за напрямками: уточнення нормативної грошової оцінки земель; встановлення відповідності цільового призначення сільськогосподарських угідь та фактичного їх використання; унеможливлення стягнення заниженої плати за землю через здійснення нецільового використання пасовищ та інших угідь або земель; виявлення платників податків — боржників, робота з ними та сприяння господарюванню на землі більш продуктивним господарникам; своєчасне прийняття та затвердження рішень на рівні місцевих громад щодо ставок місцевих податків та порядку їх стягнення; оновлення в розрізі всіх населених пунктів об'єднаної територіальної громади нормативної грошової оцінки земель відповідно до чинного законодавства. Таким чином, податкове адміністрування має значні резерви для збільшення дохідної частини загального бюджету або фонду ОТГ.

It is determined that as a result of decentralization of power and administrative-territorial reform in rural areas, territorial communities have gained more rights and freedoms, as well as responsibilities. The latter are related to ensuring the filling of general local budgets or funds and the rational implementation of expenditures for the maintenance of educational, health, cultural, housing and communal services and other infrastructure; providing favorable conditions for business development, social justice and stability in society. It should be noted that with the adoption of the new Tax Code of Ukraine, the country's tax system has acquired new features and characteristics. In addition, a number of factors lead to changes in the structure and types of taxes, tax rates, namely: the declaration of support for small business by the state; a course to increase the level of monetary targeted provision of social protection; dynamics of sources of tax revenues, etc. Therefore, it is important to identify the role and establishment of certain taxes in ensuring the financial and economic security of territorial communities; substantiation and assessment and diagnosis of tax administration as tools for regulating and managing their development and improvement in the interests of every rural resident and in the future.

It has been established that taxes and tax administration play a significant role in ensuring the financial and economic security of united territorial communities and their socio-economic development as tools for their management. Practical experience shows that they provide almost 40,0% of the revenue of the general fund or the OTG budget. The main areas of tax administration that can attract additional reserves and sources of increasing revenues to the community budget are the following: clarification of the normative monetary valuation of land to adjust the payment for land; justification

of fair rents; establishing compliance and preventing violations of the intended use of agricultural land; identification of tax debtors, compliance with tax discipline and promotion of productive management and payment of taxes; timely decision-making on local tax rates in terms of OTG competence and cooperation with territorial divisions of the State Tax Service; updating the normative monetary valuation of land in accordance with the rules of the State Geocadastre in terms of settlements located in the community. Thus, tax administration allows to increase revenues to the general budget, and therefore to provide expenditures on subsidies and activities as a guarantee of financial and economic security, socio-economic development of OTG in the future.

Ключові слова: податкове адміністрування, податки, інструменти, загальний фонд, фінансово-економічна безпека, об'єднані територіальні громади, децентралізація влади, плата за землю, податок на майно, нормативна грошова оцінка, управління.

Key words: tax administration, taxes, instruments, general fund, financial and economic security, united territorial communities, decentralization of power, land fee, property tax, normative monetary valuation, management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Адміністративно-територіальна реформа в Україні, здійснювана в останні роки, ознаменувалася вагомим науковим та практичним результатом — створенням об'єднаних територіальних громад (ОТГ) замість колишніх сільських і селищних, а також районних рад у залежності від кількості та щільності населення, яке тут проживає. Також це зміна адміністративно-територіальних меж, центрів, соціально-та виробничо-інфраструктурного забезпечення. Необхідно вказати на своєчасність та значимість здійсненого реформування. Адже в останні десятиріччя через постійне та значне скорочення природного та механічного приросту кількість сільського населення стрімко скорочується. Проте нормативи щодо розміщення закладів освіти, охорони здоров'я, громадського харчування, культурно-мистецьких закладів, а також бюджетних коштів на їх утримання, а також на адміністрування сільських територій, залишалися не змінними. Тому реформа, по-перше, дозволила оптимізувати вказані процеси. По-друге, сільські громади отримали не тільки більш значну автономію та демократизацію управління, а також можливості заробляти й витратити кошти, тобто формувати свої бюджети у відповідності до своїх потреб. Останні ними розуміються краще, ніж з єдиного центру.

Одним із вагомих інструментів та джерел наповнення бюджетів є місцеві податки та їх адміністрування. Вони дозволяють забезпечити не тільки наповнення місцевих бюджетів, але й здійснювати регулювання господарської діяльності, уникнення правопорушень адміністративними методами. Однак разом з розширен-

ням прав об'єднані територіальні громади отримали й нові обов'язки. Мова йде про необхідність забезпечення фінансування всіх об'єктів інфраструктури, які функціонують на їх територіях. Як правило, це не прибуткові та дотаційні заклади й організації. Також це дотримання правопорядку і законності у діяльності суб'єктів господарювання; боротьба з корупцією, тіньовою економікою, забезпечення соціальної справедливості та соціальної стабільності. По-суті, перераховані чинники є складниками фінансово- та соціально-економічної безпеки сільських громад. У її збереженні та зміцненні податки та їх адміністрування можуть відігравати і відіграють, поряд з іншими інструментами управління та регулювання, важливу роль. Вказане свідчить про актуальність, своєчасність, теоретичну та практичну значимість обраної теми статті.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Необхідно зазначити, що різні аспекти функціонування сільських територій, як от моделі їх розвитку; земельні, трудові та інші ресурси; галузі й види діяльності, підприємства й інфраструктура, сільський зелений туризм знайшли відображення у працях провідних вітчизняних науковців-економістів. Названі проблеми, а також питання реформування їх адміністративно-територіального устрою, розвитку сільських громад, його управління та регулювання відображені у працях Єрмакова О.Ю., Ігнатенка М.М., Мармуль Л.О., Романюк І.А., Ярового В.Ф. Публікаціями з реалізації положень, здійснення та підвищення фінансово- й соціально-економічної та продовольчої безпе-

ки на національному й регіональному рівнях відомі Антошкін В.К., Грінченко А.Ю., Пилипенко К.А. Так само фахівці з обліку, фінансів та оподаткування здійснювали й здійснюють вагомі дослідження податків та їх адміністрування, податкової системи та управління нею. Проте управління фінансово-економічною безпекою об'єднаних територіальних громад і, відповідно, сільських територій інструментами податкового адміністрування вимагають поглиблених досліджень.

Слід зазначити, що з прийняттям нового Податкового кодексу (ПК) України від 02.12.2010 р. податкова система країни набула нових рис та властивостей. Крім того, до змін у структурі та видах податків, податкових ставок призводить ціла низка чинників, а саме: декларування підтримки малого бізнесу державою; курс на підвищення рівня грошового адресного забезпечення соціального захисту населення; динаміка джерел податкових надходжень та ін. Тому важливе значення має та є актуальним виявлення ролі та встановлення тих або інших податків у забезпеченні фінансово-економічної безпеки територіальних громад; обґрунтування та оцінка й діагностика адміністрування податків як інструментів регулювання та управління їх розвитку й удосконалення в інтересах кожного сільського жителя і на перспективу.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування податкового адміністрування як важливого інструменту управління та регулювання фінансово-економічної безпеки та розвитку об'єднаних територіальних громад та визначення пріоритетних напрямів його застосування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Податки й податкове адміністрування у наукових публікаціях висвітлюються, переважно, у контексті підприємницької діяльності. Проте з огляду на їх важливі функції (фіскальна, регулююча, розподільна) вони представляють великий теоретичний та практичний інтерес в якості інструментів забезпечення фінансово-економічної безпеки та розвитку об'єднаних територіальних громад, особливо в умовах децентралізації влади та зростання керівних повноважень органів місцевого самоврядування [2, с. 225]. Отримавши широкі повноваження та права, сільські територіальні громади, зокрема, отримали й більшу відповідальність та зобов'язання щодо формування місцевих бюд-

жетів, забезпечення розвитку, у т.ч. й соціальної та виробничої інфраструктури, утвердження соціальної справедливості та соціальної стабільності на селі.

У такому розумінні саме наповнення та використання місцевих бюджетів є запорукою виконання названих завдань, а також забезпечення фінансово-економічної безпеки цих нових адміністративно-територіальних утворень. Особливої ваги у цьому відношенні набувають місцеві бюджети. Їх наповнення спирається на місцеві податки і збори. Наразі до місцевих податків і зборів належать: податок на майно, який включає плату за землю, податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, транспортний податок; єдиний податок, який сплачується суб'єктами господарювання за спрощеною системою та визначається як основний підприємницький податок [3, с. 208]. Також до місцевих податків належать туристичний збір та збір за місця для паркування транспортних засобів. Встановлення інших податків, платежів і зборів, не передбачених Податковим кодексом, забороняється.

Відповідно до положень та регламенту ПК України ради об'єднаних територіальних громад приймають положення про місцеві податки і збори, які встановлюються та справляються на їх території. Їх рішення мають містити такі важливі визначення, як об'єкт оподаткування; платник податків і зборів; розмір податкової ставки; податковий період. При цьому органи місцевого самоврядування позбавлені надавати фізичним і юридичним особам будь-які індивідуальні пільги, що призводять до ухилення від податків та зменшення податкової бази на території їх життєдіяльності. Податкові пільги загального характеру регламентуються чинним законодавством та рішеннями органів центральної виконавчої влади. Наприклад, це податкові канікули для малого бізнесу через пандемію коронавірусу. З іншої сторони, забороняється і встановлення місцевих податків і зборів, які не передбачені Податковим кодексом країни.

Отже, адміністрування місцевих податків має важливе значення для розвитку об'єднаних територіальних громад, в управлінні ним та фінансово-економічною безпекою [4, с. 17]. Безумовно, основним виробничо-економічним ресурсом їх функціонування є земельні ресурси та сільськогосподарські угіддя. Тому доцільно здійснити оцінку та діагностику цього напрямку (сегменту) фінансово-економічної безпеки й податкового адміністрування на прикладі діючої ОТГ, у цьому разі Новотроїцької

Таблиця 1. Фінансово- та соціально-економічні показники функціонування Новотроїцької об'єднаної територіальної громади Херсонської області, 2020 р.

		Середній показник по області	Середній показник по Україні
Доходи загального фонду на 1-го мешканця, грн	828,2	858,0	1145,13
Видатки загального фонду на 1-го мешканця, грн	21151	1747,98	1750,82
Капітальні видатки на 1-го мешканця, грн	19,6	95,61	74,89
Рівень дотаційних бюджетів, %	13,8	19,91	15,57
Співвідношення видатків на утримання апарату управління із сумою доходів загального фонду, %	36,5	34,21	28,37
Питома вага заробітної плати у видатках загального фонду, %	83,3	86,9	82,54
Видатки на загальну середню освіту на 1 учня, грн	13264,4	9265,0	9364,05
Питома вага місцевих податків і зборів у доходах загального фонду, %	36,0	37,28	36,55

Херсонської області як однієї з типових адміністративно-територіальних одиниць Південного регіону країни.

Новотроїцька ОТГ була утворена у 2020 р. на базі 44 населених пунктів на території площею 2296,3 км² та з кількістю населення 34324 осіб при щільності 15 осіб на 1 км². За площею це одна з найбільш сільських ОТГ у країні, але за щільністю населення є досить малою. Враховуючи, що в центрі громади — смт Новотроїцьке — проживає понад 10 тис. жителів, вона зменшується до 10 осіб на 1 км², а в середньому на один населений пункт припадає 560 осіб. Крім центру громади, до великих сільських населених пунктів можна віднести смт Сивашське з населенням понад 4,7 тис. осіб та с. Чкалове (2,7 тис. осіб). Загалом у названих 3 населених пунктах проживає 50,0% населення громади. Це свідчить не тільки про малу густоту населення, але й про значну нерівномірність його розміщення. Така система розселення склалася історично. Вона сприяє, переважно, на зайнятості громадян переважно сільським господарством. У смт Новотроїцьке були розміщені досить значні та відомі харчові підприємства (маслосирзавод, м'ясокомбінат, харчосмакова фабрика та ін.). Проте через прорахунки в приватизації, втрату налагоджених виробничо-економічних зв'язків і повільне формування нових, відсутність зацікавлених інвесторів та припинення державних дотацій вони припинили своє існування.

Територія ОТГ відома своїм близьким розміщенням до Азовського моря та озера Сиваш або Гнилого моря, наявністю лікувальних тер-

мальних джерел, але її населені пункти програють у конкуренції щодо розвитку туризму селам, розміщених поблизу м. Генічеськ та на косі Арабатська Стрілка, які є безпосередньо центрами туристичних дестинацій. Тому, крім аграрного виробництва, сільські жителі є зайнятими в закладах соціальної та виробничої інфраструктури — в медичних та освітніх, мистецько-культурних, фінансових закладах, підприємствах сфери зв'язку, транспорту, меліорації, енергетики, житлово-комунального господарства, управління. Виявлені чинники необхідно враховувати в управлінні та плануванні розвитку цієї території й фінансово-економічної безпеки. Зокрема, йдеться про відновлення підприємств з переробки сільськогосподарської продукції, альтернативних видів діяльності тощо. Так, активізації сільського зеленого туризму, туристичного бізнесу загалом сприяло б використання локацій розміщених тут або в безпосередній близькості всевітньовідомого національного біосферного заповідника "Асканія Нова" ім. Ф. Фальц-Фейна, природного заказника "Асканія Нова" та "Асканійський", а також національного природного парку "Азово-Сивашський". Це сприяло б зростанню зайнятості місцевих жителів, їх добробуту, забезпеченню соціальної стабільності та фінансово-економічної безпеки.

Про фінансово-економічну безпеку та соціально-економічний розвиток Новотроїцької сільської територіальної громади свідчать дані її зведеного бюджету та інші кількісні показники (табл. 1).

Як показує аналіз даних таблиці, доходи загального фонду ОТГ у розрахунку на одного мешканця були дещо меншими, ніж в середньому у Херсонській області і помітно меншими, ніж у країні. Відповідно, вони склали 96,5 і 72,3% від останніх. Натомість, видатки були значно більшими середньо-обласних — на 21,0% та в середньому у державі на 20,0%. Видатки перевищували доходи на одну особу в середньому, у 2,6 разів. Це можна пояснити підвищеною часткою витрат на загальну середню освіту і дещо підвищеною на утримання управлінського апарату. Однак капітальні видатки оцінювалися вже як значно менші — у 4,9 разів — від середньо-обласних і в 3,8 разів від середньо-державних. Це сприймається як негативна тенденція, адже вона свідчить про відсутність будівництва або оновлення основи для подальшого розвитку та відтворення.

При цьому рівень дотаційності бюджету залишався порівняно невеликим — на рівні 13,8%. Частка витрат на утримання апарату

управління у зведеному бюджеті дорівнювала 36,5%, що на 6,0 відсоткових пунктів більше, ніж у середньому по ОТГ країни. Питома вага заробітної плати у видатках загального фонду практично рівнялася обласним та державним значенням. Серед інших важливих видатків видатки на загальну середню освіту в розрахунку на одного учня значно перевищували обласні та державні показники — відповідно, на 43,2% та на 41,6%. Очевидно, таке зростання пов'язане з специфікою системи розселення, яку було виявлено та підвищеною часткою у зв'язку з цим на шкільні автобуси, їх експлуатацією, витратою пального тощо. Наразі частка місцевих податків і зборів була порівнювана з обласною і державною та досить значною — обсягом 36,0%.

Таким чином, всебічний аналіз доходів та видатків зведеного фонду або бюджету Новотроїцької ОТГ дозволяє рекомендувати для його оптимізації, насамперед, необхідність пошуку та виявлення прихованих джерел та резервів надходжень, у т.ч. податковими інструментами. Одним з таких джерел стало виявлення порушень щодо цільового використання земель. Вони призводять до мінімізації податкових зобов'язань через заниження нормативної грошової оцінки (НГО) земель або сільськогосподарських угідь і, як наслідок, застосування меншої ставки податку.

Так, використання пасовищ для вирощування сільськогосподарських культур є порушенням земельного законодавства та занижує нормативну грошову оцінку земель як базу оподаткування для обчислення податкових зобов'язань по єдиному податку четвертої групи, платі за землю, на податок на доходи фізичних осіб (ПДФО). Нормативна грошова оцінка зменшується при цьому у 6,0 разів. Виявлені порушення стосуються принаймні 3-х суб'єктів аграрного господарювання, де НГО виявилася заниженою на 45, 108 та 73 га пасовищ або 226 га сукупною площею. У масштабах ОТГ це є досить значною часткою.

Наступним напрямом податкового адміністрування у процесі забезпечення фінансово-економічної безпеки та соціально-економічного розвитку сільських ОТГ може бути перегляд умов договорів оренди, по яких тривалий час не переглядались ставки та розмір нормативної грошової оцінки. Згідно з Законом України "Про оцінку земель" [14] НГО повинна оновлюватись не рідше, ніж один раз у 5—7 років по землях населених пунктів та 7—10 років — по землях несільськогосподарського призначення за межами населених пунктів.

У відповідності до цього необхідно переглянути договори оренди сільськогосподарського призначення у зв'язку із проведенням всеукраїнської НГО земель. Зокрема, йдеться про збільшення ставки орендної плати, яка по значній частині платників становить 3,0—4,0 %. В умовах Новотроїцької об'єднаної територіальної громади перегляд договорів та збільшення ставки орендної плати необхідно здійснити по 28 суб'єктах аграрного господарювання. Здійснення цього заходу податкового адміністрування дозволить додатково залучити у загальний бюджет громади 2348,7 тис. грн. При цьому по окремих аграрних підприємствах амплітуда резервних нарахувань дуже суттєво відрізняється і дорівнює від 5,0 тис. до 251,2 тис. грн.

З метою прискорення цієї діяльності доцільно провести інвентаризацію діючих договорів оренди щодо актуальності їх суттєвих умов (розміру НГО, ставки орендної плати, терміну дії), змісту договорів та своєчасного вжиття заходів по поновленню. Необхідно звернути увагу сільських та селищних рад, які входять до складу ОТГ, на питання проведення обов'язкової державної реєстрації новоукладених договорів, додаткових угод про внесення до них змін або розірвання. По незареєстрованих угодах щодо змін до договорів, укладених раніше, органи Державної податкової служби (ДПС) не мають підстав донараховувати та стягувати орендну плату.

Також до компетенцій податкового адміністрування належить вирішення питань припинення прав користування земельними ділянками по систематичних боржниках та надання ділянок платоспроможним суб'єктам господарювання. Таких боржників у Новотроїцькій ОТГ виявлено три з боргами від 35,2 до 475,4 тис. грн та з загальною сумою боргів 576,0 тис. грн. Отже, саме на більш ніж півмільйона грн можна буде поповнити загальний бюджет ОТГ у разі дисциплінованих платників.

Наразі відведення нових земельних ділянок або продовження дії договорів оренди необхідно здійснювати лише сумлінним орендарям. Для цього необхідно вимагати від орендарів довідку ДПС про відсутність заборгованості до бюджету. Крім того, при укладанні нових договорів на значні площі важливо також перевіряти податкову історію претендента на оренду.

Згідно з положеннями п. 288.1 ст. 288 Податкового кодексу (ПК) України, органи місцевого самоврядування, які укладають договори оренди, повинні до 01 лютого подавати Голов-

ному Управлінню ДПС переліки орендарів, з якими укладено договори оренди на поточний рік. Також треба інформувати про укладення нових, внесення змін до існуючих договорів та їх розірвання до 1 числа місяця, що настає за місяцем, у якому відбулися зазначені зміни. Новотроїцькою ОТГ такі переліки не надано. Це ускладнює здійснення податкового адміністрування як інструменту управління та забезпечення її фінансово-економічної безпеки та соціально-економічного розвитку.

Також важливе значення для збільшення бюджетних надходжень до загального бюджету ОТГ має оновлення оцінки земель як основного засобу виробництва на селі. Тому необхідно всіляко прискорити процеси оновлення оцінки земель у населених пунктах. За даними офіційного сайту Держгеокадастру України, у Херсонській області потребує оновлення оцінка по 65,6% населених пунктів. По Новотроїцькій ОТГ їх кількість становить 42 населені пункти або 95,5.

Отже, використання податкового адміністрування може значно підвищити обсяги надходжень у загальний бюджет територіальної громади, тим самим покращити стан її фінансово-економічної безпеки та ресурси для соціально-економічного розвитку. При цьому адміністрування потребують й податкові ставки та податки на майно.

Відомо, що основою справляння місцевих податків є прийняття місцевими радами рішень про встановлення цих податків, визначення ставок та пільг. Рішенням Новотроїцької ОТГ від 07.06.2021 року № 534 встановлено ставки податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, на 2022 рік. Проте у вказаному рішенні не визначено ставок податку для будівель промисловості та сільськогосподарського призначення, тоді як з 23.05.2020 р. у пп. 266.2.2 ПК України суттєво обмежено перелік нерухомого майна промисловості та сільськогосподарського призначення, які не є об'єктом оподаткування.

ВИСНОВКИ

Встановлено, що податки та податкове адміністрування відіграють значну роль у забезпеченні фінансово-економічної безпеки об'єднаних територіальних громад та їх соціально-економічного розвитку як інструменти управління ними. Як показує практичний досвід, вони забезпечують майже 40,0% дохідної частини загального фонду або бюджету ОТГ. Основними напрямками податкового адміністрування, які можуть залучити додаткові резерви та дже-

рела збільшення надходжень у бюджет громади, визначені наступні: уточнення нормативної грошової оцінки землі для коригування плати за землю; обґрунтування справедливих орендних платежів; встановлення відповідності та запобігання порушень щодо цільового використання сільськогосподарських угідь; виявлення податкових боржників, дотримання податкової дисципліни та сприяння продуктивному господарюванню і сплаті податків; своєчасне прийняття рішень щодо ставок місцевих податків у частині компетенції ОТГ та співпраця з територіальними підрозділами ДПС; оновлення нормативної грошової оцінки земель згідно з правилами Держгеокадастру у розрізі населених пунктів, розміщених на території громади.

Таким чином, податкове адміністрування дозволяє збільшити надходження до загального бюджету, отже, й забезпечити видатки на дотаційні заклади та види діяльності як запоруку фінансово-економічної безпеки, соціально-економічний розвиток ОТГ на перспективу.

Література:

1. Податковий кодекс України. № 1660-IX від 15.07.2021, ВВР, 2021, № 45, ст. 364. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
2. Проць Н.В. Формування податкових надходжень місцевих бюджетів в контексті бюджетної децентралізації. Фінансовий простір. 2015. № 1. С. 221—229.
3. Мармуль Л.О., Романюк І.А. Фінансове забезпечення та податкові аспекти розвитку туристичної діяльності в Україні. Економічний вісник університету. Вип. 42. 2019. С. 204—210.
4. Коломієць Т.В., Патицька Х.О. Податкова спроможність як показник рівня фінансової автономії територіальної громади. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду: зб. наук. пр. НАН України. ДУ "Інт регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАНУ". Львів. 2015. Вип. 4 (114). С. 15—18.
5. Сторонянська І.З., Патицька Х.О. Проблеми та напрями оптимізації процесу формування ОТГ: за результатами першого етапу адміністративно-фінансової децентралізації. Регіональна економіка. 2017. № 4. С. 65—78.
6. Патицька Х.О. Нарощення податкового потенціалу об'єднаних територіальних громад в контексті забезпечення їх фінансової спроможності. Причорноморські економічні студії. 2017. № 21. С. 42—46.
7. Ігнатенко М.М., Сарапіна О.А. Вплив автоматизації обліку та фінансової звітності на

безпеку підприємств. Економічний вісник університету. 2018. Вип. 38. С. 47—53.

8. Сембер С.В., Чубарь О.Г., Машіко К.С. Теоретичні підходи до визначення сутності фінансової спроможності та фінансових ресурсів територіальної громади. Регіональна економіка. 2015. № 3. С. 81—90.

9. Романюк І.А. Вплив податків на розвиток підприємств туристичної галузі в Україні. Управління розвитком соціально-економічних систем: матер. Другої Міжнар. наук.-практ. конф., 11—12 квітня 2019 р. Харків: ХНТУСГ, 2019. С. 154—156.

10. Поліщук В.Г., Вахновська Н.А., Іванова І.О. Концептуальна модель фінансової спроможності регіонів держави. Економічний форум: наук. журн. Луцьк: РВВ ЛНТУ, 2016. № 3. С. 131—137.

11. Борщ Г.А., Вакуленко В.М., Гринчук Н.М., Дехтяренко Ю.Ф. Ресурсне забезпечення об'єднаної територіальної громади та її маркетинг: навч. посіб. Київ: Рада Європи, 2017. 107 с.

12. Ігнатенко М.М., Мармуль Л.О. Облік, оцінка й діагностика фінансово-економічних результатів діяльності у стратегічному менеджменті підприємств і організацій. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2017. Вип. 6 (11). URL: <http://www.easterneurope-bm.in.ua/11-2017-ukr>

13. Грінченко А.Ю. Формування ринку землі: теорія і практика усунення загроз на шляху європейської трансформації. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер.: міжнародні економічні відносини та світове господарство. Вип. 19. Ч. 1. Ужгород, 2018. С. 97—101.

14. Про оцінку земель: Закон України від 11.12.2003 р. № 1378-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1378-15>

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2021), "Tax Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (Accessed 12 January 2022)

2. Prots', N.V. (2015), "Formation of tax revenues of local budgets in the context of budget decentralization", *Finansovyyi prostir*, vol. 1, pp. 221—229.

3. Marmul', L.O. and Romaniuk, I.A. (2019), "Financial support and tax aspects of tourism development in Ukraine", *Ekonomichnyy visnyk universytetu*, vol. 42, pp. 204—210.

4. Kolomiyets', T.V. and Palyts'ka, Kh.O. (2015), "Tax capacity as an indicator of the level of financial autonomy of the territorial com-

munity", *Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnoho periodu*, vol. 4 (114), pp. 15—18.

5. Storonyans'ka, I.Z. and Palyts'ka, Kh.O. (2017), "Problems and directions of optimization of the process of OTG formation: according to the results of the first stage of administrative and financial decentralization", *Rehional'na ekonomika*, vol. 4, pp. 65—78.

6. Palyts'ka, Kh.O. (2017), "Increasing the tax capacity of united territorial communities in the context of ensuring their financial capacity", *Prychornomors'ki ekonomichni studiyi*, vol. 21, pp. 42—46.

7. Ihnatenko, M.M. and Sarapina, O.A. (2018), "The impact of accounting automation and financial reporting on business security", *Ekonomichnyy visnyk universytetu*, vol. 38, pp. 47—53.

8. Sember, S.V. Chubar', O.H. and Mashiko, K.S. (2015), "Theoretical approaches to determining the essence of financial capacity and financial resources of the territorial community", *Rehional'na ekonomika*, vol. 3, pp. 81—90.

9. Romaniuk, I.A. (2019), "The impact of taxes on the development of tourism enterprises in Ukraine". *Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiya. Upravlinnya rozvytkom sotsial'no-ekonomichnykh system* [International scientific-practical conference. Management of development of social and economic systems], Kharkiv, Ukraine, pp. 154—156.

10. Polishchuk, V.H. Vakhnov's'ka, N.A. and Ivanova, I.O. (2016), "Conceptual model of financial capacity of the regions of the state", *Ekonomichnyy forum*, vol. 3, pp. 131—137.

11. Borshch, H.A. Vakulenko, V.M. Hrynychuk, N.M. and Dekhtyarenko, Yu.F. (2017), *Resursne zabezpechennya ob'yednanoyi terytorial'noyi hromady ta yiyi marketynh* [Resource provision of the united territorial community and its marketing], Rada Yevropy, Kyiv, Ukraine.

12. Ihnatenko, M.M. and Marmul', L.O. (2017), "Accounting, evaluation and diagnosis of financial and economic results of activities in the strategic management of enterprises and organizations", *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnya*, vol. 6 (11), available at: <http://www.easterneurope-bm.in.ua/11-2017-ukr> (Accessed 12 January 2022).

13. Hrinenko, A.Yu. (2018), "Land market formation: theory and practice of eliminating threats to European transformation", *Naukovyy visnyk Uzhhorod's'koho natsional'noho universytetu*, vol. 19, no. 1, pp. 97—101.

14. The Verkhovna Rada of Ukraine (2004), The Law of Ukraine "On land valuation", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1378-15> (Accessed 12 January 2022).

Стаття надійшла до редакції 20.01.2022 р.

УДК 338.43:316.422

В. А. Голян,

д. е. н., професор,

директор, Громадська організація "Європейський аналітичний центр", м. Київ

ORCID ID: 0000-0002-2502-4573

Н. В. Медінська,

к. е. н., доцент, в. о. завідувача кафедри земельного кадастру,

Національний університет біоресурсів та природокористування України, м. Київ

ORCID ID: 0000-0003-2573-0205

Ю. Б. Заставний,

доктор філософії в галузі економіки, м. Київ

ORCID ID: 0000-0002-9033-8018

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.3.10

ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ПРИРОДООХОРОННИХ ВИКЛИКІВ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ

V. Golyan,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Director, Public Organization "European Analytical Centre", Kyiv

N. Medynska,

PhD in Economics, Associate Professor, Acting Manager of the Department of Land Cadastre,

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

Y. Zastavnyy,

PhD in Economics, Kyiv

ECONOMIC MECHANISM OF ORGANIC AGRICULTURAL PRODUCTION IN THE CONTEXT OF GLOBAL ENVIRONMENTAL CHALLENGES: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF FORMATION

У статті обґрунтовується необхідність розроблення теоретико-методологічних засад формування економічного механізму органічного сільськогосподарського виробництва в умовах глобальних природоохоронних викликів. Доведено, що сучасний економічний механізм органічного сільськогосподарського виробництва з врахуванням глобальних природоохоронних викликів має охоплювати комплекс методів, інструментів, важелів регуляторного впливу на темпи, масштаби та пропорції органічного землеробства, органічного тваринництва та органічного кормовиробництва, що дасть можливість максимальною мірою використовувати внутрішні фінансові ресурси, залучати позикові кошти на вітчизняному фінансовому ринку, а також акумулювати кошти міжнародних фінансових фондів, створених у рамках глобальної архітектури боротьби з глобальним потеплінням, для формування основного капіталу та поповнення обігових коштів. Встановлено, що набір методів, інструментів та важелів економічного механізму органічного сільськогосподарського виробництва в умовах формування нової глобальної природоохоронної архітектури та поглиблення децентралізації влади має детермінуватися дотриманням комплексу принципів: подолання депресивності сільських населених пунктів; забезпечення максимізації формування замкнених циклів в агропродуктових ланцюгах; перманентної імплементації міжнародних стандартів та регламентів якості і безпеки сільськогосподарської сировини, харчових напівфабрикатів та готових харчових продуктів; мінімізації еколого-деструктивного та природо-руйнівного впливу на агроландшафти; конвергенції вітчизняної та міжнародної практик

впровадження методів та технологій органічного землеробства, кормовиробництва та тваринництва; комплексності використання всіх складових матеріально-технічної субстанції сільськогосподарської сировини та готових харчових продуктів; дотримання Цілей сталого розвитку, затверджених ООН; екологізації відтворювальних пропорцій; використання переваг децентралізації; дотримання вимог кліматичної угоди, укладеної в м. Глазго; випереджально-го, а не наздоганяючого типу розвитку сектору органічних сільськогосподарських виробництв. Обґрунтовано, що методи, інструменти та важелі економічного механізму органічного сільськогосподарського виробництва мають об'єднуватися в антикризовий, стимулюючий та стабілізаційний пакети. Встановлено, що схвалення Нової кліматичної угоди у м. Глазго (Великобританія) сформувало додаткові умови для розширеного відтворення потенціалу органічного сільськогосподарського виробництва через диверсифікацію зовнішніх інвестиційних потоків.

The article substantiates the need to develop theoretical and methodological foundations for the formation of the economic mechanism of organic agricultural production in the context of global environmental challenges. It is proved that the modern economic mechanism of organic agricultural production, taking into account global environmental challenges, should cover a set of methods, tools, levers of regulatory influence on the pace, scale and proportions of organic farming, organic animal husbandry and organic feed production, which will make it possible to maximize the use of domestic financial resources, attract borrowed funds in the domestic financial market, as well as accumulate funds from international financial funds, created within the framework of the global architectonics of combating global warming, for the formation of fixed capital and replenishment of working capital. It is established that the set of methods, tools and levers of the economic mechanism of organic agricultural production in the context of the formation of new global environmental architectonics and deepening the decentralization of power should be determined by compliance with a set of principles. They are overcoming the depression of rural settlements; ensuring the maximization of the formation of closed cycles in agricultural product chains; permanent implementation of international standards and regulations for the quality and safety of agricultural raw materials, food semi-finished products and ready-made food products; minimization of ecological-destructive and nature-destructive impact on agricultural landscapes; convergence of domestic and international practices of introducing methods and technologies of organic farming, feed production and animal husbandry; complexity of using all components of the material and technical substance of agricultural raw materials and finished food products; compliance with the Sustainable Development Goals approved by the UN; greening reproductive proportions; using the advantages of decentralization; compliance with the requirements of the Climate Agreement concluded in Glasgow; a leading, rather than catching-up type of development of the organic agricultural production sector. It is proved that the methods, tools and levers of the economic mechanism of organic agricultural production should be combined into anti-crisis, incentive and stabilization packages. It is established that the approval of the new Climate Agreement in Glasgow (Great Britain) created additional conditions for the expanded reproduction of the potential of organic agricultural production through the diversification of external investment flows.

Ключові слова: органічне сільськогосподарське виробництво, економічний механізм, кліматична угода, децентралізація, фінансові вливання, глобальна архітектоніка.

Key words: organic agricultural production, economic mechanism, climate agreement, decentralization, financial injections, global architectonics.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Органічне сільськогосподарське виробництво не набуло очікуваних масштабів навіть за умови наявності сприятливих передумов через відсутність сучасного механізму регулювання та організації діяльності суб'єктів аграрного підприємництва, які функціонують у сфері органічного землеробства, органічного тваринництва та органічного кормовиробництва. Таким механізмом виступає економічний механізм органічного сільськогосподарського виробництва як логічно упорядкована сукупність методів, інструментів та важелів фінансово-кредитного, бюджетно-податкового та консультативно-регламентаційного спрямування, які забезпечують необхідні стимули

та відповідний рівень мотивування у сільськогосподарських товаровиробників щодо формування агропродуктових ланцюгів на основі органічних технологій. Такий економічний механізм має бути сформований як на загальнонаціональному рівні, так і на рівні об'єднаних територіальних громад (ОТГ). У першому випадку цей механізм має забезпечувати використання інструментів та методів державної підтримки за рахунок коштів держбюджету, зокрема спеціальних фондів, а у другому випадку забезпечувати використання вигод та переваг бюджетно-фіскальної децентралізації для активізації органічного сільськогосподарського виробництва. В умовах модернізації планетарної системи охорони навколишнього природного середовища, зокрема світової системи боротьби з глобальним потеплінням, дуже важливе значення має врахування глобальних

екологічних викликів при інституціоналізації методів, інструментів, важелів економічного механізму органічного сільськогосподарського виробництва на рівні країни.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У зв'язку з інституціоналізацією нової глобальної природоохоронної архітектури виникла необхідність розроблення теоретико-методологічних засад формування цілісної системи регуляторного впливу на суб'єктів аграрного підприємництва, які реалізують проекти органічного землеробства, органічного тваринництва та органічного кормовиробництва. У працях В. Грановської, О. Гуторова, Н. Зіновчук, В. Кипоренко, Ю. Кирилова, О. Рибаченко, В. Чудовської, О. Шкуратова та інших [2; 3; 5—9] пропонуються авторські підходи щодо обґрунтування еколого-економічних імперативів розвитку органічного сільського господарства [9], формування та функціонування ефективного механізму розвитку виробництва органічної сільськогосподарської продукції [2], розроблення організаційно-економічних передумов розвитку органічного кормовиробництва [8], диверсифікації інструментів стимулювання та мотивування суб'єктів аграрного бізнесу до переходу на методи і технології органічного землеробства та тваринництва [2; 5; 7], формування системи сертифікації органічного сільського господарства [6], але не повною мірою є сформованими теоретико-методологічні підходи щодо формування економічного механізму органічного сільськогосподарського виробництва, особливо в частині формування механізму, який буде повною мірою враховувати базові положення міжнародних природоохоронних конвенцій, зокрема Нової кліматичної угоди та Глобальних цілей сталого розвитку. Саме ув'язка набору інструментів та методів вітчизняного економічного механізму органічного сільськогосподарського виробництва з вимогами глобальної природоохоронної архітектури дасть можливість залучити кошти міжнародних екологічних фондів як у процеси екологізації виробничо-господарської діяльності, так і в систему екологічного менеджменту на загальнонаціональному, регіональному, місцевому та локальному рівнях.

ЦІЛІ СТАТТІ

Метою статті є розроблення теоретико-методологічних засад формування економічного механізму органічного сільськогосподарського виробництва в умовах глобальних природо-

охоронних викликів, які ставлять нові вимоги щодо здійснення діяльності, спрямованої на мінімізацію глобального потепління та зміцнення агроландшафтів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Останні тренди у глобальній природоохоронній архітектурі, які детерміновані схваленням Нової кліматичної угоди у м. Глазго (Великобританія), сформувавши додаткові сприятливі умови для розширеного відтворення потенціалу органічного сільськогосподарського виробництва. Це зумовлено тим, що органічне сільськогосподарське виробництво, зокрема його базова ланка — органічне землеробство, виступає ефективним засобом реалізації нових глобальних природоохоронних викликів, в першу чергу в частині зниження величини викидів парникових газів. Ключовою резолюцією міжнародної кліматичної конференції в м. Глазго стало схвалення рішення про повне скорочення викидів парникових газів не пізніше 2050 року.

Водночас вагомою інституціональною передумовою отримання зовнішніх фінансових впливів в органічний сектор національного агропромислового комплексу є розроблення економічного механізму органічного сільськогосподарського виробництва, який охоплюватиме комплекс методів, інструментів, важелів регуляторного впливу на темпи, масштаби та пропорції, що даватимуть можливість максимальною мірою використовувати внутрішні фінансові ресурси, позикові кошти, акумульовані на вітчизняному фінансовому ринку, а також кошти міжнародних фінансових фондів, створених у рамках глобальної архітектури боротьби з глобальним потеплінням. Особливо актуальним виступає розроблення фінансової складової економічного механізму органічного сільськогосподарського виробництва, яка дасть можливість акумулювати фінансові ресурси для модернізації і реконструкції основних засобів та вчасного поповнення обігових коштів. Виходячи з того, що органічне сільськогосподарське виробництво, пов'язане з господарським освоєнням земельно-ресурсного потенціалу та реалізацією комплексу природоохоронних заходів, специфікація методів, інструментів та важелів економічного механізму його розвитку має базуватися на комплексі принципів, які враховують природно-ресурсні, екологічні, виробничо-технічні, інституціональні та соціальні аспекти органічного землеробства, органічного тваринництва та органічного кормовиробництва (рис. 1).

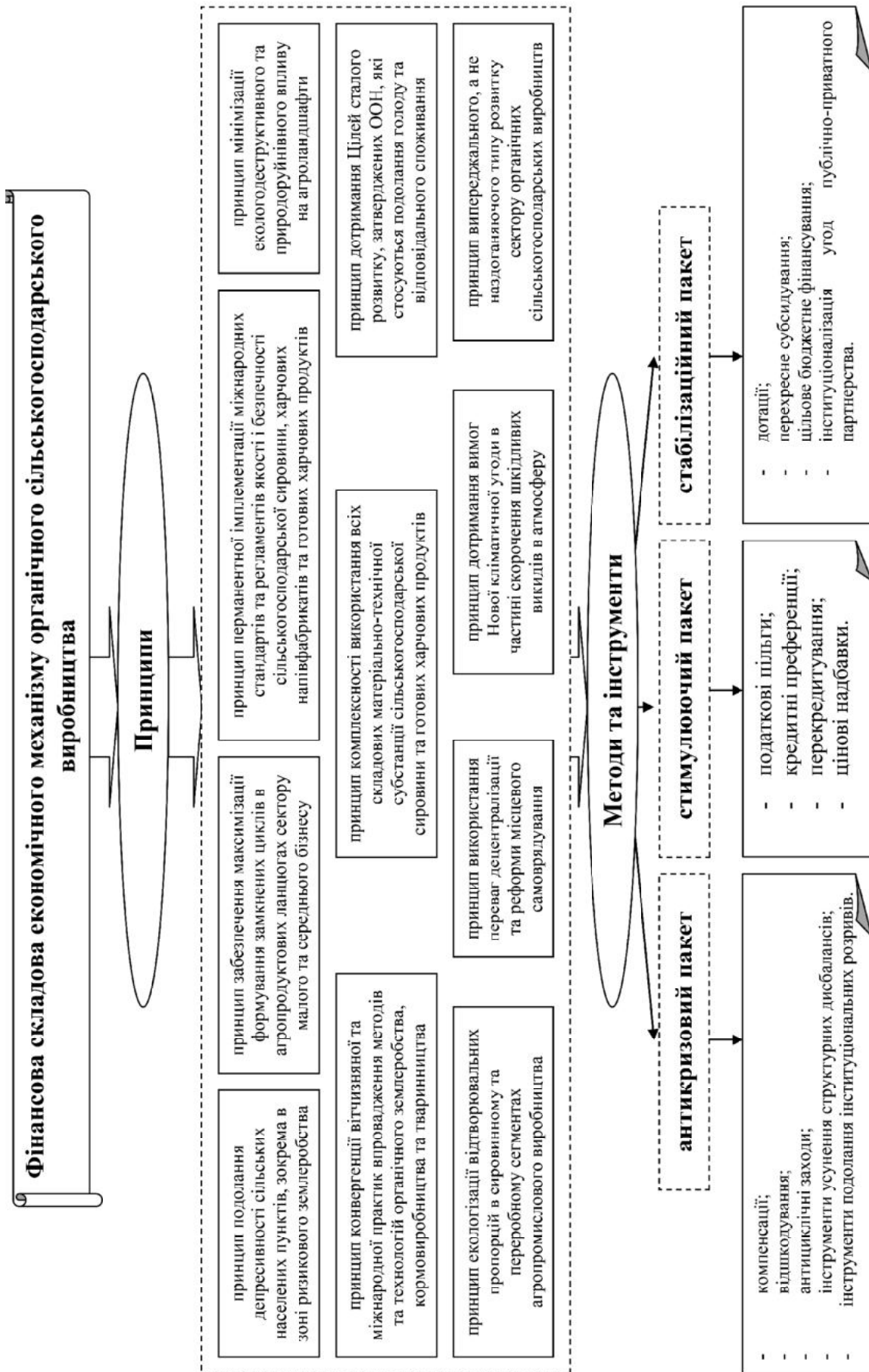

Рис. 1. Специфікація принципів формування фінансової складової економічного механізму органічного сільськогосподарського виробництва в умовах нової глобальної природоохоронної архітектури

Внаслідок відсутності належної бюджетної підтримки суб'єктів малого та середнього аграрного бізнесу більшість сільських населених пунктів є депресивними, оскільки великі аграрні формування, як правило, максимізують прибутки і обсяги валового виробництва продукції за рахунок виснажливого землекористування та витрачають ресурси на соціально-економічний розвиток сільських територій, які є ареалом концентрації їх виробничо-технічної бази. З огляду на це програмування дорожньої карти формування економічного механізму органічного сільськогосподарського виробництва має базуватися на приматі подолання депресивності сільських населених пунктів. Виходячи з того, що органічне сільськогосподарське виробництво — це пріоритет діяльності малого та середнього аграрного підприємництва, оскільки потребує значної кількості ручної праці та відносно невеликих цілісних земельних масивів, воно при дотриманні господарського та природоохоронного законодавства однозначно позитивно впливає на процеси соціально-економічного піднесення села.

Найвищий рівень депресивності сільських населених пунктів спостерігається в зоні ризикового землеробства, де ведення сільськогосподарського виробництва є ускладненим і потребує додаткових матеріальних витрат, оскільки придатність ґрунтів для сільськогосподарського виробництва залежить від природооблаштувальних поліпшень. Це стосується в першу чергу зони осушення, зони зрошуваного землеробства та гірських територій. Великий аграрний бізнес неохоче спрямовує фінансові ресурси у зону ризикового землеробства також у зв'язку з відсутністю можливості сконцентрувати значні площі консолідованих сільськогосподарських угідь і отримати очікуваний рівень врожайності сільськогосподарських культур.

Тому при формуванні економічного механізму органічного сільськогосподарського виробництва необхідно враховувати всі сторони здійснення органічного землеробства, органічного тваринництва ата органічного кормовиробництва, щоб не підірвати природно-ресурсний потенціал сільськогосподарського виробництва і не поставити під загрозу перспективи розширеного відтворення ресурсно-виробничого потенціалу сільськогосподарського виробництва і не поглибити рівень депресивності територій. В умовах зміцнення бюджетної та господарської самодостатності об'єднаних територіальних громад місцеве са-

моврядування отримує додаткові можливості програмувати та стимулювати розвиток органічного сектору місцевої аграрної сфери в напрямі підвищення рівня його позитивного впливу на соціально-економічний розвиток сільських територій.

Водночас механічне виробництво органічної сільськогосподарської сировини не дасть необхідного кумулятивного ефекту для розвитку суміжних галузей, а також для соціально-економічного піднесення територіальних громад. Лише за умови налагодження переробки такої сировини і збільшення обсягів виробництва продукції з високою доданою вартістю стане можливим надання додаткових імпульсів розвитку територій, де концентрується виробництво органічної продукції. Тому одним з принципів формування економічного механізму органічного сільськогосподарського виробництва має стати принцип забезпечення максимізації формування замкнених циклів в агропродуктових ланцюгах, передусім у секторі малого та середнього бізнесу.

Виробники органічної сільськогосподарської сировини отримують можливість налагоджувати її первинну переробку або в умовах створення на основі сільських домогосподарств збутових та обслуговуючих кооперативів, або через формування статутних та нестатутних об'єднань сільськогосподарських товаровиробників. В умовах поглиблення децентралізації влади, зокрема дерегуляції земельних відносин [4], ОТГ отримали додаткові можливості для створення інституціональних господарських одиниць, що спеціалізуватимуться на органічному сільськогосподарському виробництві. Водночас необхідність виробництва екологічно чистої сільськогосподарської продукції для потреб соціальної інфраструктури змушуватиме місцеве самоврядування створювати умови для налагодження переробки органічної сільськогосподарської сировини і створення тим самим готової продукції з високою доданою вартістю.

Україна зможе повноцінно увійти у глобальні ланцюги доданої вартості з органічною сільськогосподарською продукцією, якщо будуть імплементовані у вітчизняний регуляторний механізм стандарти та регламенти якості і безпечності сільськогосподарської сировини, харчових напівфабрикатів та готових харчових продуктів. Передусім необхідно сформувати інституціональне підґрунтя для імплементації Нового Регламенту Європейського Парламенту і Ради Європейського Союзу про органічне виробництво й маркування органічних про-

дуктів (№ 2018/848), який введено в дію з 1 січня 2022 року. Документ посилює відповідальність операторів у разі виникнення підозри щодо забруднення продукції, перехід від еквівалентності до відповідності та встановлення вимог до групової сертифікації [1].

Прикметною рисою Нового Регламенту є те, що існуватимуть паралельно дві системи, згідно яких можна буде здійснювати експорт органічної продукції до ЄС. Друга система — це повна відповідність стандартам ЄС. Якщо до цього часу українські виробники проходили сертифікацію відповідно до вимог, що еквівалентні стандартам ЄС, то вже незабаром від них вимагатиметься повна відповідність стандартам ЄС. Протягом наступних перехідних трьох років органи сертифікації, що здійснювали діяльність у третіх країнах, повинні пройти акредитацію за новим законодавством ЄС. Це стосується і тих органів, які зараз працюють в Україні. Крім того, ЄС посилює контроль за обігом органічної продукції та встановлює чіткі кроки для операторів та їх органів сертифікації у разі виникнення підозри щодо забруднення недозволеними продуктами і речовинами. При цьому значна відповідальність покладається на самого оператора — від ідентифікації такої продукції до всебічної співпраці з органом сертифікації [1]. Тому необхідно, виходячи з базових положень Нового Регламенту Європейського Парламенту і Ради Європейського Союзу про органічне виробництво й маркування органічних продуктів (№ 2018/848), формувати набір інструментів та методів регуляторного впливу на виробників органічної сільськогосподарської продукції з відповідним закріпленням інститутів-правил у вітчизняному законодавстві.

Паралельно з імплементацією законодавства ЄС про органічне виробництво й маркування органічних продуктів варто створити умови для імплементації передових практик впровадження методів і технологій органічного землеробства, тваринництва та кормовиробництва у вітчизняну практику господарювання. Це особливо актуально у найближчий час, коли відкривається ринок земель сільськогосподарського призначення та запущено дерегуляцію земельних відносин, згідно з якою ОТГ отримали значний територіальний ресурс [10], який потенційно може бути використаний для впровадження технологій органічного сільськогосподарського виробництва. Якраз у період початку лібералізації відносин, пов'язаних з перерозподілом земель сільськогосподарського призначення, і створені найбільш сприятливі умо-

ви для зміцнення позицій органічного сектора національного АПК. Тому врахування принципу конвергенції (зближення) вітчизняної та міжнародної практики впровадження методів та технологій органічного сільськогосподарського виробництва є необхідною умовою інституціоналізації сучасного економічного механізму органічного сільськогосподарського виробництва.

Пріоритет нарощення масштабів органічного сільськогосподарського виробництва (органічного землеробства, органічного тваринництва та органічного кормовиробництва) має базуватися на комплексі заходів, які упереджуватимуть еколого-деструктивний та природо-руйнівний вплив на агроландшафти, зокрема в частині утилізації рослинних та тваринних харчових відходів і виробництва на їх основі твердого та газоподібного біологічного палива. Це є особливо актуальним в умовах імплементації нового законодавства ЄС про органічне виробництво, згідно якого підвищуються вимоги щодо рівня органічності та екологічної безпечності органічної сільськогосподарської сировини, її переробки і виробництва готових харчових виробів на органічній основі.

Нарощення потужностей в органічному землеробстві, тваринництві та кормовиробництві однозначно буде призводити до утворення додаткової біологічної маси сільськогосподарської сировини та відходів сільськогосподарського виробництва і відходів переробно-харчових виробництв. В умовах схвалення нових енергетичних індикаторів зростають перспективи продуктивнішого використання матеріально-речової субстанції вторинної сільськогосподарської сировини та вживаної сировини, яка використовувалася у сфері переробки, оскільки є матеріально-речовою основою виробництва біологічного палива. Водночас цей вид відходів не використовується повною мірою у зв'язку з відсутністю інструментів та важелів стимулюючого характеру, які дадуть можливість ввести в спектр пріоритетів діяльності суб'єктів аграрного та аграрно-продовольчого підприємництва пріоритети органічного виробництва. Такими інструментами мають бути бюджетні виплати компенсаційного характеру або ж дотації, що зроблять утилізацію сільськогосподарських відходів органічного походження економічно вигідною. Досягнення очікуваного результату стане можливим при умові врахування при розробленні економічного механізму органічного сільськогосподарського виробництва принципу комплексності використання усіх складових матеріаль-

но-речової субстанції сільськогосподарської сировини та готових харчових продуктів.

Максимізація еколого-економічного ефекту від запровадження економічного механізму органічного сільськогосподарського виробництва стане можливою на основі дотримання Цілей сталого розвитку, затверджених ООН, які стосуються подолання голоду, відповідального споживання, розвитку спільнот. Синхронізація пріоритетів розвитку органічного сільськогосподарського виробництва та Цілі 7 "Відновлювана енергетика" дасть можливість вирішити проблему покращення рівня енергетичного забезпечення окремих населених пунктів і тим самим використати додатковий резерв соціально-економічного піднесення територіальних утворень. З огляду на це, принцип дотримання певних Цілей сталого розвитку, затверджених ООН, має бути врахований при розробленні дорожньої карти інституціоналізації інструментального набору економічного механізму органічного сільськогосподарського виробництва. Необхідною умовою переходу на модель сталого розвитку в окремих секторах національного господарства є забезпечення екологізації відтворювальних пропорцій в сировинному та переробному сегментах агропромислового виробництва і цей принцип також необхідно максимальною мірою врахувати при виборі стратегічних напрямів формування економічного механізму органічного сільськогосподарського виробництва.

Безпосередньо з принципом врахування Цілей сталого розвитку має бути врахований принцип дотримання вимог Нової кліматичної угоди в частині скорочення шкідливих та небезпечних викидів в атмосферу. Саме цей принцип має орієнтувати сільськогосподарських товаровиробників на використання методів та технологій ґрунтозахисного землеробства, щоб на порядок зменшити викиди вуглекислого газу в атмосферне повітря. Це також дасть можливість наблизитися до міжнародних практик боротьби з глобальним потеплінням, що підвищить привабливість вітчизняних проєктів активізації органічного сільськогосподарського виробництва для іноземних інвесторів. Саме ігнорування цього принципу не дозволяє на порядок збільшити інвестиційні потоки в органічний сегмент національного АПК, оскільки вітчизняний великий аграрний та агропромисловий бізнес зорієнтований на фінансування введення додаткових потужностей у сфері вирощування сільськогосподарських культур експортної орієнтації.

Децентралізація влади та реформа місцевого самоврядування відкрили "додаткові шлюзи" для налагодження бізнесової діяльності, пов'язаної з органічним сільськогосподарським виробництвом з огляду на те, що місцеве самоврядування отримало більше прав і повноважень у частині використання публічних фінансових ресурсів, а також розширило територіальний ресурс за рахунок земель сільськогосподарського призначення поза межами населених пунктів. Важливо при цьому не перевести ці вигоди та переваги у площину механічного перерозподілу, а використати для створення належного матеріального та територіального базису для розвитку органічного сільськогосподарського виробництва. Тому переважну більшість методів, інструментів, способів та важелів економічного механізму органічного сільськогосподарського виробництва необхідно конкретизувати на рівні ОТГ, щоб максимальною мірою врахувати ресурсні, територіальні та трудові умови розширення масштабів органічного землеробства, тваринництва та кормовиробництва.

При цьому основним принципом формування сучасного економічного механізму органічного сільськогосподарського виробництва має стати принцип випереджального, а не наздоганяючого типу розвитку сектору органічних сільськогосподарських виробництв, оскільки входження України у планетарну мережу органічних продуктових ланцюгів вимагає прискореного удосконалення як інституціонального середовища розвитку органічного сільськогосподарського бізнесу, так і розбудови бази регуляторного впливу держави і територіальних громад на суб'єкти господарської діяльності, які працюють у сфері органічного землеробства, органічного тваринництва та органічного кормовиробництва.

Перераховані принципи формування економічного механізму органічного сільськогосподарського виробництва мають бути враховані при розробленні основних його блоків, а саме антикризового, стимулюючого та стабілізаційного пакету методів, інструментів та важелів безпосереднього та опосередкованого впливу на суб'єкти органічного сільськогосподарського виробництва як у сегменті юридичних, так і фізичних осіб. Антикризовий пакет спрямовується на усунення кризових явищ в органічному сегменті національного АПК і охоплює такі інструменти, як компенсації, відшкодування, антициклічні заходи, а також інструменти усунення структурних дисбалансів та подолання інституціональних розривів.

Компенсації дадуть можливість відшкодувати суб'єктам аграрного підприємництва ті втрати, які вони понесуть внаслідок відмови від традиційних методів ведення сільськогосподарського виробництва та переходу на органічні технології. Відмова від мінеральних добрив та засобів захисту рослин однозначно вплине на рівень врожайності сільськогосподарських культур, що у підсумку призведе до зниження валових обсягів їх збору. Застосування інструментів та методів антициклічного характеру спрямоване на компенсацію втрат суб'єктам органічного виробництва внаслідок непрогнозованих втрат, які виникли через надмірні цінові коливання на цільових ринках, що призводять до значного зниження виручки від реалізації продукції.

Комплекс методів, інструментів та важелів, які створюють можливості для подолання структурних дисбалансів в органічному сегменті аграрного сектора, спрямовані на те, щоб максимальною мірою використовувати потенціал органічного землеробства для нарощення масштабів органічного тваринництва та органічного кормовиробництва. Використання інструментів подолання інституціональних розривів має бути спрямоване на те, щоб створити умови для сертифікації продукції як спеціалізованих сільськогосподарських підприємств органічного спрямування, так і фермерських та особистих селянських господарств, які працюють у сфері органічного землеробства, тваринництва та кормовиробництва.

Після застосування антикризового пакету здійснюється реалізація комплексу методів та інструментів стимулюючого пакету через впровадження податкових пільг, кредитних преференцій, перекредитування, цінових надбавок. Необхідно використати всі можливості в частині встановлення податкових пільг, які регламентуються вітчизняним законодавством, щоб знизити рівень затратності суб'єктів аграрного бізнесу в частині налагодження застосування методів і технологій ґрунтозахисного землеробства, використання сидератних добрив, здійснення агролісомеліоративних заходів. Кредитні преференції необхідно узаконити в тій частині налагодження органічного сільськогосподарського виробництва, яка передбачає придбання спеціалізованої техніки для здійснення агротехнічних, агрохімічних, гідромеліоративних, фітомеліоративних та природоохоронних заходів. Комерційні банки будуть зацікавлені кредитувати проекти суб'єктів органічного сільськогосподарського виробництва за

умови, коли держава буде компенсувати їм ту частину процентних ставок, на яку дається пільга. Інструмент цінових надбавок є ефективним інструментом, який дасть можливість усунути прояви збитковості виробництва органічної сільськогосподарської діяльності і поступово переходити виробникам у зону отримання прибутків.

У результаті проявів стагнації або перевищення виробництва в окремих сегментах застосовується стабілізаційний пакет через надання дотацій, перехресне субсидування, цільове бюджетне фінансування, а також інституціоналізацію угод публічно-приватного партнерства.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Активізація розвитку органічного сільськогосподарського виробництва буде здійснюватися прискореними темпами за умови формування економічного механізму як логічно упорядкованої сукупності методів, інструментів та важелів фінансово-кредитного, бюджетно-податкового та консультативно-регламентаційного спрямування, які закладуть необхідні стимули для суб'єктів аграрного підприємництва щодо переходу окремих виробництв на органічну основу. В умовах поглиблення інституціональних трансформацій, зокрема децентралізації влади і завершення процесу створення ОТГ, а також формування нової глобальної природоохоронної архітектури розроблення набору методів, інструментів та важелів економічного механізму органічного сільськогосподарського виробництва має здійснюватися на основі врахування комплексу принципів: подолання депресивності територій концентрації органічних сільськогосподарських виробництв, максимізації формування замкнених агропродуктових циклів, перманентної імплементації міжнародних стандартів та регламентів, мінімізації негативного впливу на навколишнє природне середовище, конвергенції вітчизняної та передової міжнародної практики впровадження органічних технологій, комплексності, дотримання Глобальних цілей сталого розвитку, екологізації відтворювальних пропорцій, використання переваг і вигод децентралізації, дотримання вимог Паризької кліматичної угоди, випереджального, а не наздоганяючого типу розвитку. Встановлено, що перераховані принципи мають детермінувати набір методів та інструментів регуляторного впливу на сільськогосподарських товаровиробників з їх подальшим об'єднанням в антикризовий, стимулюючий та стабілізаційний пакет. Важливим

детермінантом формування набору методів та інструментів економічного механізму органічного сільськогосподарського виробництва є врахування вимог нової глобальної природоохоронної архітектури, що дасть можливість сформувати умови для залучення у впровадження систем ґрунтозахисного землеробства коштів міжнародних екологічних фондів.

Література:

1. ВЕС — нове органічне законодавство: що зміниться для українських експортерів. URL: <https://agroportal.ua/news/mir/v-yes-nove-organichne-zakonodavstvo-shcho-zminitsya-dlya-ukrajinskih-eksporteriv>
2. Грановська В.Г. Механізми стимулювання розвитку підприємств органічного сектору: адаптація світового досвіду. Економіка і суспільство. 2017. №9. С. 384—390.
3. Гуторов О.І., Чудовська В.А. Формування та функціонування ефективного механізму розвитку виробництва органічної сільськогосподарської продукції. Економічні, екологічні та соціальні аспекти використання земельних ресурсів в Україні: [колективна монографія]; за ред. О.В. Ульянченко. Х.: Смуґаста тип., 2015. С. 216—226.
4. Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1423-20#Text>
5. Зіновчук Н.В., Лесь А.В., Ращенко А.В. Мотиваційні чинники організації органічних сільськогосподарських кооперативів в Україні. Економіка АПК. 2016. №9. С. 33—38.
6. Кипоренко В.В. Формування системи сертифікації органічного сільського господарства в Україні. Агросвіт. 2014. №24. С. 28—34.
7. Кирилов Ю.Є., Грановська В.Г., Крикунова В.М. Чинники та стимули розвитку органічного сегмента аграрного виробництва в країнах світу. Економіка АПК. 2018. №7. С. 16—27.
8. Рибаченко О.М. Організаційно-економічні передумови розвитку органічного кормовиробництва в Україні. Економіка АПК. 2013. № 10. С. 33—39.
9. Шкуратов О.І., Чудовська В.А., Вдовиченко А.В. Органічне сільське господарство: еколого-економічні імперативи розвитку. Монографія. К., ТОВ ДІА, 2015. 248 с.
10. Krasnova Y., Golovko L., Hunko L., Medynska N., Sandeep Kumar. An assessment of the legal framework governing land ownership is evolving in Ukraine. Materialstoday: proceedings. 2022. Vol. 49. Part 8. Pp. 3619—3623.

References:

1. AgroPortal (2022), "New organic legislation in the EU: what will change for Ukrainian exporters", available at: <https://agroportal.ua/news/mir/v-yes-nove-organichne-zakonodavstvo-shcho-zminitsya-dlya-ukrajinskih-eksporteriv> (Accessed 15 Jan 2022).
 2. Hranovs'ka, V.H. (2017), "Mechanisms to stimulate the development of organic sector enterprises: adaptation of world experience", *Ekonomika i suspil'stvo*, vol. 9, pp. 384—390.
 3. Hutorov O.I. and Chudovs'ka V.A. (2015), "Formation and functioning of an effective mechanism for the development of organic agricultural production", *Ekonomichni, ekolohichni ta sotsial'ni aspekty vykorystannia zemel'nykh resursiv v Ukraini* [Economic, environmental and social aspects of land use in Ukraine], Smuhasta typhrafiia, Kharkiv, Ukraine, pp. 216—226.
 4. Verkhovna Rada of Ukraine (2021), The Law of Ukraine "On amendments to some legislative acts of Ukraine to improve the system of management and deregulation in the field of land relations", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1423-20#Text> (Accessed 15 Jan 2022).
 5. Zinovchuk, N.V. Les', A.V. and Raschenko, A.V. (2016), "Motivational factors of the organization of organic agricultural cooperatives in Ukraine", *Ekonomika APK*, vol. 9, pp. 33—38.
 6. Kyporenko, V.V. (2014), "Formation of the certification system of organic agriculture in Ukraine", *Ahrosvit*, vol. 24, pp. 28—34.
 7. Kyrylov, Yu.Ye. Hranovs'ka, V.H. and Krykunova, V.M. (2018), "Factors and incentives for the development of the organic segment of agricultural production in the world", *Ekonomika APK*, vol. 7, pp. 16—27.
 8. Rybachenko, O.M. (2013), "Organizational and economic prerequisites for the development of organic feed production in Ukraine", *Ekonomika APK*, vol. 10, pp. 33—39.
 9. Shkuratov, O.I. Chudovs'ka, V.A. and Vdovychenko, A.V. (2015), *Orhanichne sil's'ke hospodarstvo: ekoloho-ekonomichni imperatyvy rozvytku* [Organic agriculture: ecological and economic imperatives of development], TOV DIA, Kyiv, Ukraine.
 10. Krasnova, Y. Golovko, L. Hunko, L. Medynska, N. Sandeep, K. (2022), "An assessment of the legal framework governing land ownership is evolving in Ukraine", *Materialstoday: proceedings*, vol. 49, no. 8, pp. 3619—3623.
- Стаття надійшла до редакції 22.01.2022 р.*

УДК 332.2.01:332.36

А. М. Третяк,

д. е. н., професор, член-кореспондент НААН, професор кафедри управління земельними ресурсами та земельного кадастру, Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0002-1154-4797

А. М. Москаленко,

д. е. н., професор, член-кореспондент НААН, директор, Інститут сільськогосподарської мікробіології та агропромислового виробництва НААН України
ORCID ID: 0000-0001-7223-6862

В. Б. Ляшинський,

аспірант, Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління
ORCID ID: 0000-0003-4331-9815

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.3.19

СВІТОВІ ТА УКРАЇНСЬКІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ НЕТРАДИЦІЙНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

A. Tretiak,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Chief Researcher, Bila Tserkva National Agrarian University

A. Moskalenko,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Corresponding Member of NAAS, Director of the Institute of Agricultural Microbiology and Agroindustrial Manufacture of the NAAS of Ukraine

V. Liashynskyi,

Postgraduate student, State Ecological Academy of Postgraduate Education and Management

WORLD AND UKRAINIAN TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF NON-CONVENTIONAL AGRICULTURAL LAND USE

З'ясовано, що кількість і якість землі, що є доступною для виробництва продуктів харчування, знаходяться під урбанізованим тиском через рішення і вимоги, які пред'являються споживачами, виробниками і урядами. Найбільш значний тиск на земельні ресурси, що використовуються для виробництва сільськогосподарської продукції, мають такі впливи: 1) незадовільне управління землекористуванням; 2) попит на продовольство і харчові відходи; 3) зміни раціону харчування, які стимулюють розширення сільськогосподарських угідь; 4) конкуруючі види землекористування, які зменшують площу земельних ресурсів, що доступна для виробництва продуктів харчування; 5) захоплення земель і віртуальна торгівля природними ресурсами, які підривають продовольчу і харчову безпеку, а також права дрібних землевласників і права на ресурси в малозабезпечених і вразливих сільських територіях; 6) зміни клімату, які знижують урожайність сільськогосподарських культур і сприяють опустелюванню (деградації земель). До конкуруючих видів землекористування, як складових нетрадиційного землекористування, віднесено: органічне землеробство, біодинамічне землеробство, точне землеробство, екологічно чисте землеробство, землеробство з вирощування нішових культур. Аналіз світових і українських тенденцій показує зростання площі сільськогосподарських угідь, що відводяться для виробництва органічної продукції. Загальна площа сільськогосподарських угідь у світі із виробництва органічної продукції зросла із 30,2 млн га в 2006 р. до 72,3 млн га у 2019 р., або більш як у 2 рази. Україна посідає 11 місце в Європі за площею сільськогосподарських земель для виробництва органічної продукції — біля 468 тис. га. Площа сільськогосподарських земель, що використовуються для виробництва органічної продукції протягом 2002—2019 рр. зросла з 164 тис. га до 468 тис. га., або на 65%. Середня окупність інвестицій в українське органічне землеробство становить близько 300%, що робить його одним із найпривабливіших напрямів для інвестицій в країну. Однак органічне сільськогосподарське виробництво займає всього лише 1% сільськогосподарських угідь нашої

країни. Також зростають і обсяги наукових досліджень щодо розвитку нетрадиційного землекористування. Зокрема, найбільша питома вага публікацій щодо органічного, біодинамічного та інтегрованого землеробства, як складових нетрадиційного землекористування протягом 1985—2018 рр. здійснювалася у Північній та Центральній Європі (53,7%) та Середземноморських країнах (18,4%). В Україні цей напрям досліджень активізований з 2011 р. науковими установами НААН України. Таким чином, з урахуванням потужного земельного потенціалу Україна має всі можливості для повноцінного та більш широкого розвитку нетрадиційного землекористування з виробництва органічних продуктів. Крім цього, нетрадиційне землекористування несе соціально-економічні та екологічні вигоди для суспільства, а саме: збереження і поліпшення родючості ґрунтів, відновлення біорізноманіття; розвиток сільських територій та підвищення зайнятості на селі; забезпечення продовольчої безпеки держави, збереження здоров'я нації шляхом насичення внутрішнього ринку України високоякісними сертифікованими органічними продуктами.

It has been found that the quantity and quality of land available for food production is under urban pressure due to decisions and demands made by consumers, producers and governments. The most significant pressures on land resources used for agricultural production come from the following: 1) poor land use management; 2) demand for food and food waste; 3) changes in the diet that stimulate the expansion of agricultural lands; 4) competing types of land use that reduce the amount of land available for food production; 5) land grabbing and virtual trading in natural resources that undermine food security and food safety, as well as the rights of smallholders and rights to resources in poor and vulnerable rural areas; 6) climate change, which reduces crop yields and contribute to desertification (land degradation). Competing types of land use, as components of non-conventional land use, include: organic farming, biodynamic farming, precision farming, ecologically clean agriculture, niche crops growing. Analysis of global and Ukrainian trends shows an increase in the area of agricultural land allocated for the production of organic products. The total area of agricultural land in the world for organic production increased from 30.2 million hectares in 2006 to 72.3 million hectares in 2019, which is more than 2 times. Ukraine ranks 11th in Europe in the size of agricultural land for organic production, it is around 468 thousand hectares. The area of agricultural land used for organic production during 2002—2019 increased from 164 thousand hectares to 468 thousand hectares, or by 65%. The average return of investments in Ukrainian organic farming is about 300%, which makes it one of the most attractive areas for investment in country. However, organic agricultural production occupies only 1% of the agricultural land of our country. The amount of scientific researches of the development of non-conventional land use is also growing. In particular, the largest share of publications on organic, biodynamic and integrated agriculture as components of non-conventional land use during 1985—2018 belongs to Northern and Central Europe (53.7%) and the Mediterranean countries (18.4%). In Ukraine, this area of research has been intensified since 2011 by scientific institutions of NAAS of Ukraine. Thus, given the strong land potential, Ukraine has all the opportunities for full and wide development of non-conventional land use for the production of organic products. In addition, non-conventional land use brings socio-economic and environmental benefits to society, namely: preservation and improvement of soil fertility, restoration of biodiversity; development of rural areas and increase of employment in rural areas; ensuring food security of the state, preserving the health of the nation by saturating the domestic market of Ukraine with high quality certified organic products.

Ключові слова: традиційне сільськогосподарське землекористування, нетрадиційне сільськогосподарське землекористування, органічне землеробство.

Key words: conventional agricultural land use, non-conventional agricultural land use, organic farming.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Попит на продовольство (включаючи підвищений попит на м'ясо і оброблені продукти), розвиток міст та інфраструктури, і біопаливо будуть все більше впливати на загальну доступність землі. За останні кілька десятиліть загальна площа оброблюваних земель у світі збільшилася приблизно на 12% [1] або 159 млн га з 1961 року, більша частина яких була перетворена з природних екосистем [2]. Сільгоспугіддя займають близько 14% загальної площі непокритих льодом земель, у той час як частка пасовищ становить близько 26% [3]. Приблизно 44% світових сільськогосподарських угідь розташовані в посушливих районах, головним чином в Африці і Азії; вони забезпечують

близько 60% світового виробництва продуктів харчування [4]. Освоєння більшості нових сільськогосподарських земель відбувається за рахунок руйнування природних лісів; з 2010 по 2015 рік площа тропічних лісів щорічно скорочується на 5,5 млн га [5].

Згідно з прогнозами, задоволення глобального попиту на продовольство буде означати необхідність трансформації більшої кількості землі [6]. Розширення сільгоспугідь в майбутньому буде відбуватися нерівномірно. Згідно з однією з оцінок, до 2050 року 55% прогнозованого розширення відбудеться в Африці і на Близькому Сході, 30% в Латинській Америці і всього 4% в Європі [7]. Конкуруючі види землекористування часто включають компроміси

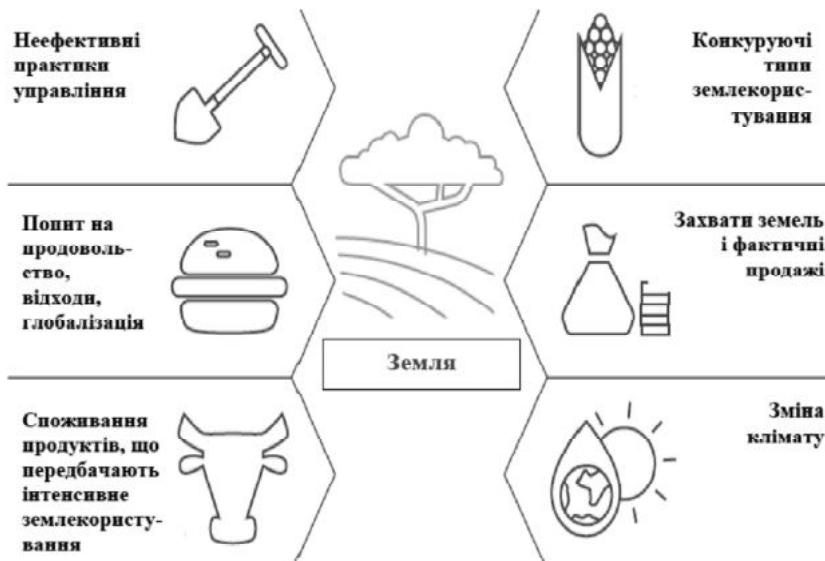

Рис. 1. Логічно-змістовна схема конкуруючих впливів на земельні ресурси

між потребами виробництва (а саме: забезпечують послугами) і потребами біологічного різноманіття, жителів лісових районів та підтримують і регулюють послугами, наданими природним місцем існування.

Виробництво продуктів харчування є критичним фактором, зокрема, скорочення тропічних лісів [8], де ліси були основним джерелом нових сільськогосподарських угідь протягом 1980-х і 1990-х років [9] і продовжують трансформуватися в нові пасовищні угіддя [10] і сільськогосподарські землі сьогодні. Аналіз 11 найбільш критичних зон обезліснення показав, що сільське господарство є домінуючим і, як правило, найбільш важливим фактором зміни характеру землекористування [11]. Більш того, з погляду сільського господарства дрібні, селянські землекористування змінюються на великі, фермерські та монокультурні плантації [12]. Різко зросли площі посівів соєвих бобів [13] і олійних пальм [14], а біопаливо починає загострювати конкуренцію за дефіцитну землю [15]. Обезліснення більш тісно пов'язане з ростом міського населення, ніж сільського, що вказує на критичну роль міського попиту на продовольство і деревні волокна в зміні характеру землекористування для сільського господарства [16].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання розвитку нетрадиційного сільськогосподарського землекористування у світі та в Україні привертають увагу низки нау-

ковців. Вагомими є праці таких дослідників, як В.Є. Данкевича, Т.Г. Дудар, Є.В. Милованова, К.О. Прокопенко, П.М. Скрипчук, А.М. Третяк, В.М. Третяк, Н.А. Третяк, О. Шкуратова, Л.О. Удови та ін. Проте нетрадиційне сільськогосподарське землекористування є новим напрямом у системі землекористування України, відповідно і дослідження тенденцій його розвитку та складових є досить актуальним.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є дослідження тенденцій розвитку нетрадиційного сільськогосподарського землекористування як конкуруючих типів землекористування існуючим.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сільське господарство — єдиний найбільший вид землекористування, що охоплює більше третини світової поверхні суші, без урахування Гренландії і Антарктики. Велика частина кращих земель вже обробляється, а велика частина решти земель відноситься до високогірної, пересіченої земної поверхні суші або непридатної для виробництва продовольчих товарів [17]. Кількість і якість землі, доступної для виробництва продуктів харчування, знаходяться під урбанізованим тиском через рішення і вимоги, що пред'являються споживачами, виробниками і урядами. Найбільш значний тиск на земельні ресурси, що використовуються для виробництва сільськогосподарської продукції, мають такі впливи (рис. 1):

1. Незадовільне управління, що приводить до зниження врожаїв головним чином через невміле використання ресурсів, пов'язаного з зрошенням, добривами, тваринництвом, селекцією сільськогосподарських культур і т. д.

2. Попит на продовольство і харчові відходи, які швидко збільшуються з ростом населення, збільшення доходів і глобалізацією [18].

3. Зміна раціону харчування далі стимулює розширення сільськогосподарських угідь, оскільки споживачі все частіше потребують землеємких продуктів харчування, особливо оброблених харчових продуктів і м'яса [19].

4. Конкуруючі види землекористування зменшують площу землі, що доступна для ви-

робництва продуктів харчування, [20] в тому числі для біологічного різноманіття та екосистемних послуг, урбанізації, [21] інфраструктури, туризму та енергетики, а також біопалива [22] і інших непродовольчих культур (рис. 2).

5. Захоплення земель і віртуальна торгівля природними ресурсами підривають продовольчу і харчову безпеку, а також права дрібних землевласників і права на ресурси в малозабезпечених і вразливих сільських територіях.

6. Зміна клімату, яка, як очікується, знизить врожайність сільськогосподарських культур у багатьох країнах, що призведе до ще більшої нестачі продовольства [23].

Ці та інші дії чинять тиск на виснажувані земельні ресурси, які стрімко досягають своїх меж. Брак землі вже викликає серйозну стурбованість [24] і зростає розуміння того, що ліси і лукопасовищні угіддя слід залишити недоторканими заради їх біологічного різноманіття, запасів вуглецю та інших важливих екосистемних послуг.

Дехто каже про продовольчу, енергетичну та екологічну "трилему", коли продовольство і енергія конкурують за землю, завдаючи ще більшої шкоди навколишньому середовищу [25]. Максимальне підвищення продуктивності землі без врахування пов'язаних з нею екосистемних проблем, часто так зване стійкою інтенсифікацією, є однією з найбільш складних проблем сьогодення.

Розглянемо конкуруючі типи землекористування, як складові нетрадиційного землекористування. До них нами віднесено: органічне землеробство, біодинамічне землеробство, точне землеробство, екологічно чисте землеробство, землеробство з вирощування нішових культур [27]. Враховуючи, що органічне землеробство та вирощування нішових культур має найкращі тенденції розвитку у світі і в Україні, розглянемо їх більш детально. Так, у світі спостерігається позитивна тенденція збільшення площ сільськогосподарських угідь із виробництва органічних продуктів. Так загальна площа сільськогосподарських угідь у світі із виробництва органічної продукції зросла із 30,2 млн га в 2006 р. до 72,3 млн га у 2019 р., або на 58% [28]. Приріст площ сільськогосподарських

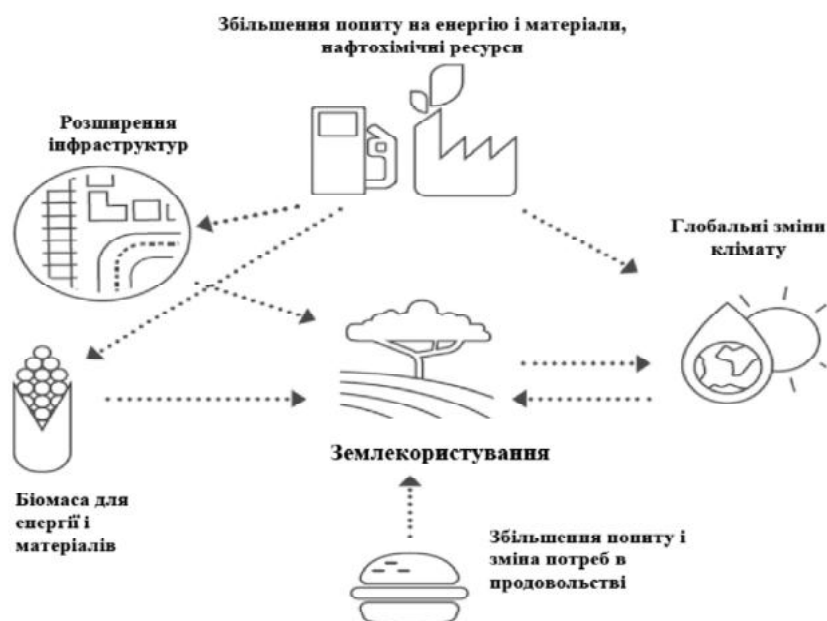

Рис. 2. Логічно-змістовна схема нової конкуренції за землю, взаємодії і зворотного зв'язку.

Джерело: розроблено з використанням джерела [26].

Таблиця 1. Тенденції зростання площі сільськогосподарських земель, що використовуються для виробництва органічної продукції в Україні (2002–2019 рр.)

Рік	Площа, га	Рік	Площа, га
2002	164449	2011	270320
2003	239542	2012	272850
2004	240000	2013	393400
2005	241980	2014	400764
2006	242034	2015	410550
2007	249872	2016	411200
2008	269984	2017	420000
2009	270193	2018	429100
2010	270226	2019	467980

Джерело: [29].

угідь у світі із виробництва органічної продукції засвідчує збільшення попиту на органічну продукцію та раціональний вибір перейти на виробництво екологічно безпечної сільськогосподарської продукції.

В Україні площа сільськогосподарських земель, що використовуються для виробництва органічної продукції протягом 2002–2019 рр. зросла з 164 тис. га до 468 тис. га, або на 65% [29] (табл. 1).

Дослідження функціонування приватного сектору в органічному сільському господарстві доволі добре розвинені в Європі, де працює кілька інституцій з інфраструктурою та кваліфікованим персоналом для проведення експериментів та розробки технологій. До них, зок-

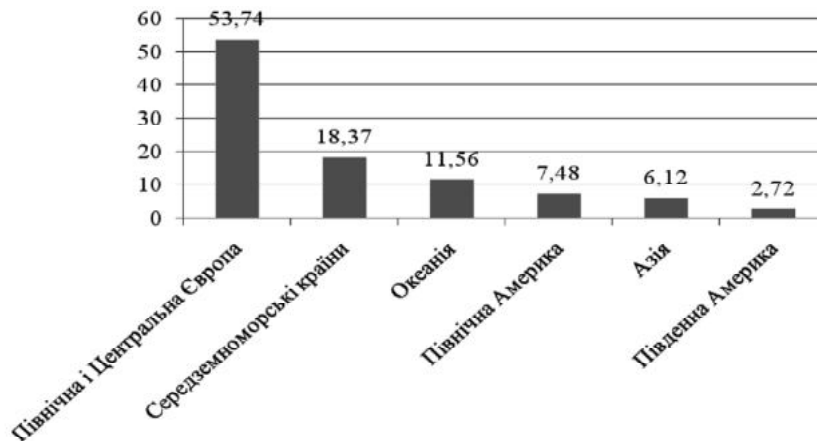

Рис. 3. Розподіл публікацій щодо органічного, біодинамічного та інтегрованого землеробства як складових нетрадиційного землекористування протягом 1985–2018 рр.

Джерело: [35].

рема, відносять Науково дослідний інститут органічного сільського господарства (FiBL) у Швейцарії, Центр органічних досліджень у Великій Британії (ORC 2015) та Інститут Луї Болка у Нідерландах. Науковці науково-дослідного інституту органічного сільського господарства (FiBL) є одними з перших, хто розпочав роботу з наукового обґрунтування довготермінових сільськогосподарських систем, порівнюючи органічні та біодинамічні практики із конвенційними методами. Науково-дослідний інститут органічного сільського господарства (FiBL) має низку майданчиків, на базі яких реалізуються багаторічні експерименти з агро-екологічного та органічного землеробства. Інститут отримує суттєву підтримку від державних програм розвитку сільського господарства [30].

Окрім досліджень приватного сектору, члени ЄС та інші європейські країни мають низку ініціатив на державному рівні для досліджень напрямів розвитку, інновацій та трансферу технологій в органічному секторі нетрадиційного землекористування. На рівні державної підтримки органічне сільське господарство було включено як тема для подальшого дослідження в межах другої, третьої та четвертої Рамкової програми Європейського Союзу. Всього було визначено десять проєктів, що фінансувалися за трьома програмами (1 за SAMAR, 8 під AIR, 1 під FAIR), включаючи два плани дій, спрямовані на покращення координації та документації досліджень органічного землеробства (ENOF та DOCEA). У більшості країн ЄС від початку 90-х років дослідницька діяльність у галузі органічного виробництва стала зростати [31, с. 5]. Фінансування Євро-

союзом проєктів, спрямованих на дослідження органічного землеробства, розпочалося у 2000 р. Загалом на подібні ініціативи з 2000-го по 2012 р. було витрачено 150 млн євро, в тому числі на проєкти Quality Low-Input Food (QLIF), Core Organic (I та II), Strategies for Organic and Low-Input Breeding and Management (SOLIBAM) та Technology Platform Organic (TP-Organic) [32]. Quality Low-Input Food (QLIF) об'єднував 31 партнера у 17 країнах, включаючи Швейцарію, Ізраїль і Туреччину. Проєкт фокусувався на якості харчування і задоволенні очікувань споживачів. Учені в рамках Quality Low-Input Food (QLIF) досліджували вплив на здоров'я органічних та низьковитратних методів виробництва харчових продуктів. Він також був основою для майбутніх органічних програм з точки зору методів визначення технологічних вузьких місць у системах органічного і низьковитратного агровиробництва [33].

Нині наукова спільнота ЄС продовжує активно вивчати та досліджувати органічне землеробство та його вплив на навколишнє середовище і життя людей. Однією з важливих діючих програм у Євросоюзі, орієнтованих на розвиток органічного землеробства, був "Горизонт 2020" — Рамкова програма ЄС із досліджень та інновацій, в межах якої 43 млн євро були призначені для проєктів органічного харчування та сільського господарства. Тобто офіційні структури ЄС продовжують відігравати роль впливового інвестора в нетрадиційне землекористування, а отже, і в розвиток органічного сектору світу. Таким чином, європейський досвід наукової підтримки нетрадиційного землекористування сьогодні знаходиться на порівняно високому рівні не лише з організаційної та

інституційної точок зору, а й щорічно отримує значні обсяги фінансування від державного та приватного секторів.

Також необхідно відмітити, що науковці усього світу активно працюють та взаємодіють між собою для формування міцного науково-дослідного базису для подальшого розвитку найбільш перспективного багатфункціонального нетрадиційного землекористування. В структурі нетрадиційного землекористування органічне землеробство посідає чільне місце серед таких Є.В. Милованов [34], впродовж 1985—2018 рр. у світі надруковано статті, що індексуються у міжнародній науково-метричній базі Web of Science: 62 статті сфокусовані на біодинамічному агровиробництві; 5498 статей щодо різних аспектів, пов'язаних з органічним сільським господарством; 6676 статей щодо інтегрованого агровиробництва [35]. Територіальне розміщення публікацій вищенаведених наукових досліджень відображено на рисунку 3.

Отже, багаторічний досвід провідних країн світу підтверджує необхідність всебічного, комплексного підходу до формування сталої системи нетрадиційного землекористування, в якій основоположну роль відіграє фактор науки. Країни, які досягли значного успіху у розвитку нетрадиційного землекористування, чільне місце віддавали раціональності підходів при їх формуванні.

Аналіз свідчить про чітке розуміння неможливості позитивної динаміки результативних показників у сфері нетрадиційного землекористування без міцної науково-дослідної підтримки, оскільки саме наукові дослідження та їх розповсюдження серед аграрників і є важливою рушійною силою прогресу в цій сфері. Варто відзначити, що в Україні "органічний напрям" наукових досліджень особливо активізувався після ухвалення у 2013 р. Законів України "Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини" [36] та в 2018 р. "Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції" [37]. І хоча наукова підтримка органічного виробництва в Україні все ще залишається на стадії становлення, незважаючи на брак фінансування, основним рушієм у цій важливій справі виступає Національна академія аграрних наук України. Так, з 2011 р. наукові установи НААН України почали виконувати програми наукових досліджень відповідних напрямів. Зокрема, вчені ННЦ "Інститут землеробства НААН" здійснювали наукові дослідження в рамках теми

"Органічне виробництво сільськогосподарської продукції", в якій брали участь 75 установ і організацій з метою відпрацювання науково-методичних основ ведення органічного землеробства в Україні. До цього напряму досліджень залучені і науковці Інституту сільськогосподарської мікробіології та агропромислового виробництва НААН України, якими розроблено типові моделі органічного виробництва сільськогосподарської продукції для зони Полісся, які в галузевому аспекті орієнтовані, передусім, на забезпечення населення України основними органічними продуктами харчування. Адже відомо, що, попри високі темпи розвитку органічного сільського господарства в Україні, значна частина вітчизняних органічних товаровиробників під тиском кон'юнктурних та економічних чинників здебільшого віддають перевагу вузькій спеціалізації на експорторієнтованих та нішевих видах продукції [38—41].

Серед фундаторів нетрадиційного землекористування є ПП "Агроекологія", господарство Героя України С.С. Антонця [42]. Філософія системи нетрадиційного землекористування Семени Антонця базується на створенні агро-екосистем, максимально наближених до природних формацій. Система враховує базовий принцип розвитку планети, оскільки виникнення життя на Землі було забезпечено двома глобальними процесами, які й зараз, і в майбутньому будуть підтримувати розвиток біосфери. До них належать фотосинтез і азотфіксація в усіх проявах. Саме регулюванню цих процесів найбільшою мірою передусім і підпорядковане нетрадиційне землекористування, оскільки його технологічні прийоми забезпечують ефективне використання позитивних факторів навколишнього середовища, насамперед, шляхом збільшення їх питомої ваги у процесі продукування основних біотичних компонентів [42].

Україна посідає 11 місце в Європі за площею сільськогосподарських земель для виробництва органічної продукції — 381 тис. га. Однак це всього лише 1% сільськогосподарських угідь нашої країни. Перше місце належить Іспанії, де обробляються 1,97 млн га земель для виробництва органічної продукції [43]. Станом на 2021 р. зареєстровані 426 операторів органічного ринку, з яких 294 — аграрні підприємства. Найбільша площа сертифікованих органічних земель — в Одеській (102 тис. га), Херсонській (76 тис. га), Дніпропетровській (38 тис. га) і Житомирській (32 тис. га) областях, а найбільша кількість підприємств — у Одеській області. Найбільша площа органічного землекористування у компанії "Арніка" — 15,8 тис. га, і тільки

у п'яти компаній його площа перевищує 5 тис. га [43].

Агропромислова група "Арніка", що розміщена в Полтавській області, обробляє близько 20 тис. га, з яких станом на 2021 р. більше 14,99 тис. га вирощуються відповідно до стандартів ЄС без застосування заборонених добрив і засобів захисту рослин [44]. Понад 9,48 тис. га мають перехідний статус. Тобто по стану на 2021 р. з 6,3 тис. га компанія збирає на 100% сертифікований органічний урожай, що підтверджено сертифікатами відповідності стандартам, еквівалентним постановами ЄС-834/2007 і 889/2008, а також Bio Suisse (Швейцарія). Органічну сівозміну Агропромгрупи "Арніка" представлено такими культурами, як соя, кукурудза, нут, пшениця, сочевиця, льон і технічні коноплі. Відзначимо, що перший сертифікований органічний урожай Агропромгрупа отримала в 2015 р. з 2,2 тис. га (сертифікати Organic Standard UA-BIO-108 і Bio Suisse), а урожай 2016 р окрім того, був сертифікований ще і по стандарту NOP USDA. Склади "Арніки" розраховані на одноразове зберігання до 37 тис. т органічної продукції. Органічну продукцію Агропромгрупа експортує в Швейцарію, Німеччину, Нідерланди, Австрію та інші європейські країни, а також в Нову Зеландію та Австралію. Разом з тим освоюється ринок США і Азії. У 2016—2018 рр. обсяг органічного експорту склав понад 18 тис. т.

Компанія "Агроекологія" обробляє близько 6,9 тис. га в Шишацькому та Зіньківському районах Полтавської області [44]. Основними напрямками бізнесу "Агроекології" є вирощування зернових та технічних культур, молочне і м'ясне скотарство, а також виробництво круп, масла і муки. Виробничі та переробні потужності "Агроекології" сертифіковані відповідно до стандартів, еквівалентними постановами ЄС-834/2007, 889/2008 (орган сертифікації "Органік Стандарт") та Bio Suisse (Швейцарія). Причому компанія "Агроекологія" понад 40 років застосовує виключно органічні методи господарювання. А засновник підприємства, Герой України Семен Антонець, вважається першопрохідцем органічного землеробства в країні. Так, господарство під його керівництвом у 1976 р. перейшло на безвідвальний обробіток ґрунту, а через 2 роки відмовилося від використання пестицидів. І ще через кілька років мінодобрива були замінені органікою. У господарстві діє Центр органічного землеробства, яким надаються консультації з ведення органічного виробництва. Починаючи з 2014 р, підприємство експортує свою органічну продукцію рослин-

ництва в Німеччину і Швейцарію.

Агропідприємство "Цефей Груп", яке раніше називалося All in foody, що розміщено в Житомирській області, розпочало свою роботу в 2013 р. на землях, що не оброблялися понад 20 років [44]. У рамках стратегії вертикальної інтеграції влітку 2017 року компанія запустила власний органічний бренд AllinFoody, вперше представивши його на найбільшій сільськогосподарській виставці України "АГРО-2017". Сьогодні земельний банк Групи компаній All in foody — 16 тис. га, з яких 6,7 тис. га — землі під органічним землеробством. Компанія вирощує зернові, олійні та нішеві культури. Має переробні потужності з виробництва яблучного концентрату, а також завод доопрацювання насіння гарбуза. 90% продукції компанія експортує в Австрію, Швейцарію, Німеччину, Нідерланди. Компанія сертифікована "Органік Стандарт" відповідно до стандарту, еквівалентним постановами ЄС-834/2007 і 889/2008. Крім того, підприємство знаходиться в процесі отримання сертифікату за стандартом Bio Suisse (Швейцарія).

Агропідприємство Рівненської області "Дедденс Агро", створене в 2006 р., починає переходити на органічне землеробство. Також до групи компаній входить підприємство "Кунівское", яке займається молочним тваринництвом (200 корів). Загальний земельний банк групи 5,5 тис. га — всі сільськогосподарські угіддя для виробництва органічної продукції. На старті своєї роботи компанія була сертифікована "Органік Стандарт" відповідно до стандарту, еквівалентним постановами ЄС-834/2007 і 889/2008. А потім у 2015 р. пройшла сертифікацію за стандартами Naturland і в 2017 р. — Bio Suisse. З цього часу поступово нарощувався експорт органічної продукції в Європу, який у 2017 році досяг 15 тис. т. У структурі органічних сівозмін до 40% займають бобові культури. Також компанія вирощує полуницю і малину. У 2020 році група почала спільний пілотний проєкт з компанією "Гранотрейд" по вирощуванню зелені, пряних і лікарських трав (петрушки, кропу, коріандру, кропиви) для подальшої сушки і експорту.

Група компаній "УкрБіоЛенд", що розміщена в Дніпропетровській області, обробляє понад 5,5 тис. га сертифікованих земель для виробництва органічної продукції [44]. Агрогрупа включає 4 агропідприємства: СЗ "АГРОПО-ЛІМЕРДЕТАЛЬ", "Колос", ЗПВ "Супутник" і "НВП Сад". Свою діяльність агрогрупа започаткувала в 2003 р., а з 2013 р. активно стала працювати над розвитком виробництва орга-

нічної продукції в Україні. Сівозміна з виробництва органічної продукції "УкрБіоЛенд" представлена зерновими (пшениця м'яких сортів, просо, жито, ячмінь), бобовими (зелена сочевиця, нут, еспарцет) і олійними (коричневий і золотистий льон, рапс) культурами. У компанії відзначають, що виробництво відповідає всім міжнародним стандартам і сертифіковане впливовими сертифікаційними органами Control Union Certifications згідно органічним стандартам ЄС і NOP USDA. Крім того, в 2018 році компанія отримала сертифікат на відповідність стандартам Bio Suisse (Швейцарія) і планує пройти сертифікацію Naturland (Німеччина).

Група "Агротрейд" органічним землеробством займається на площі 2,55 тис. га з 70 тис. га загального землекористування, яке розміщене в Чернігівській, Сумській, Полтавській та Харківській областях [44]. Група активно освоює органічне землеробство з 2015 р. Для цього напряду виділено землі в Харківській області та створено окремий підрозділ. Після отримання сертифікату європейського стандарту Organic Standard у 2017 р. був зібраний перший урожай органічної продукції. Структурні підрозділи агрогруп — виробничі "Хлібороб", "Укрзернопром — Шевченкове" і торгове "Агротрейд Експорт" — і їх активи сертифіковані "Органік Стандарт" відповідно до стандартів, еквівалентними постановами ЄС-834/2007 і 889/2008. Крім того, "Агротрейд" претендує на сертифікацію за стандартами NOP USDA. На органічних землях компанії вирощується переважно соя, гарбуз, сочевиця і льон.

За інформацією комерційної служби Посольства США в Україні, середня окупність інвестицій в українське органічне землеробство становить близько 300%, що робить його одним із найпривабливіших напрямів для інвестицій в Україну [45].

Наприклад, Юрій Щетинін, співолова ФГ "Одарочка" площею 720 га землі на території Вороновицької територіальної громади, зазначає, що урожайність ріпаку отримують не нижчу за 3,5 т/га, а зазвичай 4—5 т/га. А вартість його складає 15 тис. грн/т. Тобто валовий дохід з 1 га ріпаку складає приблизно 60—75 тис. грн. Рентабельність по всіх культурах перевищувала 400% [46]. Найбільшу питому вагу надходжень аграрні землекористувачі мають від експорту сорго, льону та гірчиці [47].

Таким чином, світова практика нетрадиційного землекористування свідчить про необхідність постійного оновлення підходів і парадигм до його розвитку з метою формування стійких агросистем землекористування.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Кількість і якість землі, що є доступною для виробництва продуктів харчування, знаходяться під урбанізованим тиском через рішення і вимоги, які пред'являються споживачами, виробниками і урядами. Найбільш значний тиск на земельні ресурси, що використовуються для виробництва сільськогосподарської продукції, мають такі впливи: 1) незадовільне управління землекористуванням; 2) попит на продовольство і харчові відходи; 3) зміни раціону харчування, які стимулюють розширення сільськогосподарських угідь; 4) конкуруючі види землекористування, які зменшують площу земельних ресурсів, що доступна для виробництва продуктів харчування; 5) захоплення земель і віртуальна торгівля природними ресурсами, які підривають продовольчу і харчову безпеку, а також права дрібних землевласників і права на ресурси в малозабезпечених і вразливих сільських територіях; 6) зміни клімату, які знижують урожайність сільськогосподарських культур і сприяють опустелюванню (деградації земель). До конкуруючих видів землекористування, як складових нетрадиційного землекористування, віднесено: органічне землеробство, біодинамічне землеробство, точне землеробство, екологічно чисте землеробство, землеробство з вирощування нішових культур. Аналіз світових і українських тенденцій показує зростання площі сільськогосподарських угідь, що відводяться для виробництва органічної продукції. Загальна площа сільськогосподарських угідь у світі із виробництва органічної продукції зросла із 30,2 млн га в 2006 р. до 72,3 млн га у 2019 р., або більш як у 2 рази. Україна посідає 11 місце в Європі за площею сільськогосподарських земель для виробництва органічної продукції — біля 468 тис. га. Площа сільськогосподарських земель, що використовуються для виробництва органічної продукції протягом 2002—2019 рр. зросла з 164 тис. га до 468 тис. га, або на 65%. Середня окупність інвестицій в українське органічне землеробство становить близько 300%, що робить його одним із найпривабливіших напрямів для інвестицій в країну. Однак органічне сільськогосподарське виробництво займає всього лише 1% сільськогосподарських угідь нашої країни. Також зростають і обсяги наукових досліджень щодо розвитку нетрадиційного землекористування. Зокрема, найбільша питома вага публікацій щодо органічного, біодинамічного та інтегрованого землеробства, як складових нетрадиційного землекористування протягом 1985—2018 рр.

здійснювалася у Північній та Центральній Європі (53,7%) та Середземноморських країнах (18,4%). В Україні цей напрям досліджень активізований з 2011 р. науковими установами НААН України. Таким чином, з урахуванням потужного земельного потенціалу Україна має всі можливості для повноцінного та більш широкого розвитку нетрадиційного землекористування з виробництва органічних продуктів. Крім цього, нетрадиційне землекористування несе соціально-економічні та екологічні вигоди для суспільства, а саме: збереження і поліпшення родючості ґрунтів, відновлення біорізноманіття; розвиток сільських територій та підвищення зайнятості на селі; забезпечення продовольчої безпеки держави, збереження здоров'я нації шляхом насичення внутрішнього ринку України високоякісними сертифікованими органічними продуктами.

Перспективи подальших розвідок заключаються в дослідженні еколого-економічних заasad розвитку нетрадиційного землекористування, складових його екологізації, капіталізації та соціалізації, методів організації сталого (збалансованого) землекористування в Україні.

Література:

1. Foley J.A., DeFries R., Asner G.P., Barford C., Bonan G., et al. 2005. Global consequences of land use. *Science* 309: 570—574.
2. FAO. 2011. The state of the world's land and water resources for food and agriculture (SOLAW) — Managing systems at risk. Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome and Earthscan, London.
3. Foley J.A., Ramankutty N., Brauman K.A., Cassidy E.S., Berber J.S., et al., Solutions for a cultivated planet. *Nature*. 478: 337–342 (2011).
4. Stewart B., Koohafkan P., and Ramamoorthy K. 2006. Dryland agriculture defined and its importance to the world. In: Peterson, G., Unger, U.P., and Payne, P.W. (eds.) *Dryland Agriculture*, 2nd edition, pp. 1—24.
5. Keenan R.J., Reams G.A., Achard F., de Freitas J.V., Grainger A., et al. 2015. Dynamics of global forest area: Results from the FAO Global Forest Resources Assessment 2015. *Forest Ecology and Management* 352, 9—20.
6. Obersteiner M., Kraxner F., Mosnier A., Bocqueho G., Khabarov N., and Havlik P. 2014. Addressing the drivers of deforestation: Exploring synergies between REDD (plus) and forest policy. *Proceedings, XXIV IUFORO World Congress*, October 5—11, 2014, Salt Lake City, USA *The International Forestry Review* 16 (5): 545.
7. Herrero M., Havlik P., McIntire J., Palazzo A., and Valin H. 2014. *African Livestock Futures: Realizing the Potential of Livestock for Food Security, Poverty Reduction and the Environment in Sub-Saharan Africa*. Office of the Special Representative of the UN Secretary General for Food Security and Nutrition and the United Nations System Influenza Coordination (UNSIIC), Geneva, Switzerland.
8. Barraclough S.L. and Ghimire K.B. 2000. *Agricultural Expansion and Tropical Deforestation: Poverty, International Trade and Land Use*. Earthscan, London.
9. Gibbs H.K., Ruesch A.S., Achard F., Clayton M.K., Holmgren P., et al. 2010. Tropical forests were the primary sources of new agricultural land in the 1980s and 1990s. *Proceedings of the National Academy of Sciences* 107 (38): 16732—16737.
10. Wassenaar T., Gerber P., Verburg P.H., Rosales M., Ibrahim M., et al. 2006. Projecting land use changes in the Neotropics: The geography of pasture expansion into forest. *Global Environmental Change* 17, 86—104.
11. Taylor R., Dudley N., Stolton S., and Shapiro A. 2015. *Deforestation fronts: 11 places where most forest loss is projected between 2010 and 2030*. Paper presented at the XIV World Forestry Congress, Durban, South Africa, September 7—11, 2015.
12. Rudel T., DeFries R., Asner G.P., and Laurance W.F. 2009. Changing drivers of deforestation and new opportunities for conservation. *Conservation Biology* 23 (6): 1396—1405.
13. Kruglianskas I. Undated. *Soy production in South America: Key issues and challenges*. ProForest, Oxford.
14. Pacheco P. 2012. *Soybean and oil palm expansion in South America: A review of main trends and implications*. Working Paper 90. CIFOR, Bogor, Indonesia.
15. Danielsen F., Beukema H., Burgess N.D., Parish F., Bruhl C.A., et al. 2009. Biofuel plantations on forested lands: Double jeopardy for biodiversity and climate. *Conservation Biology* 23 (2): 348—358.
16. DeFries R.S., Rudel T., Uriarte M., and Hansen M. 2010. Deforestation driven by urban population growth and agricultural trade in the twenty-first century. *Nature Geoscience* 3: 178—181.
17. Foley J.A. 2011. Sustain the planet? *Scientific American*, November 2011, pp. 60—65.
18. FAO. 2009. *How to Feed the World in 2050*. FAO, Rome.

19. Rivers Cole J. and McCoskey S. 2013. Does global meat consumption follow an environmental Kuznets curve? Sustainability: Science, Practice, and Policy 9 (2): 26—36.
20. Overseas Development Group. 2006. Global Impacts of Land Degradation. Paper for the GEF. ODG, University of East Anglia, Norwich, UK
21. Oxford Economics. 2016. Future trends and market opportunities in the world's largest 750 cities: How the global urban landscape will look in 2030. Oxford.
22. Harvey M. and Pilgrim S. 2010. The new competition for land: food, energy and climate change. Food Policy 36 (Supplement 1): S40-S51.
23. IFPRI. 2009. Climate Change: Impact on Agriculture and Costs of Adaptation, International Food Policy Research Institute, Washington, DC.
24. Lambin E.F. and Meyfroidt P. 2011. Global land use change, economic globalisation and the looming land scarcity. Proceedings of the National Academy of Sciences, 108 (9), pp. 3465—3472.
25. Harvey M. and Pilgrim S. 2010. The new competition for land: food, energy and climate change. Food Policy 36 (Supplement 1): S40-S51.
26. Harvey M. and Pilgrim S. 2011. The new competition for land: Food, energy, and climate change. Food Policy 36: S40—S51.
27. Третяк В.М., Ляшинський В.Б. Поняття та сутність нетрадиційного сільськогосподарського землекористування та його екологізації і капіталізації. Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. 2019. № 2. С. 78—85.
28. The World of Organic Agriculture: Statistic and Emerging Trends 2020. URL: <https://www.fibl.org/fileadmin/documents/shop/5011-organic-world-2020.pdf>
29. IFOAM та Федерації органічного руху України. URL: <http://organic.com.ua/organic-v-ukraini/>
30. Moder P., Fliessbach A., Dubois D., Gunst L., Fried P., and Niggli U. Soil Fertility and Biodiversity in Organic Farming. Science. 2002. 296 (5573): 1694-97.
31. Lampkin N., Foster C., Padel S. & Midmore P. The Policy and Regulatory Environment for Organic Farming in Europe. Organic Farming in Europe: Economics and Policy. 1999. 172 pp.
32. Lutzeyer H.J. and Kova B.A. 2012. Decade of EU-Funded, Low-Input and Organic Agriculture Research (2000—2012). Luxembourg: European Commission. (2000—2012). 284. Luxembourg: European Commission
33. QLIF-2009. Quality Low-Input Food. URL: <http://qlif.org/>
34. Кириленко І.Г., Милованов Є.В. Наукове забезпечення розвитку органічного агровиробництва. Економіка АПК. 2019. № 3. С. 27—41.
35. Pacini G. C., Santoni M., Ferretti L. Research in biodynamic agriculture: a review. 35th International Conference "Innovation and research. Alliances for agroecology (Nov 15-17, 2018. Milan).
36. Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини: Закон України від 3 вересня 2013 року № 425-VII. Втрата чинності: 02.08.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/425-18/print> (дата звернення: 20.07.2019).
37. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції: Закон України від 10 липня 2018 року № 2496-VIII. Дата оновлення: 05.08.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19#Text> (дата звернення: 15.11.2021).
38. Халеп Ю.М., Волкогон В.В., Москаленко А.М. Прогнозування удобрювального потенціалу в моделях органічного виробництва. Вісник аграрної науки. 2015. № 8. С. 45—49.
39. Халеп Ю.М., Москаленко А.М., Волкогон В.В. Оцінка еколого-економічної ефективності систем удобрення в сівозмінах органічного виробництва Полісся: науково-методичні рекомендації. Чернівці, 2020. 48 с.
40. Khalep Yu., Moskalenko A. Ecological and economic aspects of the efficiency of Polissia organic plant models. Agricultural and Resource Economics. 2020. Vol. 6. № 4. Pp. 5—19. URL: <https://are-journal.com>
41. Халеп Ю., Москаленко А., Шаповалюк М. Арабська К. Еколого-економічне значення сидерації для органічних агроценозів Полісся. Agricultural and Resource Economics. 2021. Vol. 7. № 1. Pp. 213—233. /10.51599/ are.2021.07.01.11.
42. Писаренко В.М., Писаренко В.В., Антонець А.С., Лук'яненко Г.В., Писаренко П.В. Система органічного землеробства агроекологія Семена Антонця: монографія / за наук. ред. Писаренко В.М. Полтава, 2017. 124 с.
43. П'ять фактів про органічне землеробство в Україні. URL: <https://bakertilly.ua/news/id45259>
44. Живий рейтинг: органічні агрокомпанії України. URL: <https://latifundist.com/rating/toporganic#291>
45. Органічне виробництво. Майбутнє починається сьогодні. URL: <https://superagronom.com/news/3330-rentabelnist-organichnogo-zemlerobstva-v-ukrayini-stanovit-300>
46. Анастасія Герасименко, Kurkul.com, 2021 р. (інтерв'ю з Юрієм Щетиніним). URL: <https://kurkul.com/interview/1079-yuriy-sche>

tinin-valoviy-dohid-z-1-ga-ripaku--priblizno-60-75-tisyach-grn

47. Інфографічний довідник "Агробізнес України". URL: <https://agribusinessinukraine.com/>

References:

1. Foley, J.A., DeFries, R., Asner, G.P., Barford, C. and Bonan, G., (2005), "Global consequences of land use", *Science*, vol. 309, pp. 570—574
2. FAO (2011), *The state of the world's land and water resources for food and agriculture (SOLAW) — Managing systems at risk*. Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome and Earthscan, London, UK.
3. Foley, J.A., Ramankutty, N., Brauman, K.A., Cassidy, E.S. and Berber, J.S. (2011), "Solutions for a cultivated planet", *Nature*, vol. 478, pp. 337—342.
4. Stewart, B., Koohafkan, P. and Ramamoorthy, K. (2006), "Dryland agriculture defined and its importance to the world", *Dryland Agriculture*, 2nd edition, pp. 1—24.
5. Keenan, R.J., Reams, G.A., Achard, F., de Freitas, J.V. and Grainger, A. (2015), "Dynamics of global forest area: Results from the FAO Global Forest Resources Assessment", *Forest Ecology and Management*, vol. 352, pp. 9—20.
6. Obersteiner, M., Kraxner, F., Mosnier, A., Bocqueho, G., Khabarov, N. and Havlik, P. (2014), "Addressing the drivers of deforestation: Exploring synergies between REDD (plus) and forest policy", *Proceedings, XXIV IUFRO World Congress, October 5—11, 2014, Salt Lake City, USA The International Forestry Review*, vol. 16 (5): 545.
7. Herrero, M., Havlik, P., McIntire, J., Palazzo, A., and Valin, H. (2014), *African Livestock Futures: Realizing the Potential of Livestock for Food Security, Poverty Reduction and the Environment in Sub-Saharan Africa*, Office of the Special Representative of the UN Secretary General for Food Security and Nutrition and the United Nations System Influenza Coordination (UNSIC), Geneva, Switzerland.
8. Barraclough, S.L. and Ghimire, K.B. (2000), *Agricultural Expansion and Tropical Deforestation: Poverty, International Trade and Land Use*, Earthscan, London, UK.
9. Gibbs, H.K., Ruesch, A.S., Achard, F., Clayton, M.K. and Holmgren, P. (2010), "Tropical forests were the primary sources of new agricultural land in the 1980s and 1990s", *Proceedings of the National Academy of Sciences*, vol. 107 (38), pp. 16732—16737.
10. Wassenaar, T., Gerber, P., Verburg, P.H., Rosales, M. and Ibrahim, M. (2006), "Projecting land use changes in the Neotropics: The geography of pasture expansion into forest", *Global Environmental Change*, vol. 17, pp. 86—104.
11. Taylor, R., Dudley, N., Stolton, S., and Shapiro, A. (2015), "Deforestation fronts: 11 places where most forest loss is projected between 2010 and 2030", Paper presented at the XIV World Forestry Congress, Durban, South Africa, September 7—11.
12. Rudel, T., DeFries, R., Asner, G.P., and Laurance, W.F. (2009), "Changing drivers of deforestation and new opportunities for conservation", *Conservation Biology*, vol. 23 (6), pp. 1396—1405
13. Kruglianskas, I. (2011), Undated. *Soy production in South America: Key issues and challenges*, ProForest, Oxford, UK.
14. Pacheco, P. (2012), *Soybean and oil palm expansion in South America: A review of main trends and implications*, Working Paper 90. CIFOR, Bogor, Indonesia.
15. Danielsen, F., Beukema, H., Burgess, N.D., Parish, F. and Bruhl, C.A. (2009), "Biofuel plantations on forested lands: Double jeopardy for biodiversity and climate", *Conservation Biology*, vol. 23 (2), pp. 348—358.
16. DeFries, R.S., Rudel, T., Uriarte, M., and Hansen, M. (2010), "Deforestation driven by urban population growth and agricultural trade in the twenty-first century", *Nature Geoscience*, vol. 3, pp. 178—181.
17. Foley, J.A. (2011), "Sustain the planet?", *Scientific American*, vol. November, pp. 60—65
18. FAO (2009), *How to Feed the World in 2050*, FAO, Rome, Italy.
19. Rivers Cole, J. and McCoskey, S. (2013), "Does global meat consumption follow an environmental Kuznets curve?", *Sustainability: Science, Practice, and Policy*, vol. 9 (2), pp. 26—36.
20. Overseas Development Group (2006), *Global Impacts of Land Degradation*, Paper for the GEF. ODG, University of East Anglia, Norwich, UK
21. Oxford Economics (2016), *Future trends and market opportunities in the world's largest 750 cities: How the global urban landscape will look in 2030*, Oxford, UK.
22. Harvey, M. and Pilgrim, S. (2010), "The new competition for land: food, energy and climate change", *Food Policy*, vol. 36 (Supplement 1), pp. S40—S51.
23. IFPRI (2009), *Climate Change: Impact on Agriculture and Costs of Adaptation*, International Food Policy Research Institute, Washington, DC.
24. Lambin, E.F. and Meyfroidt, P. (2011), "Global land use change, economic globalisation

and the looming land scarcity", Proceedings of the National Academy of Sciences, vol. 108 (9), pp. 3465—3472.

25. Harvey, M. and Pilgrim, S. (2010), "The new competition for land: food, energy and climate change", Food Policy, vol. 36 (Supplement 1), pp. S40—S51.

26. Harvey, M. and Pilgrim, S. (2011), "The new competition for land: Food, energy, and climate change", Food Policy, vol. 36, pp. S40—S51.

27. Tretiak V. and Lyashynskyy V. (2019), "The concepts and the essence of non-conventional agricultural land use, its environmental friendliness and capitalization", Zemleustrii, kadastr i monitoring zemel, vol. 2, pp. 78—85.

28. The World of Organic Agriculture (2020), "Statistic and Emerging Trends", available at: <https://www.fibl.org/fileadmin/documents/shop/5011-organic-world-2020.pdf> (Accessed 15 Jan 2022).

29. IFOAM and Federation of Organic Movement of Ukraine (2022), available at: <http://organic.com.ua/organic-v-ukraini/> (Accessed 15 Jan 2022).

30. Moder, P., Fliessbach, A., Dubois, D., Gunst, L., Fried, P., and Niggli, U. (2002), "Soil Fertility and Biodiversity in Organic Farming", Science, vol. 296 (5573), pp. 1694-97.

31. Lampkin N., Foster C., Padel S. and Midmore P. (1999), "The Policy and Regulatory Environment for Organic Farming in Europe", Organic Farming in Europe: Economics and Policy, Hohenheim.

32. Lutzeyer, H. J. and Kova, B. A. (2012), Decade of EU-Funded, Low-Input and Organic Agriculture Research (2000—2012), European Commission, Luxembourg.

33. Quality Low-Input Food (2021), available at: <http://qlif.org/> (Accessed 15 Jan 2022).

34. Kirilenko, I. and Milovanov, E. (2019), "Scientific support for the development of organic agriculture", Economics of agro-industrial complex, vol. 3, pp. 27—41.

35. Pacini, G. C. Santoni, M. and Ferretti, L. (2018), "Research in biodynamic agriculture: a review", 35th International Conference "Innovation and research. Alliances for agroecology, Nov 15—17, Milan, Italy.

36. Verkhovna Rada of Ukraine (2014), Law of Ukraine "On the production and circulation of organic agricultural products and raw materials", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/425-18/print> (Accessed 15 Jan 2022).

37. Verkhovna Rada of Ukraine (2018), Law of Ukraine "On Basic Principles and Requirements for

Organic Production, Circulation and Labeling of Organic Products", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19#Text> (Accessed 15 Jan 2022).

38. Khalep, Yu., Moskalenko, A. and Volkogon, V. (2015), "Forecasting of fertilizer potential in models of organic production", Bulletin of Agrarian Science, vol.8, pp. 45—49.

39. Khalep, Yu., Moskalenko, A. and Volkogon, V. (2020), Otsinka ekoloho-ekonomichnoi efektyvnosti system udobrennia v sivozminakh orhanichnoho vyrobnytstva Polissia : naukovo-metodychni rekomendatsii [Evaluation of ecological and economic efficiency of fertilizer systems in crop rotations of organic production of Polissya (scientific and methodical recommendations)], Chernihiv, Ukraine.

40. Khalep, Yu. and Moskalenko, A. (2020), "Ecological and economic aspects of the efficiency of Polissia organic plant models", Agricultural and Resource Economics, Vol. 6, No. 4, pp. 5—19.

41. Khalep, Yu., Moskalenko, A., Shapovalyuk, M. and Arabska, K. (2021), "Ecological and economic significance of greening for organic agrocenoses of Polissya. Agricultural and Resource Economics", Vol. 7, No. 1, pp. 213—233. / 10.51599/are.2021.07.01.11.

42. Pisarenko V. M., Pisarenko V. V., Antonets A., Lukyanenko G. and Pisarenko P. (2017), Systema orhanichnoho zemlerobstva ahroekoloha Semena Antontsia [Organic farming system of agroecologist Semyon Antonets], Poltava, Ukraine.

43. bakertilly (2018), "5 facts about organic farming in Ukraine", available at: <https://bakertilly.ua/news/id45259> (Accessed 15 Jan 2022).

44. Latifundist (2018), "Live rating: organic agricultural companies of Ukraine", available at: <https://latifundist.com/rating/toporganic#291> (Accessed 15 Jan 2022).

45. superagronom.com (2018), "Profitability of organic farming in Ukraine is 300%", available at: <https://superagronom.com/news/3330-rentabelnist-organichnogo-zemlerobstva-v-ukrayini-istanovit-300> (Accessed 15 Jan 2022).

46. Shchetinin, Yu. (2021), "Gross income from 1 hectare of rapeseed — about 60—75 thousand UAH", available at: <https://kurkul.com/interview/1079-yuriy-schetinin-valoviy-dohid-z-1-garipaku--priblizno-60-75-tisyach-grn> (Accessed 15 Jan 2022).

47. Infographic guide "Agribusiness of Ukraine (2021), available at: <https://agribusinessinukraine.com/> (Accessed 15 Jan 2022).

Стаття надійшла до редакції 20.01.2022 р.

УДК 332.2-025.12:336.22:352

О. І. Дребот,д. е. н., професор, академік НААН, Інститут агроєкології і природокористування НААН
ORCID ID: 0000-0003-2681-1074**Н. В. Комарова,**доктор філософії в галузі економіки, Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0002-9347-455X**В. А. Тарнавський,**аспірант, Інститут агроєкології і природокористування НААН
ORCID ID: 0000-0002-2321-6352**Д. Ю. Комаров,**асистент кафедри управління земельними ресурсами та земельного кадастру,
Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0002-3996-5294

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.3.31

ГЕОПОРТАЛ ВІДКРИТИХ ДАНИХ БІЛОЦЕРКІВСЬКОЇ МІСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ГЕОПРОСТОРОВИХ ДАНИХ

O. Drebot,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Academic of NAAS, Head of the Department of Institutional Support of Environmental Management, Institute of Agroecology and Nature Management of NAAS

N. Komarova,

PhD in Economics, Bila Tserkva National Agrarian University

V. Tarnavskiy,

Postgraduate student, Institute of Agroecology and Nature Management of NAAS

D. Komarov,

Assistant of the Department of Land Resources Management and Land Cadastre,
Bila Tserkva National Agrarian University

GEOPORTAL OF OPEN DATA OF THE BILA TSERKVA CITY TERRITORIAL COMMUNITY AS A COMPONENT OF THE NATIONAL SPATIAL DATA INFRASTRUCTURE

На державному рівні за останній рік збільшується надання онлайн послуг та отримання інформації у відкритому доступі на інтернет інформаційних ресурсах (сайтах). Створюються нові електронні портали (геопортали), які мають набір геопросторових даних щодо всієї території країни або її окремих частин (територіальних громад). Геопросторові дані сьогодні активно використовуються практично всіма міністерствами і відомствами — від управління надзвичайними ситуаціями та забезпечення національної безпеки до моніторингу нерухомості, природних ресурсів, інженерної інфраструктури тощо.

Для ефективного управління територіями та їх даними кожній територіальній громаді рекомендовано створити "свої" геопортали. В них містяться електронні карти містобудівного, водного і земельного кадастрів, публічна кадастрова карта, які ефективно взаємодіють.

Геопортал — прикладна сервіс-орієнтована технологія забезпечення доступу до інформаційних ресурсів. У геопорталах є певна структура: сервер бази даних для зберігання геопросторових даних, документації та інших даних; програмні сервіси для створення і ведення бази даних реєстрів обробки геопросторових даних і формування електронних карт. Ключовий момент геопорталу полягає в тому, що сервіс пошуку працює в режимі реального часу. Також є аналіз перегляду метаданих, відображення використання інформації у електронному форматі.

У статті висвітлено процес розроблення та функціонування муніципального геоінформаційного ресурсу гео-порталу відкритих даних Білоцерківської міської територіальної громади. Надано інформацію про основні етапи розроблення та передумови створення геоінформаційного ресурсу як важливої складової процесу управління земельними ресурсами територіальної громади та зручного комунікативного моста між громадськістю та владою. Обґрунтовано важливість подальшого вдосконалення муніципального інформаційного ресурсу як складової ланки державної геоінформаційної системи — Національної інфраструктури геопросторових даних.

At the state level, the provision of online services and obtaining information in open access to Internet information resources (sites) has increased over the last year. New electronic portals (geoportals) are being created, which have a set of geospatial data for the whole territory of the country or its separate parts (territorial communities). Today, geospatial data is actively used by almost all ministries and agencies — from emergency management and national security to monitoring real estate, natural resources, engineering infrastructure and more.

For more effective management of territories and their data, each territorial community is recommended to create "their" geoportals. They contain electronic maps of urban, water and land cadastres, public cadastral map, which interact effectively.

Geoportal is an applied service-oriented technology for providing access to information resources. Geoportals have a certain structure: a database server for storing geospatial data, documentation and other data; software services for creating and maintaining a database of registers of geospatial data processing and the formation of electronic maps. The key point of the geoportal is that the search service works in real time. There is also an analysis of viewing metadata, displaying the use of information in electronic format.

This article highlights the development process of development and functioning of the municipal geoinformation resource of the geoportal of open data of the Bila Tserkva city territorial community is covered. Information is provided on the main stages of development and prerequisites for the creation of geographic information resources as an important component of the process of land management of the territorial community and a convenient communicative bridge between the city and the government. The importance of further improvement of the municipal information resource as a component of the state geographic information system — the National Geospatial Data Infrastructure is substantiated.

Ключові слова: кадастр, містобудування, генеральний план, метадані, геопортал, національної інфраструктура геопросторових даних.

Key words: cadastre, city planning, planning of territories, general plan, metadata, national spatial data infrastructure.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах децентралізації та створення нових адміністративно-територіальних утворень, змін у земельному та містобудівному законодавстві з новою силою набуває актуальності питання доступності необхідних даних. Інформація є потрібним ресурсом для компаній в їхній діяльності. Її актуальність, достовірність та якість багато в чому визначають успіх підприємства. Фактично дані стають сировиною, необхідною для функціонування суб'єктів господарювання та некомерційних проєктів. Відкриті дані та інші дані, що є у відкритому доступі на тих чи інших підставах у мережі "Інтернет", можна вважати частиною "Великих даних". Геопортали це спроба зібрати всю необхідну інформацію про задану територію в одному місці, при цьому максимально ефективно її візуалізувати, за допомогою картографічних та аналітичних матеріалів.

АНАЛІЗ ПОПЕРЕДНІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження питань теоретико-методичних засад та практичних проблем, що стосуються геоінформаційних систем, геопорталів та

інфраструктури геопросторових даних були висвітлені у працях вітчизняних вчених Ю.О. Карпінського, А.А. Ляшенка, Н. Ю. Лазоренко-Гевель. У зв'язку проведенням реформ диджиталізації галузей господарства, запровадженням територіального (просторового) планування проблематика розроблення та впровадження геопорталів як інструменту управління територіями є надзвичайно актуальною.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є проведення оглядового аналізу Геопорталу відкритих даних Білоцерківської міської територіальної громади як складової частини загальнодержавного проєкту Національна інфраструктура геопросторових даних.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Перші спроби формувати Геоінформаційний портал у територіальних межах Білоцерківської міської територіальної громади Київської області були проведені ще в 2013—2015 рр., коли була створена робоча група із ентузіастів, що на той час планувала сформувати "Цифро-

ву карту міста", та на основі цього ресурсу сформувати геоінформаційну систему для міста Біла Церква Київської області. Групові консультації проводились із директором ТОВ "ЕКСПЕРТЦЕНТР" Бакаєм В.В., доктором технічних наук Стрижаком О.Є., із доктором географічних наук, професором Палехою Ю.О., провідними фахівцями ТОВ "Аналітика" та іншими спеціалістами, що прямо або опосередковано займалися розвитком геоінформаційних технологій в Україні. Але на той час суспільство, яке представляв депутатський корпус та міський голова, не побачили перспективи у цьому напрямі або ця проблематика була не на часі.

Новим поштовхом для впровадження муніципальної геоінформаційної системи стало прийняття закону "Про Містобудівний кадастр". Управління містобудування та архітектури м. Біла Церква були проведені роботи щодо оновлення Генерального плану м. Біла Церква, який був фактично розроблений у 1964 році та реструктуризований у 80-х роках ХХ ст. Існуючий Генеральний план, хоч і був переведений у цифровий формат з координуванням меж та основних проєктних рішень на місцевості, та все ж був застарілий у своїх проєктних рішеннях і враховував політико-економічну ситуацію, яка була вже давно не актуальна. Тому для вирішення низки проблем для подальшого успішного розвитку Громади міста Біла Церква було розроблено сучасний Генеральний план, проведено топографо-геодезичні та аерофотографічні роботи, що в подальшому стали основою для створення Муніципального порталу міста Біла Церква (рис. 1).

Геопортал містобудівного кадастру міста Біла Церква розроблено в межах фінансування та на виконання Міської цільової програми створення та впровадження містобудівного кадастру міста Біла Церква на 2013—2018 роки затвердженої рішенням Білоцерківської міської ради від 22 серпня 2013 р. № 1033-45-VI, рішенням Білоцерківської міської ради від 21 грудня 2017 року № 1802-42-VII "Про продовження терміну дії Міської цільової програми створення та впровадження містобудівного кадастру міста Біла Церква на 2013—2017 роки та внесення змін та доповнень до рішення Білоцерківської міської ради від 22 серпня 2013 року № 1033-45-VI", Міської цільової програми щодо функціонування та подальшого впровадження містобудівного кадастру міста Біла Церква на 2019—2021 роки затвердженої рішенням Білоцерківської міської ради від 27 грудня 2018 року № 3199-63-VII [1].

Метою Програм є: реалізація організаційно-технічних заходів, спрямованих на створення, функціонування, введення та розвитку містобудівного кадастру на місцевому рівні. Містобудівний кадастр формується на базі спеціальної "кадастрової" інформації, що включає відомості про просторове розташування об'єктів міського середовища, які розміщені на земній поверхні, над і під нею, явища і процеси, які відбуваються на території населеного пункту, економічний і правовий статус цих територій і об'єктів, їх природні та господарські, кількісні і якісні характеристики [4].

Створення на базі сучасних геоінформаційних технологій містобудівного банку даних у форматі Містобудівного кадастру міста Біла Церква як складової державної системи зберігання та використання геопросторових даних про територію, адміністративно-територіальні одиниці, об'єкти містобудування, їх статуси та функціональне призначення, екологічні умови, інженерно-геологічну ситуацію, інформаційні ресурси будівельних норм, державні стандарти і правила, містобудівну та проєктну документацію, містобудівні умови та обмеження (рис. 2, 3).

Геопортал містобудівного кадастру міста Біла Церква створений для формування та актуалізації інформаційних ресурсів містобудівного кадастру. Призначений для здійснення керівництва у сфері містобудування та архітектури, щодо сталого розвитку міста, а також задоволення інформаційних потреб у сфері містобудівної діяльності організацій, підприємств, громадських об'єднань та громадян на основі формування, інтегрування, постійного оновлення і ефективного використання геоінформаційних ресурсів про територію міста із застосуванням сучасних геоінформаційних технологій. забезпечення актуальною й достовірною вихідною інформацією проєктів містобудівного, землепорядного, природоохоронного та іншого призначення щодо розвитку території міста [8].

Згідно з постановою КМУ від 25 травня 2011 р. № 559, інформація, яка міститься містобудівному кадастрі, є відкритою та загальнодоступною, крім відомостей, що належать до інформації з обмеженим доступом. Захист інформації, яка міститься у містобудівному кадастрі, здійснюється відповідними суб'єктами інформаційних відносин відповідно до законодавства. Інформація, яка міститься у містобудівному кадастрі та не має обмеження в доступі, надається суб'єкту містобудівної діяльності за його запитом. Обмеження доступу до інфор-

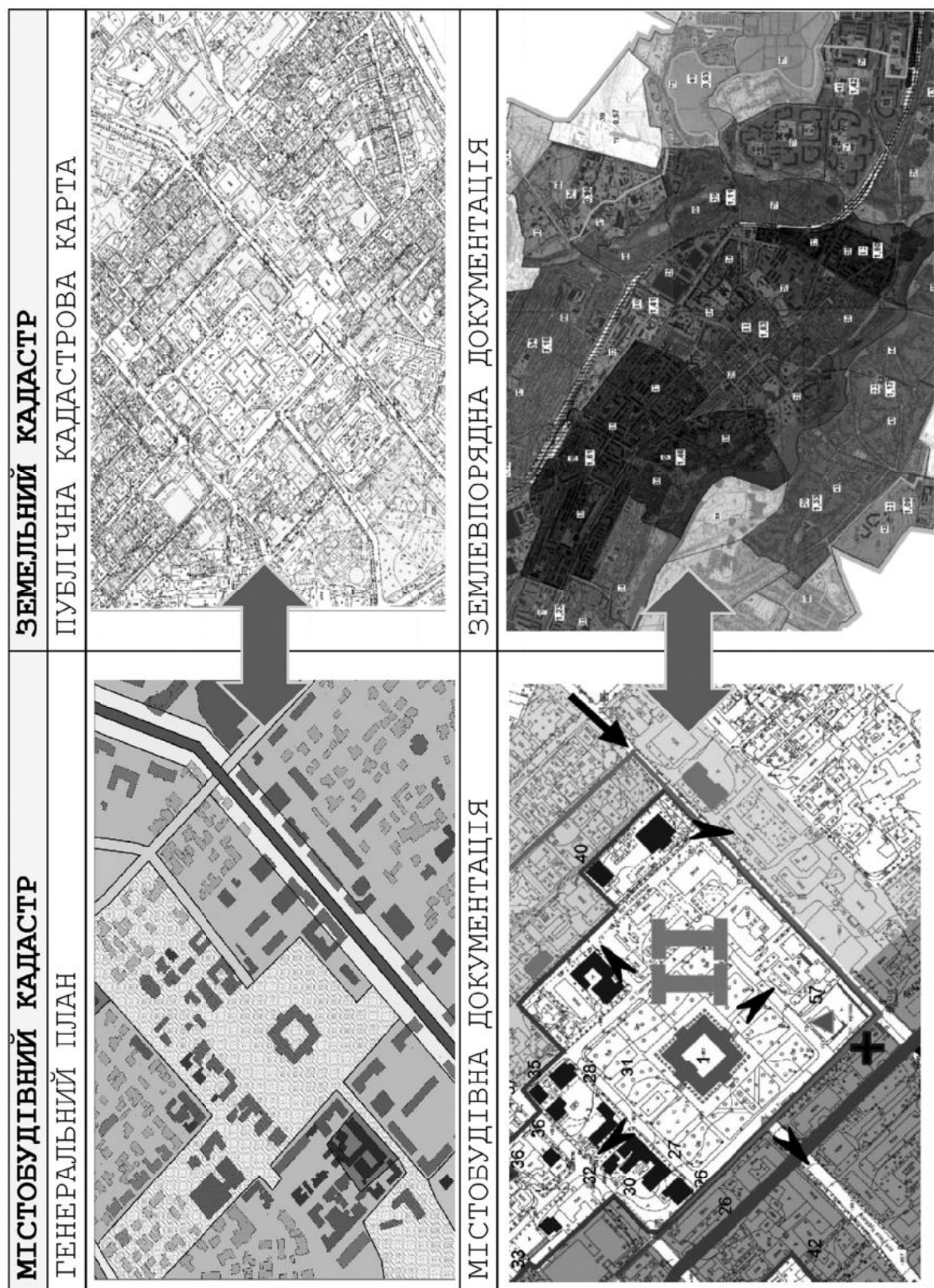

Рис. 1. Інтєроперабельність даних та взаємодія між земельним та містобудівним кадастрами

Джерело: розроблено автором на основі картографічних та текстових матеріалів

Рис. 2. Інтерфейс сайту порталу Білоцерківської міської територіальної громади

Джерело: <https://mbk.bc-rada.gov.ua>

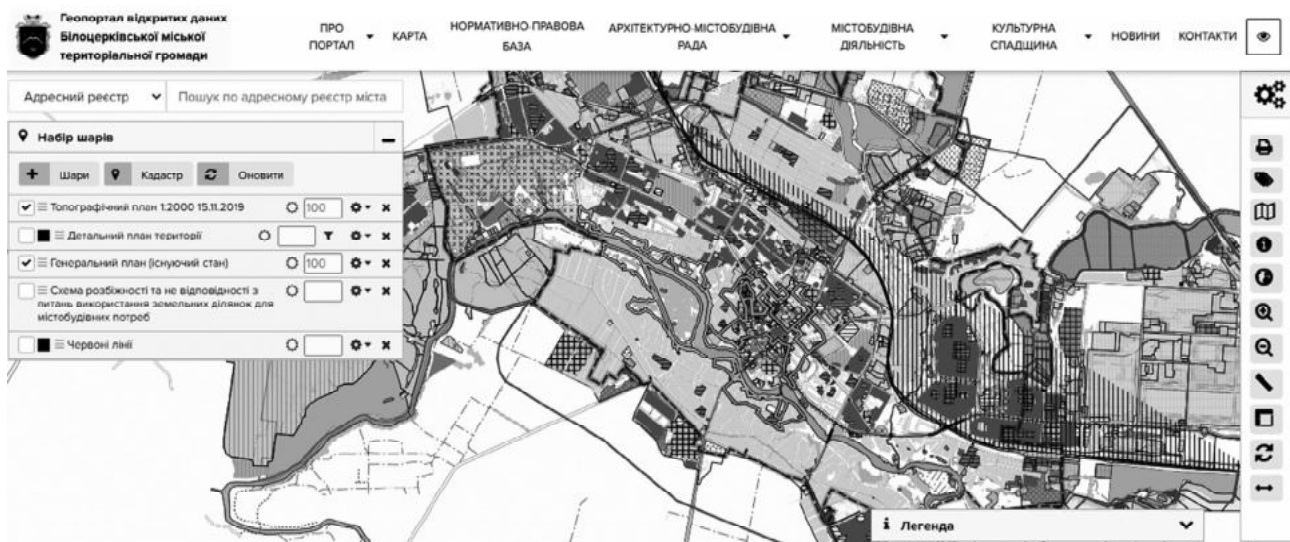

Рис. 3. Відображення рішень Генерального плану м. Біла Церква з допомогою порталу Білоцерківської міської територіальної громади

Джерело: <https://mbk.bc-rada.gov.ua>

мації містобудівного кадастру, що є власністю держави або представляє державну чи комерційну таємницю, встановлюється у порядку, передбаченому законодавством. Надання суб'єктам містобудівної діяльності зазначеної інформації здійснюється безоплатно [6].

Національна інфраструктура геопросторових даних — це взаємопов'язана сукупність організаційної структури, технічних і програмних засобів, базових та тематичних наборів геопросторових даних, метаданих, сервісів, технічних регламентів, стандартів, технічних специфікацій, необхідних для виробництва, оновлення, оброблення, зберігання, оприлюднення,

використання геопросторових даних та метаданих, іншої діяльності з такими даними (рис. 4, 5) [5].

Пілотний проєкт щодо національної інфраструктури геопросторових даних розроблено згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 12.02.2020 р. № 134 "Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України" та планом, який затверджений наказом Держгеокадастру від 04.12.2020 № 523 [7].

Пілотний проєкт реалізовано на базі Державного підприємства "Науково-дослідний інститут геодезії і картографії" разом із Держгеокадастром.

ДЕРЖГЕОКАДАСТР
ДЕРЕГУЛЯЦІЯ • ДІДЖІТАЛІЗАЦІЯ • ДІТІМІЗАЦІЯ

Національна інфраструктура геопросторових даних

Геопортал пілотного проекту щодо національної інфраструктури геопросторових даних було розроблено ДП НДІГК як інноваційний проект на виконання постанови Кабінету Міністрів України від 12 лютого 2020 р. № 134 «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України» та наказу Держгеокадастру від 04 грудня 2020 р. № 523 «Про затвердження плану реалізації пілотного проекту щодо національної інфраструктури геопросторових даних». Геопортал пілотного проекту функціонує в режимі дослідної експлуатації. Відгуки щодо

Рис. 4. Інтерфейс Національної інфраструктури геопросторових даних

Джерело: <https://nsdi.gov.ua/>

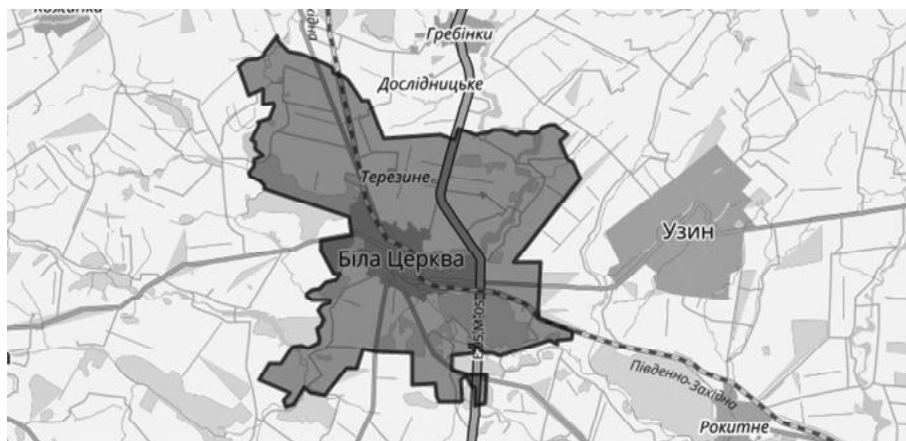

Рис. 5. Схема розташування Білоцерківської територіальної громади

Джерело: <https://atu.decentralization.gov.ua/#mapa>

жавної службою України з питань геодезії, картографії і кадастру (рис. 6) [2].

Публікувати дані на геопорталі НІГД можуть виробники і держателі геопросторових даних (рис. 7):

— орган державної влади, орган місцевого самоврядування, фізична або юридична особа, що здійснюють виробництво та/або оновлення геопросторових даних та метаданих;

— орган державної влади, орган місцевого самоврядування, фізична або юридична особа, що замовляють, отримують та/або володіють геопросторові дані та метадані [3].

Геопросторові дані органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, фізичних та юридичних осіб, крім даних, віднесених до інформації з обмеженим доступом, оприлюднюються на національному геопорталі на підставі:

— заяви до Держгеокадастру;

— результату розгляду запиту Держгеокадастру до держателя геопросторових даних та метаданих;

— рішення Держгеокадастру про відображення на національному геопорталі наборів геопросторових даних та метаданих, які вже знаходяться у відкритому доступі;

— спільного рішення (меморандуму) про інформаційну взаємодію Держгеокадастру з іншими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, юридичними особами або громадськими організаціями.

Органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування протягом 10 робочих днів з дня вироблення або оновлення геопросторових даних та метаданих, які передбачені статтею 5 та додатком до Закону, зобов'язані подати до Держгеокадастру в електронній формі заяву про оприлюднення геопросторових даних та метаданих на національному геопорталі.

Фізичні та юридичні особи можуть подати до Держгеокадастру в електронній формі заяву про оприлюднення геопросторових даних та метаданих незалежно від періоду вироблення або оновлення геопросторових даних та метаданих [9].

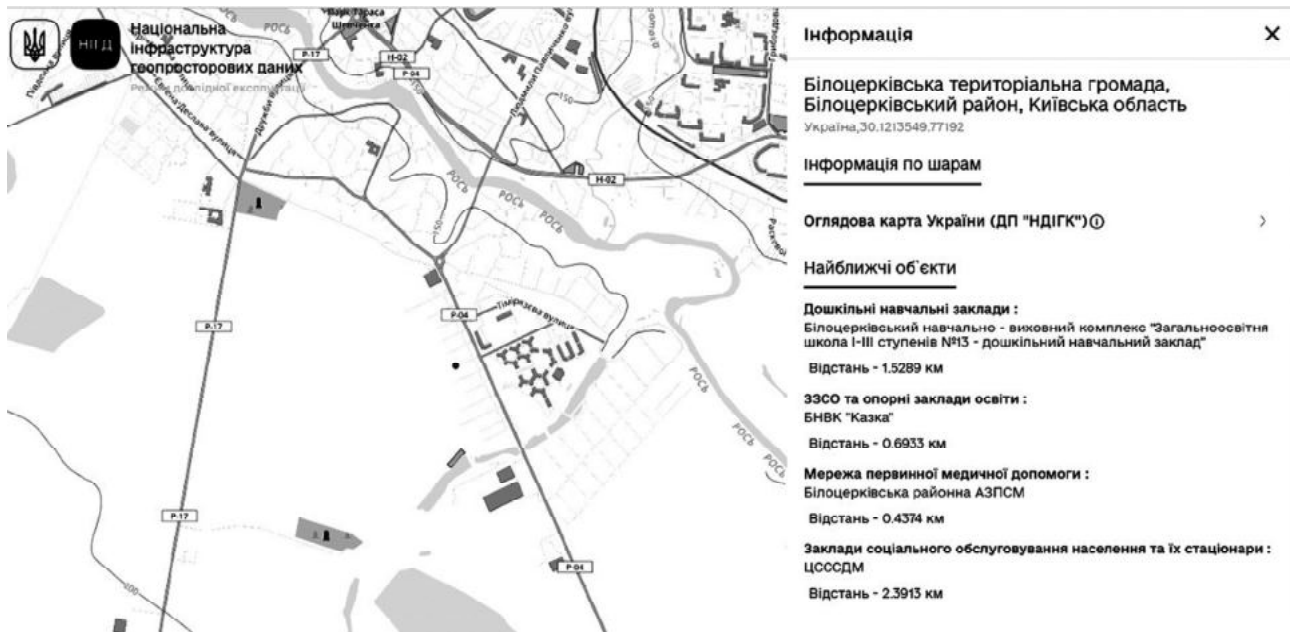

Рис. 6. Інтерфейс Національної інфраструктури геопросторових даних

Джерело: <https://nsdi.gov.ua/map#>

Рис. 7. Відображення базових шарів карти Національної інфраструктури геопросторових даних

Джерело: <https://nsdi.gov.ua/map#>

Разом із заявою органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи подають метадані або вказують посилання на їх реєстраційний номер в каталозі метаданих національного порталу, якщо вони були подані раніше.

Заява про оприлюднення геопросторових даних та метаданих приймається засобами національного геоportалу тільки при заповненні обов'язкових полів електронної форми заяви.

Під час подання заяви фізичній особі або юридичній особі пропонується погодитись з умовою щодо вільного (без згоди держателя) та безоплатного розповсюдження їх геопросторових даних та метаданих, які вони бажають оприлюднити за допомогою сервісів національного геоportалу.

Фізична або юридична особи, які виконують роботи за рахунок державного або місцевого бюджету, відповідно до законодавства:

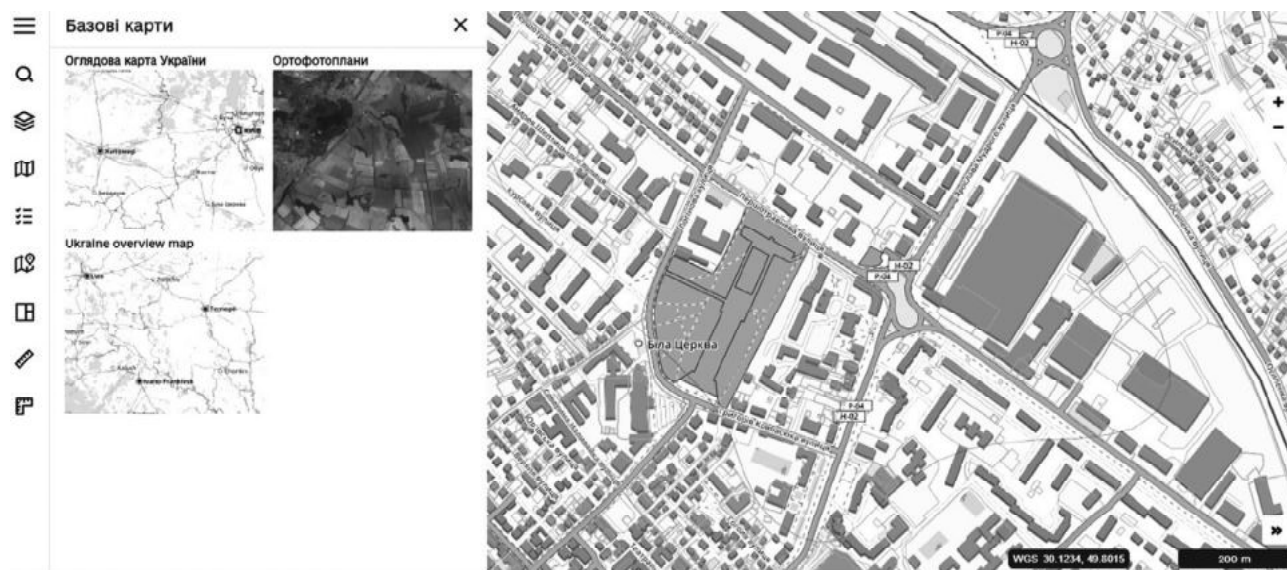

Рис. 8. Відображення відомостей Держгеокадастру на мапі Національної інфраструктури геопросторових даних

Джерело: <https://nsdi.gov.ua/map#>

— можуть описати у заяві чи зазначити посилення на умови, у яких міститься опис правил використання, одержання, оброблення та розповсюдження оприлюднених ними на національному геопорталі геопросторових даних;

— зобов'язані обрати один із варіантів — дозвіл або заборону на отримання їх геопросторових даних із національного геопорталу.

Заява про оприлюднення геопросторових даних та метаданих розглядається Держгеокадастром протягом 10 робочих днів з дня одержання такої заяви.

За результатами розгляду заяви Держгеокадастр приймає одне із таких рішень:

- відмовити у задоволенні заяви;
- оприлюднити геопросторові дані та метадані частково;
- оприлюднити геопросторові дані та метадані повністю.

Перелік підстав для відмови відображати геопросторові дані та метадані на національному геопорталі:

- геопросторові дані та метадані не відповідають чинному законодавству;
- відсутній доступ до заявлених геопросторових даних та метаданих;
- геопросторові дані та метадані відносяться до видів інформації з обмеженим доступом;
- на заявлену територію вже є більш точні, повні та/або актуальні відповідні геопросторові дані та метадані;
- набір (набори) геопросторових даних та метаданих містить недостовірну інформацію;

— більше 10% геопросторових даних та метаданих містять помилки та/або не відповідають заявленому рівню якості та рівню відповідності специфікації геопросторових даних;

— зміст заяви, геопросторові дані та метадані містять інформацію із ненормативною лексикою, образи, заклики до розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі.

Держгеокадастр для одержання доступу та оприлюднення геопросторових даних та метаданих на національному геопорталі може надсилати запит до держателів даних (рис. 8).

ВИСНОВКИ

Створення відкритих геоportalів є дуже важливою складовою повноцінного запуску прозорої земельної реформи, оскільки він дає можливість об'єднати інформацію про різні геопросторові об'єкти (об'єкти інфраструктури, мережі комунікацій, земельні ділянки) в одному місці, систематизувати її, розмістити у відкритому доступі та отримувати якісну аналітику.

Звичайно у процесі реалізації такого амбітного проєкту, як Геоportal територіального утворення виникають численні питання, технічного та інформаційного спрямування, зокрема, щодо наповнення достовірними даними, їх оновленням та підтримання їх актуальності, щодо безперебійної роботи онлайн-ресурсу. Всі ці проблеми буде необхідно оперативно та ефективно вирішувати. Саме для цього має бути розроблено і прийнято відповідні нормативно-правові акти, що будуть регламентувати меха-

нізми функціонування геоінформаційних порталів, зокрема порядок функціонування національної інфраструктури геопросторових даних, стандарти створення подібних сервісів в Україні.

Література:

1. Геопортал відкритих даних Білоцерківської міської територіальної громади. Офіційний сайт. URL: <https://mbk.bc-rada.gov.ua> (дата звернення 17.08.2021).

2. Державна служба з питань геодезії картографії та кадастру. Офіційний сайт. URL: <https://land.gov.ua> (дата звернення: 11.08.2021).

3. Національна інфраструктура геопросторових даних. Офіційний сайт. URL: <https://nsdi.land.gov.ua> дата звернення: 17.08.2021).

4. Про державний земельний кадастр: Закон України від 07.07.2011 р. № 3613-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17> (дата звернення: 13.08.2021).

5. Про національну інфраструктуру геопросторових даних: Закон України від 13 квітня 2020 року № 554-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/554-20> (дата звернення: 17.08.2021).

6. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України 17 лютого 2011 року № 3038-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17> (дата звернення: 17.08.2021).

7. Публічна кадастрова карта України. Державний земельний кадастр. URL: <http://map.land.gov.ua/kadastrova-karta> (дата звернення 05.10.2020).

8. Карпінський Ю.О., Лазоренко-Гевель Н.Ю. Застосування топографічних планів в умовах розвитку національної інфраструктури геопросторових даних. Містобудування та територіальне планування. 2018. Вип. 68. С. 712—724. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/MTP_2018_68_85

9. Карпінський Ю.О., Лященко А.А. Стратегія формування національної інфраструктури геопросторових даних в Україні. К.: НДІГК, 2006. 106 с.

References:

1. Geoportal of open data of Bila Tserkva city territorial community (2022), available at: <https://mbk.bc-rada.gov.ua> (Accessed 15 Jan 2022).

2. State Service of Ukraine for Geodesy, Cartography & Cadastre (2022), available at: <https://land.gov.ua> (Accessed 15 Jan 2022).

3. National Spatial Data Infrastructure (2022), available at: <https://nsdi.land.gov.ua> (Accessed 15 Jan 2022).

4. Verkhovna Rada of Ukraine (2011), The Law of Ukraine "On the State Land Cadastre", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17> (Accessed 15 Jan 2022).

5. The Law of Ukraine "On the national infrastructure of geospatial data", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/554-20> (Accessed 15 Jan 2022).

6. Verkhovna Rada of Ukraine (2011), The Law of Ukraine "On Regulation of City Planning Activity", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17> (Accessed 15 Jan 2022).

7. State Service of Ukraine for Geodesy, Cartography & Cadastre (2022), "Public cadastral map of Ukraine", available at: <http://map.land.gov.ua/kadastrova-karta> (Accessed 15 Jan 2022).

8. Karpins'kyj, Yu. O. and Lazorenko-Hevel', N. Yu. (2018), "Application of topographic plans in the conditions of the development of national spatial data infrastructure", *Mistobuduvannia ta terytorial'ne planuvannia*, vol. 68, pp. 712—724, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/MTP_2018_68_85 (Accessed 15 Jan 2022).

9. Karpins'kyj, Yu. O. and Liaschenko, A. A. (2006), *Stratehiia formuvannia natsional'noi infrastruktury heoprostorovykh danykh v Ukraini* [Strategy for the formation of national geospatial data infrastructure in Ukraine], NDIHK, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 28.01.2022 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б») Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 352.851(477):37(477)

О. О. Маслиган,

д. е. н., доцент кафедри менеджменту, управління економічними процесами та туризму,
Мукачівський державний університет

ORCID ID: 0000-0002-8465-548X

Е. В. Тодьєрішко,

аспірант кафедри економіки та фінансів, Мукачівський державний університет

ORCID ID: 0000300023305530244

О. В. Кузнєцова,

к. е. н., доцент, заступник завідувача кафедри управління, фінансів
та адміністрування, Одеський інститут МАУП

ORCID ID: 0000-0002-7951-2214

К. В. Шафранова,

к. е. н., доцент, директор, Житомирський економіко-гуманітарний
інститут Університету "Україна"

ORCID ID: 0000-0002-9118-8795

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.3.40

ЦИФРОВІЗАЦІЯ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА МАРШРУТИЗАЦІЯ КЛАСТЕРІВ ТУРИСТИЧНОГО ТА ГОТЕЛЬНО- РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

O. Maslihan,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Management, Management
of Economic Processes and Tourism, Mukachev State University

E. Todierishko,

Postgraduate student of the Department of Economics and Finance, Mukachevo State University

O. Kuznietsova,

PhD in Economics, Associate Professor, Deputy Head of the Department of Management,
Finance and Administration, Odessa Institute of the IAPM

K. Shafranova,

PhD in Economics, Associate Professor, Director, Zhytomyr Economic
and Humanitarian Institute of the University "Ukraine"

DIGITAL MANAGEMENT AND ROUTING OF TOURIST AND HOTEL AND RESTAURANT BUSINESS CLUSTERS IN UKRAINE

У межах дослідження доведено, що цифровізація менеджменту та маршрутизація кластера туристичного та готельно-ресторанного бізнесу забезпечує поступове перетворення локальних процесів планування, організації, мотивації та контролю учасників на інтегровані та формує єдині маршрути прямування інформації між мережами кластеру. Окреслена проблематика зумовила потребу у системному описі специфіки цифровізації менеджменту та маршрутизації кластерів туристичного та готельно-ресторанного бізнесу. Процеси цифровізації менеджменту та маршрутизації кластера туристичного та готельно-ресторанного бізнесу на практиці нерегульовані, разом з тим вони можуть бути найкращим чином реалізовані на основі Збалансованої Системи Показників. Збалансована Система Показників — це інструмент інтеграції, що ідеальний для формулювання базису для налаштування алгоритмів хмар-

ного середовища або програмного забезпечення із використанням об'єднаних баз даних. Цей інструмент: полегшує інтегрування показників, які демонструють операційні результати діяльності учасників кластера; формує загальний прогрес досягнення цілей за допомогою систем взаємопов'язаних показників; забезпечує збалансування розвитку кластера; формує системну форму опису діяльності кластера. Перспективи подальших розвідок полягають у використанні отриманих результатів для формування алгоритмів ідентифікації станів кластеру за стратегіями інтегрованого розвитку.

The study has shown that the digitization of the management and routing of the tourism and hotel and restaurant cluster is gradually transforming local planning processes, organization, motivation, and control of participants in integrated and forms unified routes of travel between networks of the cluster. The problems identified necessitated a systematic description of the specificities of the digital management and routing of tourism and hotel and restaurant clusters. The digital management and routing processes of the tourism and hotel and restaurant cluster are not regulated in practice, but they may be implemented through the Balanced Scorecard. A Balanced Scorecard is an integration tool that is ideal for formulating a basis for setting up cloud algorithms or software using unified databases. This tool: facilitates the integration of indicators that demonstrate the operational performance of cluster members; shapes overall progress towards the achievement of the Goals through linked indicator systems; ensures balanced cluster development; forms a systematic description of the activities of the cluster. Digitization and routing make it difficult to configure information processing algorithms because of a specific view of the management cycle hierarchy. In particular, the classical processes of planning, organization, motivation, and control are being hierarchized and transformed. The first hierarchical level of the balanced scorecard should summarize the external environment, the development and training of cluster members, the target clients of the cluster, and the protection against disruptions. The second hierarchical level of the Balanced Indicator System will contain elements such as the internal and external environment; development of training of cluster members or their associations; target clients of cluster members and their associations; Ensuring sustainability within the cluster. The prospects for further research are to use the results to generate algorithms for identifying cluster states on integrated development strategies.

Ключові слова: Збалансована Система Показників, цифровізація, цикл менеджменту, інструмент.

Key words: Balanced Scorecard, digitization, management cycle, tool.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Кластер туристичного та готельно-ресторанного бізнесу розглянутий як складне об'єднання, яке узагальнює широке коло учасників (суб'єктів бізнесу, органів регіональної та місцевої влади, органів місцевого самоврядування, освіти та науки, інституцій стимулювання регіонального розвитку тощо) та існує з метою підвищення конкурентоздатності туристичного та готельно-ресторанного продукту (який спільно виробляється суб'єктами бізнесу) та/або конкурентоспроможності територій тощо [6]. Специфічним є те, що учасники такого об'єднання можуть бути територіально віддаленими, але щільно пов'язаними між собою. Щільна структурна зв'язність не просто надає учасникам кластеру перевагу над конкурентами, які діють ізольовано. Вона формує таке внутрішнє середовище кластера, в якому зав-

жди є небезпека втрати ресурсів або недоотримання доходів кожним з учасників та виникнення ефекту доміно. Відтак необхідною умовою ефективного функціонування, в такому випадку, стають процеси цифровізації менеджменту та його маршрутизації, які: трансформують локальні процеси планування, організації, мотивації та контролю діяльності учасників на інтегровані; формують єдині (інтегровані) маршрути прямування інформації між мережами кластеру.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Серед науковців, у працях яких започатковано розв'язання проблеми цифровізації менеджменту та маршрутизації кластерів туристичного та готельно-ресторанного бізнесу, нами виділено: Садова Н.В. [7], Лендел М.А. [4], Артеменко О.І., Пасічник В.В., Єгорова В.В. [2], Алеєва В.А., Мочалова Ю.Д. [1]. Разом з тим, окресленими науковцями цифровізація менед-

Таблиця 1. Характеристика процесів цифровізації менеджменту та маршрутизації кластеру туристичного та готельно-ресторанного бізнесу

Характер процесу	Зміст процесу	Особливості реалізації	Результат комплексної реалізації процесів
Міграції учасників у хмарне середовище	Перенесення власних фізичних або віртуальних ІТ-інфраструктур компаній, що реалізують цикл менеджменту у хмару стороннього оператора. Учасники кластеру можуть мігрувати в публічну, приватну або гібридну хмару	Має бути здійснено відповідне налаштування циклу менеджменту* (а саме алгоритмів обробки інформації). Має бути здійснено відповідне об'єднання циклів менеджменту учасників кластера. Має бути здійснене об'єднання учасників кластера у єдину інформаційну мережу	Фундаментальні зміни в підходах до циклу менеджменту, через його нові риси, як: - системи балансування цілей управлінської діяльності учасників; - системи балансування цілей управлінської діяльності кластера; - системи системного опису діяльності кластера
Впровадження конкретного програмного забезпечення	Перебудова цикл менеджменту, виходячи із специфіки програм, що використовуються для комплексного управління підприємством		
Маршрутизації у мережі кластера	Створення маршрутизаторів для трансляції цілей та завдань діяльності у єдиній мережі розумних контрактів, що мають формуватися за принципом дворівневої структури, у яку вбудовані також цифрові сервіси сфери туристичного та готельно-ресторанного бізнесу		

Примітка:

* цикл менеджменту кластера — це обнова управлінської діяльності, що орієнтована на такі функції, як планування, організація, контроль, мотивація.

Джерело: розроблено авторами на основі [7].

жменту у більшості обмежується окремим туристичним бізнесом, формуванням інформаційної бази даних по туристській, готельній та ресторанній діяльності. Цінними у наведеному дослідженні стали напрацювання Костинець В.В., який наводить приклади ефективного використання цифрових технологій у просуванні деяких туристичних територій [3]. Водночас залишаються не визначеними питання цифровізації менеджменту та маршрутизації кластерів туристичного і готельно-ресторанного бізнесу.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є системний опис специфіки маршрутизації кластерів туристичного та готельно-ресторанного бізнесу. Така мета зумовлює потребу у вирішенні таких дослідницьких завдань: 1) характеристика процесів цифровізації менеджменту та маршрутизації кластеру туристичного та готельно-ресторанного бізнесу; 2) проектування циклу цифровізованого менеджменту та маршрутизації кластеру туристичного та готельно-ресторанного бізнесу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Цілі учасників кластера туристичного та готельно-ресторанного бізнесу досить різноманітні: для суб'єктів бізнесу вони полягають у

максимальному збільшенні особистого прибутку; для освітніх та наукових установ — у формуванні цінностей, необхідних для успішної реалізації компетентностей громадян, здатних забезпечити самостійну, ініціативну, систематичну діяльність для досягнення їх економічних і соціальних інтересів; для органів місцевого самоврядування — це розв'язання проблем соціально-економічного розвитку територіальних громад. Закономірно цикли менеджменту учасників кластера мають бути єдині. За таких умов необхідна цифровізація менеджменту та маршрутизації кластера, що об'єднують процеси планування, організації, контролю, мотивації учасників за рахунок використання хмарного середовища та/або єдиного програмного забезпечення з об'єднаними базами даних, розумними маршрутами прямування управлінської інформації; системою балансованими цілей. Ці процеси можуть мати такий характер: 1) впровадження конкретного програмного забезпечення (серед якого BAS, 1С:Підприємство тощо) та / або міграція циклу менеджменту учасників у хмарне середовище; 2) маршрутизація. Характеристика окреслених процесів наведена у таблиці 1, виявляє, що їх зміст впливає на інформаційний супровід окремого туристичного та готельно-ресторанного бізнесу, а отже, здатний плинати на весь цикл менеджменту.

Відповідно до наведених даних, є очевидним, що за комплексної реалізації процесів

цифровізації та маршрутизації, формуються фундаментальні зміни в підходах до циклу менеджменту, через його об'єднання з: балансувальними індикаторами; балансувальними інструментами регулювання розвитку кластера; системною формою опису діяльності кластера. У таких умовах Збалансована Система Показників (далі — ЗСП) — це інструмент інтеграції, що ідеальний для формулювання базису для налаштування алгоритмів хмарного середовища або програмного забезпечення із використанням об'єднаних баз даних. Цей інструмент має наступну специфіку: полегшує інтегрування показників, які демонструють операційні результати діяльності учасників кластера; формує загальний прогрес досягнення цілей за допомогою систем взаємопов'язаних показників; допомагає збалансувати розвиток кластера; формує системну форму опису діяльності кластера. Водночас стає потрібним детальне дослідження цілей та завдань учасників, розставлення пріоритетів та глибока аналітика економічної вигоди від робочих процесів. Наведене ускладнює процеси налаштування алгоритмів обробки управлінської інформації.

Під алгоритмами обробки інформації ми розуміємо набір інструкцій, які надають опис порядку дій учасників з реалізації циклу менеджменту, щоб досягти інтегрованого розвитку кластера туристичного та готельно-ресторанного бізнесу.

Ускладнення процесів налаштування алгоритмів обробки інформації зумовлено специфічним поглядом на ієрархію циклів менеджменту. Зокрема, класичні процеси планування, організації, мотивації і контролю ієрархізуються і трансформуються.

Перший ієрархічний рівень ЗСП має узагальнювати такі складові: зовнішнє середовище, розвиток та навчання учасників кластера, цільові клієнти кластера, захист від збоїв.

Другий рівень буде містити такі складові: внутрішнє та зовнішнє середовище; розвиток та навчання працівників учасників кластера або їх об'єднань; цільові клієнти учасників кластера та їх об'єднань; забезпечення сталого функціонування у межах кластеру.

Крім того, налаштування алгоритмів обробки інформації зумовлене потребою формування основи для відокремлення процесів розвитку серед інших змін у цифровізованій системі менеджменту. Ця основа має бути сформована через база балансування, яка формується за допомогою складових стратегії інтегративного розвитку кластера, стратегії розвитку його

учасників або об'єднань учасників за містами, селами, селищами.

У межах кластерів наявне мультибізнесове середовище, тому стратегічний аналіз має перетворитися на інтегровану багаторівневу структуру баз даних, які формуються, внаслідок аналізу зовнішнього (макро-) та внутрішнього мікросередовища та внутрішнього середовища його учасників. Це зумовлене тим, що міграція циклу менеджменту у хмарний або інший формат модель збереження та передавання даних у цифровій формі означає, що інформаційне забезпечення менеджменту зберігаються в єдиному центрі обробки даних або на пов'язаних між собою локальних комп'ютерах учасників, що забезпечує їм вільний доступ до документів і даних через браузер.

Передача інформації у мультибізнесовому середовищі реалізується тільки через визначені маршрути її прямування між мережами кластера. Маршрутизатор приймає щодо спрямування керівної інформації та базується на стратегічних катках з їх прив'язкою до площин ідентифікації конкретних факторів успіху.

В умовах цифровізації менеджменту кластера туристичного та готельно-ресторанного бізнесу для стратегічного аналізу слід обирати лише позбавлену алгоритмів оболонку аналізу сильних, нейтральних і слабких сторін організації, що спрямована на фіксацію середнього по території стану переваг та обмежень майбутнього інтегративного розвитку. В таку оболонку у хмарному сервісі або програмному забезпеченні можуть бути інтегровані будь-які набори оптимально дібраних показників за внутрішнім ядром ЗСП. Такі набори показників застосовуються до тих пір, поки забезпечують первинний формальний опис кластера та генерують процеси зменшення дисбалансу цілей учасників до прийнятного рівня.

Основні напрями цифровізації менеджменту та маршрутизації кластера туристичного та готельно-ресторанного бізнесу мають містити:

1) інтегрування у цикл менеджменту формального опису кластера в оболонці аналізу сильних, нейтральних і слабких сторін за складовими: оцінки зовнішнього середовища кластера; оцінки внутрішнього середовища кластера (зокрема навчання та розвитку учасників, забезпечення сталого функціонування учасників у кластері, цільових клієнтів учасників кластера);

2) інтегрування у цикл менеджменту процесів його захисту від збоїв, замість класичного контролю. При цьому в умовах цифрові-

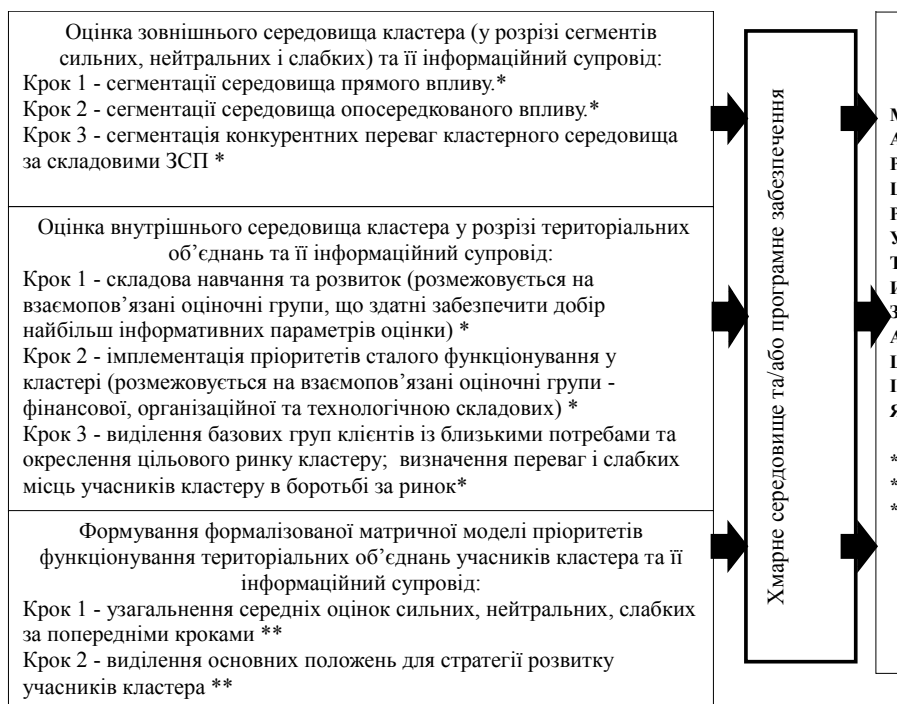

Рис. 1. Концепція проектування циклу цифровізованого менеджменту та маршрутизації кластера туристичного та готельно-ресторанного бізнесу

Примітка:

* кроки пошуку закономірностей у масивах інформації.

** кроки змістовної інтерпретації отриманих фактів, щодо діяльності кластера.

*** маршруту прямування інформації між мережами визначається за допомогою стратегічних карток ЗСП.

Джерело: розроблено авторами.

зації такий захист може базуватися на елементах теорії гри, застосування якої ускладнене у класичному менеджменту. Такі елементи містять:

— набори математичних моделей прийняття оптимальних рішень в умовах невизначеності або конфлікту сторін, що мають різні інтереси;

— набори математичних моделей прогнозування коливань можливого економічного результату за різними сценаріями функціонування кластера;

— набори математичних моделей прогнозування коливань можливого економічного результату об'єднань учасників кластера у межах міст, сіл та селищ.

Процеси цифровізації менеджменту та маршрутизації кластера туристичного та готельно-ресторанного бізнесу на практиці неврегульовані. Однак основною їх метою є інтеграція циклів менеджменту, відтак основою процесів планування, організації, мотивації та має буди узагальнювальний портрет кластеру. Закономірно, при цьому формуються:

— кроки пошуку закономірностей у масивах інформації, яка можна розглядати, як базові складові, що забезпечують цикл менеджменту;

— кроки змістовної інтерпретації отриманих фактів, щодо діяльності кластера туристичного та готельно-ресторанного бізнесу;

— маршрутизатор для поєднання мереж учасників та керування процесом маршрутизації (за рахунок відповідного інформаційного супроводу).

Концепція проектування циклу цифровізованого менеджменту та маршрутизації кластера туристичного та готельно-ресторанного бізнесу із застосуванням ЗСП наведені на рисунку 1.

Відповідно до представлених даних, очевидно, що при проектуванні циклу цифровізованого менеджменту кластера слід враховувати, що:

1) масштабуються, а відтак і ускладнюються процеси налаштування алгоритмів обробки інформації та маршрутів її проходження у мережі кластера;

2) виникає потреба інтегрування кроків пошуку закономірностей у масивах інформації;

3) виникає потреба інтегрування кроків змістовної інтерпретації отриманих фактів;

4) виникає потреба у формуванні маршрутизатора, що приймає рішення, щодо маршрутів прямування керівної та іншої інформації.

Таблиця 2. Фактори, що визначають конкурентні переваги територіальних об'єднань кластерів туристичного та готельно-ресторанного бізнесу

Фактори	Індикатори стратегічної оцінки
Спільне забезпечення маркетингу	Аналіз потреб споживачів туристичного та готельно-ресторанного продукту у сферах кластерної співпраці; розробка нових туристичних та готельно-ресторанних продуктів; аналіз, прогнозування стану та розвитку туристичного та готельно-ресторанного ринку; асортиментна політика; регулювання політики реалізації туристичного та готельно-ресторанного продукту; спільний розвиток та управління комунікаціями у площинах інформування про продукт, іміджу, брендингу; зв'язків із суспільством
Спільна інформаційна підтримка діяльності у межах інформаційної мережі кластеру	Підтримка основної діяльності учасників на основі інтегрування індивідуальних інформаційних елементів інформаційних систем; підтримка масового продукту, інформаційного ринку; формування інформації, релевантної діям з переходу від індивідуальних знань учасника у знання, релевантні кластерним рішенням
Спільне забезпечення навчання та підвищення кваліфікації людського персоналу	Забезпечення гнучкості менеджменту та придатності до впровадження інновацій у туризмі та готельно-ресторанній справі; забезпечення гнучкості просування по посаді або в горизонтальному переміщенні; підвищення рівня адаптації людського капіталу до нової техніки та технологій. Забезпечення гнучкості навчання та підвищення кваліфікації людського персоналу (спільне планування, організація та оцінка результатів інноваційної діяльності, спільне мотивування людського капіталу до інноваційної активності)
Спільна закупівельна складова	Задоволення потреб учасників кластеру щодо надання послуг з максимальною економічною ефективністю, якістю та у найкоротші терміни. За потреби значних ресурсів елементом кластера є транспортна логістика щодо переміщення запасів за оптимальним маршрутом
Розподільча складова	Забезпечення гнучкості посередницьких операцій, туристичних путівок між різними туристичними операторами, готелями, закладами з організації харчування тощо

Джерело: розроблено на основі [8].

Окреслена концепція визначає можливі напрями налаштування алгоритмів обробки інформації, яка погребує від менеджерів нових компетентностей. Процеси налаштування здані принести очевидну користь, оскільки формують можливості ідентифікації порядку дій з наближення учасників кластеру до параметрів оптимальності або прогнозованого абсолюту. У комплексі із процесами маршрутизації прогнозувати та віддаленого коригувати біхевіоризму станів середовища кластера згідно з пріоритетами його функціонування.

Так налаштування алгоритмів для першого ієрархічного рівня ЗСП має орієнтуватися на: зовнішнє середовище, розвиток та навчання учасників кластера, цільових клієнтів кластера, захист кластера від збоїв. Для розуміння процесів та їх особливостей важливе для виділення чинників, що забезпечать процеси налаштування алгоритмів обробки інформації на цьому рівні. Відповідно до представленого циклу цифровізованого менеджменту оцінка зовнішнього середовища кластера туристичного та готельно-ресторанного бізнесу погребує впровадження та налаштування алгоритмів сегментації сильних, нейтральних та слабких сторін

його середовища на основі середнього значення індикаторів:

— середовища прямого впливу. У якості факторів впливу на учасників кластера та їх територіальні утворення доцільно прийняти зовнішніх суб'єктів прямого впливу (що не є учасниками кластерної співпраці);

— середовища опосередкованого впливу. У якості факторів впливу доцільно прийняти набори факторів: політичних, економічних, соціальних та технологічних; екологічних та географічних;

— внутрішнього кластерного середовища. У якості факторів впливу доцільно прийняти набори факторів, що виділяються за ступенем інтегрованості зусиль учасників (табл. 2). Зокрема, для того, щоб забезпечити максимально широке охоплення факторів внутрішнього кластерного середовища у якості оціночних факторів важливо долучити такі складові: маркетинг та інформаційну підтримку діяльності; навчання та підвищення кваліфікації людського капіталу; логістику.

Максимально широке охоплення специфічних факторів оцінки внутрішнього кластерного середовища потребує долучити такі складові:

Таблиця 3. Алгоритми стратегічної оцінки складової "навчання людського капіталу" кластерів туристичного та готельно-ресторанного бізнесу

Індикатор	Критерії оціни	Індикатор результату	
		за учасниками	узагальнений
Можливості навчання людського капіталу	Відпустки на навчання за кошт учасників кластеру; можливості участі в обміні досвідом; можливості участі у симпозиумах, круглих столах, виставках, семінарах; проведення тренінгів, ділових та рольових ігор; можливість участі у навчальних проєктах та програмах	Можливостей навчання людського капіталу учасника кластеру	Можливості навчання людського капіталу; Результативність навчання людського капіталу
Результативність навчання людського капіталу (за результатами його атестації)	Кількість наданих послуг або створюваної працею вартості; визначення відповідності займаних посад; виявлення недоліків у рівні підготовки та резервів подальшого розвитку; психологічний стан та стресостійкість; мотивація до праці	Результативність навчання людського капіталу учасника кластеру	

Джерело: розроблено авторами.

— Навчання та розвиток працівників учасників може розмежовуватися на взаємопов'язані оціночні групи факторів, що здатні забезпечити добір найбільш інформативних параметрів оцінки. А саме: якість людського капіталу; навчання людського капіталу в кластері; результативність навчання людського капіталу (табл. 3).

— Можливості збереження найкращих кадрів. Основні фактори, що здатні зберегти найкращі кадри на робочому місці це: "сприятливий психологічний клімат у колективі", "можливості підвищення заробітної плати та кар'єрного зростання"; "широкий соціальний пакет".

— Цільові клієнти територіальних об'єднань кластерів туристичного та готельно-ресторанного бізнесу. Стає можливою оцінка ринку кластерів за напрямками: виділення базових груп клієнтів із близькими потребами; окреслення цільового ринку; визначення переваг та слабостей у боротьбі за освоєння ринку.

— Захист від збоїв кластеру. Для цього визначаються режими безпечного функціонування кластера за допомогою економічної симуляції множинної гри з прогнозування коливання можливого економічного результату за різними сценаріями функціонування кластера та об'єднань учасників кластера у межах міст, сіл та селищ.

Налаштування алгоритмів для другого ієрархічного рівня ЗСП має орієнтуватися на: внутрішнє та зовнішнє середовище; розвиток на навчання працівників учасників кластера або їх об'єднань; цільових клієнтів учасників кластера та їх об'єднань; забезпечення сталого фун-

кціонування у межах кластера. Фактично процеси налаштування цих алгоритмів у більшості дублюються з алгоритмами першого ієрархічного рівня ЗСП. Додатково слід налаштувати лише алгоритми ідентифікації здатності учасника кластеру підтримувати конкурентоздатність та високі значення фінансово-економічних показників у довгостроковій перспективі, на основі регулювання фінансової, організаційної та технологічної складових.

Організаційна складова забезпечує організовану, безперервну, сталу течію процесу надання туристичних послуг автономним учасникам кластеру та їх реалізацію. За допомогою використання прогнозової аналітики слід визначати наскільки ритмічним є процес надання туристичних та готельно-ресторанних послуг учасника кластеру. Слід звернути увагу, що ритмічність надання таких послуг залежить від роботи окремих підрозділів учасників. Окреслений аналіз може бути диференційованим за структурними підрозділами учасника кластеру.

Технологічна складова забезпечує безперервне, стає підвищення технічного рівня учасників кластера (згрупованих за територіальною ознакою), шляхом технологічної підготовки виробництва та інноваційної діяльності, що підвищує якість туристичного або готельно-ресторанного продукту або послуг, що надаються. За допомогою використання прогнозової-аналітики складова має характеризуватися всіма економічними показниками "піраміди продуктивності праці" та загального прибутку.

Фінансова складова забезпечує безперервне, стає підвищення якості туристичного та го-

Таблиця 4. Алгоритми стратегічної оцінки фінансової складової кластерів туристичного та готельно-ресторанного бізнесу

Фактор	Індикатори стратегічної оцінки
Прибутковості	Рентабельність реалізації послуг; рентабельність операційної діяльності; рентабельність власного капіталу
Платоспроможності	Уточнений метод оцінки ліквідності балансу учасників кластера згрупованих за територіальною ознакою) на основі методу нормативних знижок, який (на основі перегрупування статей балансу ліквідності)*
Кредитоспроможності	Ідентифікація здатності учасників повертати позичені кошти на основі потрібне прогнозування ймовірності банкрутства**

Примітка:

* найбільш точно враховує неодноразовість обертання активів у кошти та терміни настання зобов'язань.

** є інтегрованим відбиттям здатності учасників кластера (згрупованих за територіальною ознакою) не тільки повернути позичені кошти, але і здійснювати ефективне регулювання обсягу позикового капіталу.

Джерело: розроблено авторами.

готельно-ресторанного продукту, зростання прибутку та кількості клієнтів або розширення сфери збуту. При цьому використання прогнозової аналітики має забезпечувати введення відповідного узагальнюючого показника для унаочнення результатів у вигляді вигод (від нових технологій, видів продукції, процесів). Перевагами цифровізації є подолання складностей переведення абстрактних суджень, щодо якості продукту, які надаються учасникам кластеру (згрупованих за територіальною ознакою), у площині певних індикаторів щодо їх якості. Зокрема, виникає можливість ідентифікувати здатність учасників кластеру (згрупованих за територіальною ознакою) працювати прибутково, своєчасно розраховуватися за зобов'язаннями. Констатовано, що у межах цифровізації менеджменту стає можливим паралельно оцінювати окреслену складову у 3-х площинах, а саме: прибутковості, як характеристики ефективності діяльності територіальних об'єднань кластерів у регіонах, що визначає раціональність використання засобів виробництва, та дефіцитних ресурсів; платоспроможності як характеристики здатності територіальних об'єднань кластерів погасити зобов'язання у довгостроковій перспективі та продовжити діяльність; кредитоспроможності, як характеристики територіальних об'єднань за потенційними можливостями з повного та своєчасного погашення зобов'язань перед кредиторами та ступінь ризику банку при його кредитуванні. Алгоритми стратегічної оцінки фінансової складової кластерів туристичного

та готельно-ресторанного бізнесу наведено у таблиці 4.

За допомогою окреслених особливостей налаштування алгоритмів обробки інформації стає можливою ідентифікація станів кластеру туристичного та готельно-ресторанного бізнесу за стратегіями інтегрованого розвитку. У комплексі з процесами визначення маршруту прямування інформації між мережами, це формує можливість для прогнозувати та віддаленого коригувати біхевіоризм станів середовища кластеру згідно з пріоритетами його функціонування.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

1. Процеси цифровізації менеджменту та маршрутизації кластера туристичного та готельно-ресторанного бізнесу на практиці не врегульовані. Водночас такі процеси можуть бути найкращим чином реалізовані на основі Збалансованої Системи Показників.

2. Збалансована Система Показників — система, яка ідеальна для формулювання базису для налаштування алгоритмів хмарного середовища або програмного забезпечення із використанням об'єднаних баз даних, оскільки: полегшує інтегрування показників, які демонструють операційні результати діяльності учасників кластера; формує загальний прогрес досягнення цілей за допомогою систем взаємопов'язаних показників; полегшує інтегрування балансувальних інструментів корегування розвитку кластера; формує системну форму опису діяльності кластера. Застосування ЗСП ускладнює процеси налаштування алгоритмів обробки інформації.

3. Ускладнення процесів налаштування алгоритмів обробки інформації зумовлено специфічним поглядом на ієрархію циклів цифровізованого менеджменту. Зокрема, класичні процеси планування, організації, мотивації і контролю ієрархізуються і трансформуються. Перший ієрархічний рівень Збалансованої Системи Показників має узагальнювати такі складові: зовнішнє середовище, розвиток та навчання учасників кластера, цільові клієнти кластеру, захист від збоїв. Другий ієрархічний рівень Збалансованої Системи Показників буде містити такі складові: внутрішнє та зовнішнє середовище; розвиток на навчання працівників учасників кластера або їх об'єднань; цільові клієнти учасників кластера та їх територіаль-

них об'єднань; забезпечення сталого функціонування у межах кластеру.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі полягають у використанні отриманих результатів для формування алгоритмів ідентифікації станів кластеру за стратегіями інтегрованого розвитку.

Література:

1. Алеева В.А., Мочалова Ю.Д. Применение современных информационных технологий в управлении бизнесом в сфере туризма. Бизнес-образование в экономике знаний. 2018. № 3. С. 3—6.

2. Артеменко О.І., Пасічник В.В., Єгорова В.В. Інформаційні технології в галузі туризму. Аналіз застосувань та результатів досліджень. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: Інформаційні системи та мережі. 2015. № 814. С. 3—22.

3. Костинець В.В. Тенденції цифровізації у сфері брендинг туристичних дестинацій. Економіка та управління національним господарством. Т. 30 (69). № 6. 2019. С. 26—30.

4. Лендел М.А. Проблеми та перспективи розвитку рекреаційно-туристичної сфери України та її регіонів. Науковий вісник Ужгородського університету. 2013. Вип. 1 (38). С. 196—199.

5. Маслиган О.О., Касинець О.В. Сутнісне розуміння кластерів та специфіка управління їх розвитком в сфері рекреації та туризму. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2020. № 4. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/4_2020/55.pdf

6. Маслиган О.О., Тод'єрішко Е.В. Формування підходу до просторової маршрутизації процесів, що обумовлюють функціонування та розвиток кластерів туризму та рекреації в Україні. Агросвіт. 2021. Вип. 5—6. С. 68—74.

7. Садова Н.В. Вплив цифровізації на розвиток туристичної індустрії. Ефективна економіка, 2019. № 9. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/9_2019/45.pdf

8. Maslihan O., Medvid L. Tourism and recreation cluster system description model in cloud Big Data. Modern engineering and innovative technologies. Germany. 2021. № 16. pp. 152—166.

References:

1. Aleyeva, V.A. and Mochalova, Yu.D. (2018), "Application of modern information technologies in tourism business management", *Biznes-obrazovaniye v ekonomike znaniy*, vol. 3, pp. 3—6.

2. Artemenko, O.I., Pasichnyk, V.V. and Yehorova, V.V. (2015), "Information technology in

tourism. Analysis of applications and research results", *Visnyk Natsional'noho universytetu "L'viv's'ka politekhnika"*, vol. 814, pp. 3—22.

3. Kostynets, V.V. (2019), "Trends in the digitization of tourism destinations branding", *Ekonomika ta upravlinnya natsional'nym hospodarstvom* *Ekonomika ta upravlinnya natsional'nym hospodarstvom*, vol. 30 (69), no. 6, pp. 26—30.

4. Lendyel, M.A. (2013), "Problems and prospects of development of recreational and tourist sphere of Ukraine and regions", *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu*, vol. 1 (38), pp. 196—199.

5. Maslyhan, O.O. and Kasynets, O.V. (2020), "Substantive understanding of clusters and specifics of their development management in the field of recreation and tourism", *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok*, vol. 4, available at: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/4_2020/55.pdf (Accessed 10 Jan 2021).

6. Maslyhan, O.O. and Tod'yerishko, E.V. (2021), "Formation of the approach to the spatial routing of the processes leading to the functioning and development of tourism and recreation clusters in Ukraine", *Ahrosvit*, vol. 5—6, pp. 68—74.

7. Sadova, N. V. (2019), "The impact of digitalization on the development of the tourism industry", *Efektivna ekonomika*, vol. 9, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/9_2019/45.pdf (Accessed 13 Jan 2021).

8. Maslihan, O. and Medvid, L. (2021), Tourism and recreation cluster system description model in cloud Big Data", *Modern engineering and innovative technologies*, vol. 16, pp. 152—166.

Стаття надійшла до редакції 25.01.2022 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

**Ефективна
ЕКОНОМІКА**

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 338.48

Т. Ю. Чаркіна,

д. е. н., доцент, доцент кафедри економіки та менеджменту,

Український державний університет науки і технологій

ORCID ID: 0000-0001-6202-0910

В. М. Зайцева,

к. пед. н., професор, директор інституту Управління та права, завідувач кафедри

туристичного, готельного та ресторанного бізнесу, НУ "Запорізька політехніка"

ORCID ID: 0000-0003-3590-1573

О. В. Пікуліна,

к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування,

Український державний університет науки і технологій

ORCID ID: 0000-0003-4803-427X

А. О. Реукова,

магістр, Вищий навчальний приватний заклад "Дніпровський гуманітарний університет"

ORCID ID: 0000-0002-6327-7563

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.3.49

СУЧАСНІ ТРЕНДИ РОЗВИТКУ ТА НОВІ НАПРЯМИ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ

Т. Charkina,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics and Management,
Ukrainian State University of Science and Technology

V. Zaitseva,

PhD in Pedagogical Sciences, Professor, Director of the Institute of Management and Law, Head of the Department of
Tourism, Hotel and Restaurant Business, National University "Zaporizhzhya Polytechnic"

O. Pikulina,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation, Ukrainian
State University of Science and Technology

A. Reukova,

Master's degree, Higher Educational Private Institution "Dniprovsky Humanities University"

MODERN DEVELOPMENT TRENDS AND NEW DIRECTIONS OF THE TOURISM INDUSTRY

У статті розглянуто діяльність туристичного бізнесу, яка в умовах пандемії втратила велику кількість своїх підприємств та знаходиться у кризовому стані.

Автори наголошують, що за останній час дуже змінились світові тренди туризму, з урахуванням постійних карантинних обмежень та періодичної зупинки транспорту, відбувається пристосування надання послуг до нових вимог: безпечності, комфортності, інформованості про послугу.

Автори констатують, що розвиток світових трендів дасть можливість туристичному бізнесу України розробити додаткові заходи та швидше адаптуватися до змін, до яких призвела пандемія та отримати дохід від розширення асортименту послуг, зробити їх більш інклюзивними, з урахуванням особистих потреб клієнтів.

Автори пропонують впроваджувати ці тренди та напрями для виводу з кризового стану туристичної діяльності, а особливо напрям Workations — поєднання роботи, навчання та відпочинку, що надзвичайно важливо в сучасних умовах кризи та матеріальної й психологічної нестабільності населення.

The authors consider the tourism business, which in the pandemic, lost a large number of its enterprises and is in crisis, the damage caused by the coronavirus is irreparable, international tourism was suspended, the industry and the state lost large amounts of profit.

The authors consider the areas of tourism, found that not all areas that were previously very profitable for the industry and the state, as international tourism, now do not tend to develop and generate income. The authors emphasize that the world tourism trends have changed a lot recently, taking into account the constant quarantine restrictions and periodic traffic stops, the provision of services is being adjusted to new requirements: safety, comfort, awareness of the service.

New directions of tourism business have appeared, which are offered by the tourism industry for consumers of services, and the forms of service provision are changing. There is a transformation in the field of tourism, taking into account digital technologies, this is very important, especially in a rapidly changing pandemic and the uncertainty of many environmental factors and their impact on the economy and industry.

It is established that the new trends in the tourism industry, which are most in demand today — business tourism, solo tourism, mini-trips, wellness tourism, online tours. Domestic tourism is especially important in Ukraine, because not everyone has the opportunity to go abroad, it has great potential, now there is an abnormally large number of tourists in Ukrainian resorts.

The authors state that the development of global trends will allow Ukraine's tourism business to develop additional measures and adapt more quickly to the changes brought about by the pandemic and benefit from expanding the range of services, make them more inclusive, taking into account personal needs.

The author proposes to implement these trends and directions to overcome the crisis of tourism, especially Workations — a combination of work, study and leisure, which is extremely important in today's crisis and material and psychological instability.

Ключові слова: туристична індустрія, світові тренди, інноваційні напрями розвитку, стратегії розвитку, онлайн-тури.

Key words: tourism industry, world trends, innovative directions of development, development strategies, online tours.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

За останні 2 роки туристична індустрія, в період пандемії та довгих карантинних заходів, знаходиться як і більшість бізнесу в кризовому стані. Вона втратила велику кількість підприємств, які не змогли вижити на ринку, це склало приблизно 25%, а ті підприємства, що залишились повинні пристосуватися до нових умов праці, з дотриманням карантинних вимог та новими потребами споживачів послуг. А також запропонувати нові напрями туристичного бізнесу, які в сучасних умовах забезпечать весь комплекс послуг, з додатковим спектром сервісу та дотриманням умов безпечного відпочинку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням туристичного бізнесу в умовах пандемії займалися такі науковці: В.Ю. Світлична, М.В. Тонкошкур, С.В. Кравцова, О.Р. Роїк, М.В. Лущик, І.С. Гурська, І.О. Федуняк, І.В. Стемковська, І.С. Калмикова, В.Ю. Світлична.

Аналіз наукових публікацій показує що автори підходять до неї по різному, наприклад автори в своїй роботі [9, с. 216] визначають, що зараз криза, пов'язана з пандемією, змусила туристичний бізнес вийти з зони комфорту та шукати інноваційні шляхи розвитку та діяльності. Щоб туризм відновився після кризи, його слід реанімувати впровадженням різного роду новацій. Але державна підтримка повинна бути на першому місті, також поліпшення сервісу, зокрема у сфері гостинності, посилення інформаційної кампанії та цифровізація туристичного бізнесу.

Автори О.Р. Роїк, М.В. Лущик у своїй праці констатують, що міжнародний туризм завжди був джерелом прибутку, але в умовах пандемії коли було припинено міжнародне сполучення, економіка та галузь втратили величезні суми прибутку та зараз вживаються заходи з метою усунення наслідків COVID-19 для туризму і прискорення відновного процесу, зараз криза надає сектору можливість трансформуватися і стати більш життєздатним, інклюзивним та

стабільним. Така трансформація має на увазі, що необхідно ставити вище благополуччя людей, налагоджувати міцні партнерські зв'язки з урядами, приватним сектором, громадянами та міжнародною спільнотою та створювати системи вимірювання для оцінки впливу цього сектора на економіку, суспільство і навколишнє середовище та для удосконалення менеджменту стратегічної і практичної діяльності [10].

Автори І.С. Гурська, І.О. Федуняк, І.В. Стемковська, дослідивши фактори, що впливають на розвиток ринку туристичних послуг, пропонують для ефективного функціонування усунути деякі проблеми, які гальмують її розвиток. Ступінь подолання кризових явищ у туристичній галузі залежить від можливостей національної економіки, а також від стратегічних цілей туристичної політики держави, органів місцевого самоврядування та туристичних організацій. Але таку ситуацію на ринку туристичних послуг слід розглядати, як можливість виведення туристичної галузі на якісно новий рівень за рахунок додаткових антикризових заходів з боку уряду [11, с. 66].

Калмикова І.С. у своєму дослідженні у сфері сільського зеленого туризму, запропонувала нове поняття "рекреаційна локація сільського зеленого туризму". Проведена класифікація рекреаційних локацій сільського туризму за трьома ознаками і виділено п'ять типів локацій, що допоможе в подальшій систематизації цих важливих складників рекреаційного потенціалу Одеської області. Автор наполягає, що одним із пріоритетних шляхів перезапуску економіки України, особливо у післякартинний період, є розвиток внутрішнього туризму, а саме сільського зеленого туризму [12, с. 140].

Світлична В.Ю. у своїй публікації, метою якої виступає дослідження питань стабілізації функціонування підприємств туристичної сфери в умовах карантинних обмежень, вважає за необхідне зазначити, що сьогодні не викликає сумнівів необхідність активізації процесів та заходів щодо подолання згубного впливу пандемії на туристичну сферу вітчизняної економіки. Автор наголошує, що загальнодержавна реалізація всіх антикризових важелів, системність та послідовність у реалізації всіх заходів сприятиме якнайшвидшій їх стабілізації розвитку суб'єктів туризму та досягнення ними рівня економічної ефективності діяльності, автор вважає, що цифрова трансформація є одним з напрямів стабілізації туристичного бізнесу [13, с. 28—29].

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Нині туристичний бізнес існує в умовах пандемії та постійних карантинних заходів, для швидкої адаптації до сучасних умов та для виходу з кризового стану туристичного бізнесу, запровадити нові напрямки туристичної діяльності та використання існуючих світових трендів для стабілізації ситуації та отримання додаткового прибутку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Останнім часом у людей дуже зросли нервове напруження та постійний стрес, чим більше карантинних заходів запроваджується в суспільстві, в умовах пандемії, тим більша кількість людей бажає будь-якими доступними засобами відпочити від цих обмежень та депресії, яку визивають всі ці обмеження: у спілкуванні, виходах у світ, закриття кінотеатрів, кафе, магазинів та збереження дистанції для безпечного існування.

Тим більше стає затребуваним відпочинок, хоч і в умовах пандемії, тому що окрім трудового відпочинку людям зараз потрібен моральний відпочинок від того, що відбувається останнім часом у світі. Всі ці кризи: економічна, політична, соціальна, організаційна, психологічна та криза корона вірусу, довели багато людей до критичного психологічного стану. Тому туристичний бізнес повинен розвивати нові сучасні напрямки, з різноманітним додатковим спектром послуг, але в умовах безпеки та зі збереженням дистанції.

Зараз почалася нова хвиля карантину, у деяких містах запроваджено локдаун повний, або частковий. Заклади ресторанного бізнесу закриваються у великій кількості. А ті, що залишаються, працюють тільки на виніс та на доставку. За минулий рік в Україні зникло біля чотирьох тисяч ресторанів та кафе. Оренду цим закладам практично не відмінюють, а держава не діє у цьому напрямі бізнесу.

Тому з'являються нові напрямки і форми готельно-ресторанного бізнесу та туристичної діяльності.

Зараз, після довготривалих карантинних заходів та в зв'язку з тим, що пандемія не закінчилась, а лише змінила свої форми, повністю змінилися світові тренди у сфері туризму. Наразі визначальним напрямом є bleisure (business + leisure) — це поєднання бізнес-поїздок та відпочинку.

Ця схема працює так: bleisure є продовження бізнес-подорожі на декілька днів з метою відпочинку. Коли у 2020 році, велика кількість

працівників перейшла на дистанційну форми навчання та роботи, ця тенденція дещо змінилася в тренд "суміщення відпочинку з роботою", що отримав назву WFHotel (working from hotel — робота з готелю), людина працює віддалено, та в цей момент вона може бути поблизу місця відпочинку [1]. У дуже зайнятої людини з'явилась можливість суміщення роботи та цікавого міста відпочинку та оздоровлення. Останні дослідженнями показали, що на сьогодні вже біля третини клієнтів у світі замовляють послугу business + leisure, ще декілька років тому цю послугу замовляли лише кожен десятий. Але в нас не настільки багато часу, чому б не скористатись можливістю побачити цікаві місця, відвідати виставку, приділити увагу собі, поспілкуватись у неформальній атмосфері, перебуваючи у певній локації з бізнес-метою?

А ще, коли неповна родина і мати працює за двох, є потреба: приділити увагу дітям або літнім батькам, змінити навколишнє середовище та графік життя, налагодити нові контакти, але при цьому є можливість дистанційно виконувати свою роботу.

MICE-ринок дуже цікавий сегмент для туристичних компаній, але він мало досліджений професійно в Україні. Це цікавий сегмент ринку тому, що навіть при кризовому стані, користувачі послуг на такий вид подорожей більше використовують гроші, ніж на інші види туристичних послуг. Також бізнес-туризм для економіки приймаючої країни та для інфраструктури вважається більш прибутковим. Наприклад, за деякими даними, 50% доходів авіакомпаній та 60% доходів готелів становить обслуговування ділових туристів [2].

У сучасній структурі міжнародного ділового туризму переважають класичні ділові поїздки та корпоративні зустрічі (70% всіх ділових поїздок).

Частка поїздок на конгреси та конференції становить понад 15%, на виставки та ярмарки — понад 11%. Приблизно 3—4% поїздок приходить на інсентив-тури [3].

Але ділові туристи вимагають від подорожі різні послуги та комфорт. Це зручність номерів та поїздки, співвідношення ціни, сервісу, якості та додаткових послуг, наявність швидкісного Інтернету, системи знижок, безкоштовні сніданки, наявність комфортних конференц-залів, повна інформованість про послуги та безпечність перебування на відпочинку.

У 2019 році глобальні витрати на бізнес-туризм досягли 1 283 млрд доларів США [3].

Ще одним напрямком, що дуже поширилося останнім часом, а особливо на це вплину-

ла пандемія, є розвиток, так званого, соло-туризму, тобто подорожей наодинці [1]. Є багато причин для соло-подорожі: подивитися на людей і на світ навколо, спробувати щось нове, знайти нових друзів, залікувати душевні рани, розв'язатися, насолодитися миром та тишею.

Цей тренд активно підхопили і зробили популярним, завдяки соціальним мережам. Під цей напрям почав змінюватися туристичний сегмент бізнесу. Британські круїзні лінії Saga Cruises, наприклад, нещодавно вирішили додати 109 одиночних кают у лайнер Spirit of Discovery, який зійшов на воду тільки в кінці 2019 року [4].

Окрім цього соло-туризм став дуже затребуваний у часи карантинних заходів, також збільшуються вимоги туристів до харчової безпеки та екологічності, набуває особливого значення у якому регіоні провести відпочинок, яка там екологія, здорова їжа, безпека перебування. Важливість наявності різних номерів для проживання: економ, стандарт, люкс для перебування під час соло-подорожі. Можливість індивідуального замовлення послуги для кожного клієнта.

У карантинних умовах дуже змінився і час перебування в подорожі, він скорочується, дуже популярними стали міні-поїздки (наприклад — тури вихідного дня).

Міні-поїздки напрямом, який визначає сучасні тенденції розвитку туристичної галузі, є орієнтація туристів на отримання унікальних вражень та досвіду під час поїздки. Це гарний вид відпочинку, який за короткий час дозволяє вдихнути нових емоцій, відірватись від виробничого процесу та отримати заряд свіжості та бадьорості, а особливо якщо повна відпустка ще далеко.

Особливо актуальний такий короткий відпочинок в умовах постійної зайнятості жителів мегаполісу [5]. Зараз за 2—3 дні вікенду, можливо побувати у найвіддаленіших куточках планети, злітати на море, побувати у горах, побачити друзів або родичів з іншої країни, насолодитися зміною обстановки для стабілізації психологічного стану при сучасному розвитку ринку авіаперевезень, автомобільного та залізничного транспорту.

Наступним трендом туристичного сегменту є велнес-туризм. Це туризм здорового життя, він орієнтований на відновлення свого фізичного та психологічного стану.

Велнес-туризм визначається професіоналами галузі як подорож, яку робить людина з метою поліпшити або підтримати своє здоров'я. І

для того, щоб цілі та бажання гостей стали реальністю, все більше і більше готелів починають приділяти пильну увагу розвитку цього напрямку [6].

У нинішній час, коли частина людей значно більше почала приділяти увагу підтримки організму в здоровому стані та збереження балансу між фізичним і психологічним здоров'ям людини, правильному харчуванню, слідкувати за якістю життя та обирати не просто відпочинок, а конкретний напрямок, який дозволяє задовольнити усі їх потреби, з'явилися нові тренди туризму, що можуть надати весь спектр таких послуг. Крім того, немає необхідності далеко їхати.

Проведений GWI фінансово-економічний аналіз показує, що основну частину велнес-туризму (67%) складають поїздки в межах країни проживання мандрівників. Йдеться, головним чином, про маршрути малої протяжності або про туризм вихідного дня [6].

Здоровий спосіб життя — це стиль життя та філософія успішних, благополучних людей. Це і правильне харчування, фізичне навантаження, психологічна гармонія та профілактика захворювань. Все це призвело до розквіту дієтології, нутріціології, фітнес-клубів та, звичайно, спа-салонів.

Велнес-туризм, надає широкий комплекс оздоровчих послуг та відпочинок у комфортних умовах. Крім спа-процедур важливу роль при виборі готелю набувають особливої атмосфери, гарного дизайну та якості сервісу, різні методики оздоровлення [7].

Велика кількість туристів, що ведуть здоровий спосіб життя, вважають за краще поєднувати оздоровчі процедури зі звичайною діловою активністю: відвідуваннями визначних пам'яток і ресторанів, шопінгом і бізнес-переговорами, конференціями та релакс процедурами.

На такі поїздки з "додатковим велнесом", за даними GWI витрачається близько \$500 млрд на рік, що більш ніж у 5 разів більше від витрат на відпочинок, пов'язаний тільки з оздоровленням (\$81 млрд) [6].

Враховуючи постійні карантинні заходи, обмеження, зупинки транспорту та зміни у їх роботі, значно збільшився внутрішній туризм.

Усі карантинні заходи та обмеження у вільному пересуванні, плануванні поїздок та відпусток на протязі 2020 року, змусили усіх перейти до спілкування онлайн. Це ще один крок до цифровізації.

Цифровізація тур індустрії — нова можливість отримати незабутні враження. Але

люди швидко втомлюються від частих онлайн-конференцій, уроків, занять спортом та іншим. Все потрібно в міру. Але з'явилися нові напрями й в туризмі, які поєднали віртуальні враження та реальні відчуття. Поява онлайн-турів, практично з ефектом присутності до різних міст, різних країн світу, ми маємо змогу, не виходячи з дому побувати й на дні океану, помилуватися розкішними пляжами, водоспадами, піднятися у гори, та зацікавити споживачів послуг неймовірними враженнями. Можливо, що після закінчення пандемії ця потреба у враженнях залишиться не меншою. До того ж Україна почала 2021 рік із офіційного запуску сайту Ukraine.ua, який став повноцінним ресурсом як для туристів, так і для бізнес-інвесторів.

Для людей, через виникнення пандемії, та частих обмежень у вільному пересуванні, ще одним з трендів став внутрішній туризм, його розвиток став дуже бурхливим (рис. 1).

Особливо в останні роки всі напрями, які стосуються здорового способу життя, мають гарну тенденцію для розвитку внутрішнього туризму.

Україна має природні ресурси (кліматотерапія морським чи гірським повітрям, повітряні ванни, бальнеологія, мінеральні води, грязелікування, галотерапія (солями), апітерапія (використання бджолиних продуктів), фітотерапія), а так само великою кількістю міст є на Західній Україні, в Києві, Харкові, Львові, Одесі, Дніпрі, на базі яких можна організовувати ці види туризму [1].

Ще один тренд туристичної індустрії — Workations — поєднання роботи, навчання та відпочинку, 53% туристів віддають перевагу поїздкам, які вони можуть дозволити собі у короткостроковій перспективі. Останнім часом, змінюються вимоги туристів до харчової безпеки та екологічності, більшість людей вимагають якості харчування та окрім цього повної безпеки відпочинку. Ця складна ситуація не лише змінює надання туристичних послуг, але й надає нові можливості для винаходу чогось нового, ще більш вдалого та привабливого, що забезпечить довгострокові стратегічні цілі [8].

Це дуже привабливий напрям туристичного бізнесу, тому що змінюються потреби споживачів, якщо раніше до пандемії все можливо було заздалегідь планувати: куди їхати, на який час відпустка або відпочинок, у яке місто, якою кількістю людей, який бюджет поїздки, то зараз, в умовах постійних карантинних обмежень, грошових обмежень, через втрату багатьма робочих міст та додаткового заробітку, но-

Рис. 1. Світові тренди розвитку туристичної індустрії

Джерело: розробка Чаркіна Т.Ю.

вих хвиль пандемії, стало не реально заздалегідь запланувати відпочинок. Ми маємо можливість тільки короткострокових планів. А тому цей тренд буде набувати поширення, можливість навчання та відпустки, або роботи та відпочинку — це суміщення цілком реальна можливість для багатьох на цей час.

Останнім часом, у період пандемії коронавірусу та закритими кордонами багатьох країн, міжнародний туризм для українців став набагато складним та обмеженим. Всі країни світу закрили свої кордони для тих, хто не має вакцинації, окрім цього транспортні обмеження несуть свої корективи. Тому виникає можливість направити туристичний потенціал у внутрішній туризм.

Це дає чудовий шанс більше дізнатися про наш край та підтримати ініціативу Президента України — проєкт Мандруй країною.

Серед лідерів за напрямками подорожей — море і гори. Про це говорять і великі, і дрібні оператори. Влітку найпопулярнішим був пляжний відпочинок: Коблево, Затока, Одеса, Бердянськ, Кароліна Бугаз. Високий попит на відпочинок у Карпатах. Варіанти подорожей обумовлені логістикою. Популярними стають

ті місця, де є хороша дорога [14].

За статистикою у 2020 році зріс потік туристів всередині країни у більш дорогому сегменті. Основним пріоритетом розміщення стали так звані віп-об'єкти, це пов'язано із закриттям кордонів та вимушеним відпочинком в Україні тих, хто їздив відпочивати тільки за кордон, та отримати кращий відпочинок.

Тренд 2020 року — віп-відпочинок. Середній чек становить 2 тис. грн за добу і вище за двомісний номер. Номери класу-люкс були заброньовані в першу чергу. Для порівняння: у 2019 році були популярні готелі із середнім чеком 900 грн за добу. Окрім цього кількість "бюджетних" туристів значно зменшилася [14], це було пов'язано з тим, що велика кількість людей втратила частину свого заробітку, інші взагалі втратили роботу або додаткову роботу, частина людей перейшла на роботу онлайн та втратила частину свого доходу.

У курортних містах, наприклад, в Одесі, де у липні — серпні був хвилеподібний приплив туристів, відбулося підвищення цін у пляжних готелях, особливо високих цінових категорій, там попит, незважаючи на високі ціни, перевищував пропозицію [14].

Доки будуть продовжуватися нові хвилі пандемії та існувати карантинні заходи, внутрішній туризм буде розвиватися та нарощувати свої обсяги, а це додатковий прибуток для України. Тому потрібно організовувати нові тури, відкривати нові місця, інвестувати гроші в пам'ятки архітектури та історії, пропонувати гостям з України та далекого зарубіжжя унікальні, непередбачувані враження від туристичних подорожей.

ВИСНОВКИ

Щоб туристичний бізнес швидко зміг адаптуватися до нормального стану необхідно впроваджувати інноваційні напрямки. Поява нових напрямів та використання світових трендів, це ще одна додаткова можливість привабити до туристичного бізнесу більшу кількість людей та налагодити додатковий дохід, за рахунок впровадження нових пропозицій, нових турів, відвідування особливих міст та всього спектру послуг найкращої якості.

Література:

1. Чаркіна Т.Ю. Теоретико-методологічні основи формування системи антикризового управління пасажирським комплексом залізничного транспорту: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук. Харків. 2021 р. 565 с.
2. Бізнес-тури: індивідуальний підхід проти неякісного мас маркету. URL: <https://hubs.ua/business/biznes-turi-individual-nij-pidhid-proti-neyakisnogo-mas-marketu-146038.html>
3. Шикіна О.В., Гончаренко Я.Є., Ремігайло І.Ю. Шляхи розвитку ділового туризму в період пандемії. URL: http://market-infr.od.ua/journals/2020/50_2020_ukr/37.pdf
4. Solo-туризм: чем полезны путешествия в одиночку. URL: <https://chance4traveller.com/solo-turizm-chem-poleznyi-puteshestviya-v-odinochku/>
5. Тури вихідного дня: переваги й недоліки турів вихідного дня. URL: <https://tourkazka.com/perevahy-y-nedoliky-turiv-vykhidnoho-dnya/>
6. Тренды велнес-туризма. Как зарабатывать на здоровом образе жизни. От обязательных услуг к дополнительному сервису. Вызов для России. URL: <https://hotelier.pro/sales/item/2401-wellness/>
7. Wellness-туризм — новое направление для отпуска. URL: <http://spamanagement.su/practice/resear4/605-wellness-tourism-a-new-destination-for-vacations>
8. Туризм майбутнього: виклики чи можливості. URL: <https://mind.ua/publications/20229524-turizm-majbutnogo-vikliki-chi-mozhливosti>
9. Світлична В.Ю., Тонкошкур М.В., Кравцова С.В. Туризм під час пандемії: стан та перспективи розвитку. Електронний фаховий науково-практичний журнал "Інфраструктура ринку". Вип. 49. 2020. С. 213—217.
10. Роїк О., Лущик М. Розвиток туристичної сфери України в умовах підвищених епідемічних ризиків. Економіка та суспільство. (22). 2020. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2020-22-9>
11. Гурська І.С., Федуняк І.О., Стемковська І.В. Формування та перспективи розвитку ринку туристичних послуг в Україні під час та після пандемії. Агросвіт. 2021. № 5—6. С. 63—67.
12. Калмикова І.С. Класифікація рекреаційних локацій сільського зеленого туризму одеської області. Електронний фаховий науково-практичний журнал "Інфраструктура ринку", Вип. 52. 2021. С. 136—140. URL: http://market-infr.od.ua/journals/2021/52_2021/26.pdf
13. Світлична В.Ю. Туристична сфера: пошук шляхів подолання кризи в умовах глобальних карантинних обмежень. Комунальне господарство міст. 2020. Т. 5. Вип. 158. С. 24—31.
14. Внутренний туризм в Украине должен бы расти: как изменилась отрасль и куда исчез "бюджетный" путешественник. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2020/09/23/665405/>
15. Гребенюк Г.М., Чаркіна Т.Ю., Марценюк Л.В., Пікуліна О.В. Інноваційний підхід до розвитку туризму та готельно-ресторанного бізнесу України в умовах кризи. Агросвіт. 2021. № 5—6. С. 57—62.
16. Чаркіна Т.Ю., Марценюк Л.В., Задоя В.О., Пікуліна О.В. Стратегічні напрями управління готельно-ресторанним бізнесом в умовах кризи. Економіка та держава. 2021. № 2. С. 19—23.

References:

1. Charkina, T.Yu. (2021), "Theoretical and methodological bases of formation of the system of anti-crisis management of the passenger complex of railway transport", Ph.D. Thesis, Economy, Kharkiv, Ukraine.
2. Dvors'ka, I. (2019), "Business tours: an individual approach against low-quality masses of the market", available at: <https://hubs.ua/business/biznes-turi-individual-nij-pidhid-proti-neyakisnogo-mas-marketu-146038.html> (Accessed 15 Jan 2022).

3. Shykina, O.V. Honcharenko, Ya.Ye. and Remihajlo, I.Yu. (2020), "Ways to develop business tourism during the pandemic", available at: http://market-infr.od.ua/journals/2020/50_2020_ukr/37.pdf (Accessed 15 Jan 2022).

4. Kholotyj, M. (2019), "Solo tourism: what are the benefits of traveling alone", available at: <https://chance4traveller.com/solo-turizm-chem-poleznyi-puteshestviya-v-odinochku/> (Accessed 15 Jan 2022).

5. Tourkazka (2020), "Weekend tours: advantages and disadvantages of weekend tours", available at: <https://tourkazka.com/perevahy-y-nedoliky-turiv-vykhidnoho-dnya/> (Accessed 15 Jan 2022).

6. Hotelier.PRO (2017), "Wellness tourism trends. How to make money on a healthy lifestyle. From mandatory services to additional services. Challenge for Russia", available at: <https://hotelier.pro/sales/item/2401-wellness/> (Accessed 15 Jan 2022).

7. SPA&management (2020), "Wellness tourism is a new holiday destination", available at: <http://spamanagement.su/practice/research/605-wellness-tourism-a-new-destination-for-vacations> (Accessed 15 Jan 2022).

8. mind.ua (2021), "Tourism of the future: challenges or opportunities", available at: <https://mind.ua/publications/20229524-turizm-majbutnogo-viklik-chi-mozhливosti> (Accessed 15 Jan 2022).

9. Cvitlychna, V.Yu. Tonkoshkur, M.V. and Kravtsova, S.V. (2020), "Tourism during the pandemic: status and prospects", *Infrastruktura rynku*, vol. 49, pp. 213—217.

10. Roik, O. and Luschyk, M. (2020), "Development of the tourist sphere of Ukraine in conditions of increased epidemic risks", *Ekonomika ta suspil'stvo*, vol. (22). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2020-22-9>

11. Hurska, I. Feduniak, I. and Stenkovska, I. (2021), "Formation and prospects of the development of the market of tourist services in Ukraine during and after the pandemic", *Agrosvit*, vol. 5—6, pp. 63—67.

12. Kalmykova, I.S. (2021), "Classification of recreational locations of rural green tourism in odesa region", *Infrastruktura rynku*, vol. 52, pp. 136-140, available at: http://market-infr.od.ua/journals/2021/52_2021/26.pdf (Accessed 15 Jan 2022).

13. Svitlychna, V.Yu. (2020), "Tourism: finding ways to overcome the crisis in the context of global quarantine restrictions", *Komunal'ne hospodarstvo mist*, vol. 5, no. 158, pp. 24—31.

14. Rykhlytskyj, V. (2020), "Domestic tourism in Ukraine should grow: how the industry has

changed and where the "budget" traveler disappeared", available at: <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2020/09/23/665405/> (Accessed 15 Jan 2022).

15. Hrebeniuk, H. Charkina, T. Martseniuk, L. and Pikulina, O. (2021), "An innovative approach to the development of tourism and hotel and restaurant business in Ukraine in a crisis", *Agrosvit*, vol. 5—6, pp. 57—62.

16. Charkina, T. Martseniuk, L. Zadoia, V. and Pikulina, O. (2021), "Strategic directions of hotel and restaurant business management in the conditions of crisis", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 2, pp. 19—23.

Стаття надійшла до редакції 25.01.2022 р.

ІНВЕСТИЦІЇ.

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

www.investplan.com.ua

Передплатний індекс: 23892

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України № 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

УДК 334.012

В. І. Ткачук,
д. е. н., професор, професор кафедри економіки, підприємництва та туризму,
Поліський національний університет, м. Житомир
ORCID ID: 0000-0002-5268-9175

М. Ф. Плотнікова,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки, підприємництва та туризму,
Поліський національний університет, м. Житомир
ORCID ID: 0000-0003-2852-3009

О. М. Овдіюк,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки, підприємництва та туризму,
Поліський національний університет, м. Житомир
ORCID ID: 0000-0003-3368-4835

Д. В. Куриленко,
к. філол. н., старший викладач кафедри іноземних мов,
Поліський національний університет, м. Житомир
ORCID ID: 0000-0002-9060-956X

І. Г. Назімов,
магістр, Поліський національний університет, м. Житомир
ORCID ID: 0000-0001-6888-7152

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.3.57

ІННОВАЦІЙНИЙ ВЕКТОР УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЮ ТА АНТИКРИЗОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ

V. Tkachuk,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Economics and Entrepreneurship,
Polissia National University, Zhytomyr

M. Plotnikova,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Innovative
Entrepreneurship and Investment Activities, Polissia National University, Zhytomyr

O. Ovdyyuk,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Innovative Entrepreneurship
And Investment Activities, Polissia National University, Zhytomyr

D. Kurylenko,
PhD in Philology, Senior Lecturer of the Department of Foreign Languages, Polissia National University, Zhytomyr

I. Nazimov,
Master's degree, Polissia National University, Zhytomyr

INNOVATIVE VECTOR MANAGEMENT OF ENTERPRISES INVESTMENT AND CRISIS MANAGEMENT ACTIVITIES

Наразі економіка країни знаходиться в важкому стані з типовими негативними ознаками: спадом виробництва всіх галузей, високим темпом інфляції, має місце падіння життєвого рівня населення. Саме інноваційно-інвестиційні процеси вбачаються виходом з наляваної ситуації. Інвестиційна та інноваційна діяльність як процеси є досить масштабними, а їх форми і напрями мають суттєві відмінності на різних підприємствах. Така діяльність підприємства спрямована на розвиток виробництва, отримання прибутку та покращення інших кінцевих результатів. Відповідно до цього управління інноваційно-інвестиційною діяльністю є складовою частиною управлінського процесу, який реалізується суб'єктом з метою підвищення інвестиційної привабливості об'єкта інвестування, оцінки та реалізації інвестиційних проєктів і створення умов для найбільш ефективного протікання господарських процесів. Як результат проведеного аналізу діяльності підприємств аграрного сектору пропонується проєкт створення керуючої інвестиційної компанії як структурного підрозділу підприємства (міні пайового інвестиційного фонду) для залучення та інвестування коштів для алгоритмічних стратегій. Це дозволить генерувати прибуток за відносно невеликих ризиків, а невеликий обсяг капіталу гарантує відсутність проблем з ліквідністю і, як наслідок, поліпшує маневреність та швидкість опрацювання актуальних заявок торгової системи. Алгоритмізація дозволяє досягти більшої ефективності порівняно з звичайним інвестуванням, а гнучка політика щодо ризику та вхідному депозиту для інвесторів робить таку пропозицію після надбання реальної торгової статистики конкурентноздатною у сучасних умовах та ефективним механізмом антикризового управління.

Currently, the country's economy is in a difficult state with typical negative features: a decline in the production of all branches, high rates of inflation and rising prices, falling standards of living. The process of building a market economy in Ukraine has become irreversible. The restructuring of collective agricultural enterprises has created conditions for the emergence of a market-type formation on their basis. Thus, investors are operating in investment activities — individuals, capital facilities and investment objects, united by the general investment process. Investment activity as a process is rather large, and its forms and directions have significant differences in different enterprises. The investment activity of the enterprise is aimed at developing production, profit earning and other final results. In accordance with this, the management of investment activity is an integral part of the management process implemented by the subject in order to increase the investment attractiveness of the investment object, assessment and implementation of investment projects and the creation of conditions for the most effective conduct of the process of investing. Strategic planning is one of the conditions that is mandatory to create successful enterprises in dynamic conditions, which has long-term development prospects. An effective business development strategy is capable of ensuring long-term development of the company, implementing the team's potential in a rapidly variable business environment in unstable economic and political conditions. It is the innovative component of investment decisions leads to strategic development and permanent implementation of strategic business management. The result of the conduct analysis is proposed a project to create a managing investment company as a structural subdivision of an enterprise (mini mutual fund) to attract and invest capital for algorithmic strategies. This will let to generate profit at relatively small risks, and a small amount of capital guarantees the lack of liquidity problems and, as a consequence, improves maneuverability and the processing speed of actual applications of the trading system. Algorithmization allows to achieve greater efficiency in comparison with conventional investment, and a flexible risk policy and incoming deposit for investors makes such a proposal after the acquisition of real trading statistics competitive in modern conditions.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційна діяльність, механізм управління, інвестиційний процес, управління інвестиціями.

Key words: investment, investment activity, management mechanism, investment process, investment management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Інвестиції у розвитку підприємств є довгостроковими вкладеннями капіталу для створення нових, вдосконалення або модернізації існуючих виробничих потужностей, які забезпечують розширене виробництво, а також є механізмом примноження наявних активів у фінансовій формі як інструментів управління ефективністю діяльності компаній. Трансформаційні процеси у світовій на національній економіці наразі актуалізують значення інвестицій для кожного підприємства і окреслюють роль держави у інвестиційних процесах як з позиції макроекономічної політики, створення сприятливого інвестиційного клімату, так і забезпечення примноження капіталу як каталізатора економічної системи в цілому. Основною метою інвестиційних процесів в умовах функціонування вітчизняних підприємств має бути їх поетапне удосконалення через практику диверсифікації та активної капіталізації.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Розвиток наукової думки з питань реалізації ефективної інвестиційної діяльності свідчить про постійний пошук управлінських механізмів та моделей забезпечення підвищення ефективності інвестиційних процесів і розвитку підприємств як окремого суб'єкта господарювання, галузі, так і економіки країни у цілому. Проблемам управління інвестиційною діяльністю багато уваги приділялося і зару-

біжними, і вітчизняними вченими-економістами. Значний внесок у розробку цієї проблем внесли вчені І.А. Бланк, Л.М. Борщ, С.В. Васильєв, А.Дж. Гітман, В.М. Грідасов, В.Г. Федоренко та інші. Автори розкривали теоретико-методологічні аспекти вирішення проблеми, тоді як відкритими залишаються питання удосконалення практичних та науково-методичних основ механізму активізації інвестиційної діяльності, зокрема в умовах глобалізації та ситуації із COVID-19.

МЕТА СТАТТІ

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та розробка практичних рекомендацій щодо підготовки інноваційно-інвестиційної пропозиції, покликаної створити готові рішення для інвесторів, які шукають механізми підвищення ефективності управління капіталом підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

За результатами дослідження наукових підходів вчених під інвестиціями слід розуміти грошові кошти, цінні папери, інше майно, яке вкладається в підприємницьку діяльність з метою отримання прибутку або іншого ефекту [1]. Автори виділяють основні сутнісні характеристики інвестицій підприємства для цілей організації управління [2] інвестиційною діяльністю (рис. 1). Розглянуті нами ознаки економічної категорії "інвестиції" відображають взаємопов'язані особливості інвестицій підприємства для

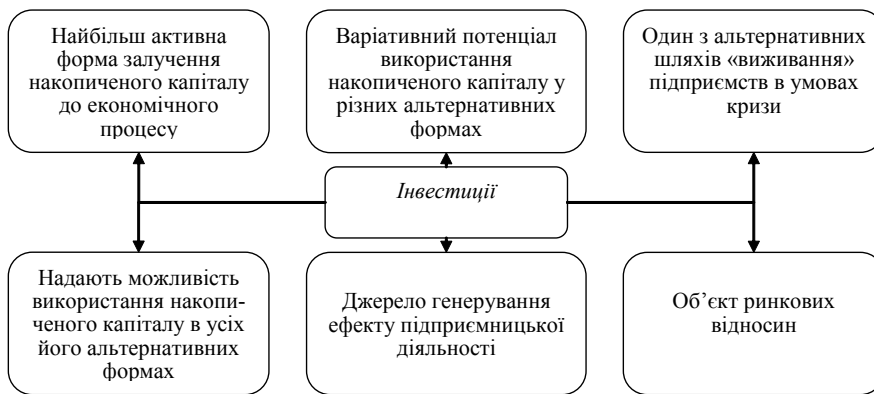

Рис. 1. Основні ознаки інвестицій підприємств

Джерело: сформовано авторами.

комплексного вивчення для управління ними [3]. Інвестиційна діяльність суб'єктів інвестиційних взаємовідносин здійснюється у межах сформованого у певній галузі інвестиційного середовища і об'єднує дві стадії: вкладення коштів і результат інвестування [4]. Інвестори здійснюють вкладення власного капіталу, забезпечуючи його цільове використання (рис. 2).

Підприємства можуть здійснювати інвестування різних типів і в різних організаційних формах (формування інвестиційного портфеля, участь в інвестиційних проєктах тощо) [5]. Напрями інвестиційної діяльності підприємства мають різні рівні відповідальності та ризику. Управління інвестиціями підприємства здійснюється у таких напрямках як управління реальними, фінансовими, інтелектуальними інвестиціями та інноваціями [6].

Інвестиції як механізм примноження капіталу підприємства є динамічним явищем, яке потребує постійного моніторингу та контролю. Оптимізація структури джерел формування інвестиційних ресурсів є головним завданням стратегічної інвестиційної політики. У процесі інвестиційної діяльності підприємство не лише залучає ресурси, а й вирішує завдання їх розміщення, здійснюючи вибір інвестиційних проєктів з урахуванням економічної безпеки та антикризового управління. Критерії відбору, прийняття або відмови від проєкту підприємство встановлює для себе самостійно, виходячи з конкретних умов виробничої та фінансової діяльності, тоді як під час прийняття рішень щодо конкретного проєкту можуть виникнути діаметрально протилежні висновки щодо доцільності інвестицій враховуючи взяті за основу критерії.

Диверсифікація як базовий підхід до розвитку підприємств особливо яскраво виявляє себе під час розширення спек-

ру діяльності та у обраному векторі інвестицій. Вивчення досвід реорганізації та удосконалення діяльності підприємств аграрного сектору проілюструвало перспективний характер сталого підприємництва як напряму підвищення конкурентоспроможності діяльності. Джерелами даних про інвестиційно-інноваційну діяльність та відповідних висновків стали як внутрішні, так і зовнішні її носії, зокрема такі як клієнти

(наприклад, щодо їх потреб і сприйняття організації), постачальники (як джерело знань про функціонування інших організацій), ринок (надання знань про тенденції галузі, нові продукти, діяльність конкурентів, рівень продажів, злиття тощо), бізнес-середовище (як джерело знань про напрями економічної політики, технології, зміни у суспільстві, законодавстві тощо), дослідницькі центри, університети (надають доступ до інформації про нові технології та теорії, які можуть сформувати потенціал організації у довгостроковій перспективі), конференції, семінари, виставки (як спосіб перевірити, що роблять конкуренти і які останні інновації у галузі тощо), публікації (надають цінну інформацію, яка може допомогти у створенні нових, інноваційних продуктів тощо), консалтингові фірми (як джерела інформації щодо різних сфер, зокрема таких як податки, фінанси, стратегічне управління тощо), брокери (можуть знайти знання, необхідні для замовників, що дозволяють здійснювати трансакції, наприклад, надання інформації про потенційних

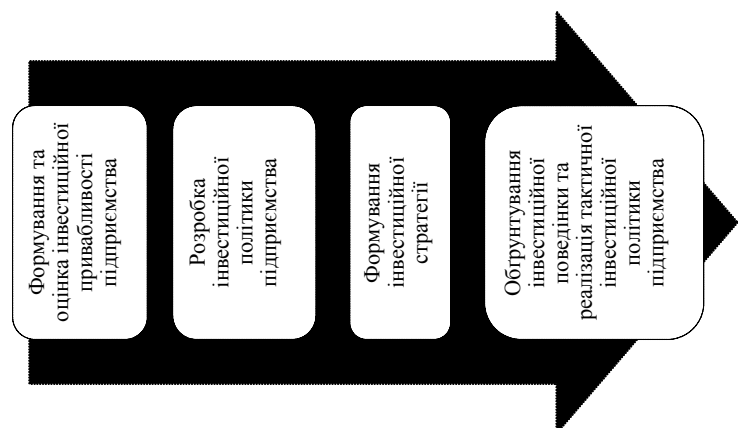

Рис. 2. Послідовність здійснення інвестиційної діяльності підприємства як механізм антикризового управління та джерело зростання економічної безпеки

Джерело: сформовано авторами.

Таблиця 1. Зовнішні джерела знань та їх застосування

№	Зовнішні джерела знань	Середній рейтинг	Позиція	В цілому
1	Семінари, конференції	2,78	1,74	2,04
2	Законодавство	2,99	2,36	2,54
3	Виставки	1,64	1,38	1,45
4	Обмін передовим досвідом	2,39	1,71	1,91
5	Бізнес-аналітика	2,03	1,48	1,63
6	Зовнішні бази даних	2,45	2,08	2,19
7	Професійні публікації	2,93	2,45	2,59
8	Клієнти	2,99	2,52	2,65
9	Постачальники	2,99	2,12	2,37
10	Організації-партнери	2,45	1,94	2,78
11	Бізнес-конкуренти	2,61	1,73	1,98
12	Неофіційні контакти	2,70	2,12	2,29
13	Консалтингові компанії	1,60	1,40	1,46
14	Брокери	1,40	1,23	1,28
15	Агентства з дослідження ринку	1,36	1,36	1,36
16	Науково-дослідні інститути, університети	1,79	1,49	1,57
17	Політики	1,55	1,26	1,34
18	Змі	2,39	2,24	2,28
19	Інтернет	3,88	3,64	3,71
20	Патенти	1,69	1,50	1,55
21	Програмне забезпечення	2,93	2,45	2,58
22	Моделі, проекти	2,33	2,11	2,17
23	Особі за межами організації (потенційні співробітники)	2,03	1,79	1,86

Джерело: сформовано авторами.

партнерів для створення спільних підприємств, дослідження кон'юнктури ринку), агентства (джерело знань про результати дослідження ринку), конкуренти по бізнесу (джерело знань про конкурентоспроможну продукцію або послуги, їх зростання, стратегії тощо), політики (інформація з питань економічної політики тощо), mass media (доведення інформації з питань функціонування організації, про дії уряду тощо), Інтернет (джерело з багатьох тем, яке, однак, не завжди надійне), кращі практики (джерело інформації про рішення, які приносять вигоди і є перевіреними у різних організаціях та їх підрозділах, відділах тощо), неформальні контакти співробітників, надаючи керівництву та співробітникам підприємств доступ до важливих джерел знань. Одним із способів придбання знань є працевлаштування нових працівників, які володіють бажаними знаннями. Ефективному набуттю знань про інноваційно-інвестиційну діяльність сприяє використання порівняльного аналізу, система зовнішнього навчання, співпраця з іншими організаціями (наприклад, стажування), підписка на спеціалізовані журнали та бізнес-аналітику, покупка продуктів, які захищені правом інтелектуальної власності тощо. У таблиці 1 представлені відповіді респондентів (керівників та співробітників підприємств) щодо використовуваними ними джерел знань.

Респонденти найчастіше використовували знання своїх найближчих колег (рейтинг ста-

новить 3,51), керівництва (3,19), внутрішні інструкції (3,08). Своєрідним джерелом внутрішньої інформації є дискусійна група у соціальній мережі (1,75), база даних, яка містить досвід і навички співробітників (1,89), база даних звітів про завдання і проекти (1,93) та внутрішні комунікаційні платформи (1,99). У ситуації, коли таких ресурсів як знання недостатньо для вирішення конкретної проблеми / прийняття рішення або вжиття заходів, існує два можливих підходи: розвиток необхідних знань всередині організації (що може бути тривалим і дорогим процесом) або використання зовнішніх джерел знань. Серед перерахованих у таблиці 1 зовнішніх джерел знань найбільш часто використовуваним був інтернет (3,71), організації-партнери (2,78), клієнти (2,65), професійні публікації (2,59), програмне забезпечення (2,58) і законодавство (2,54). Найменш популярними зовнішніми джерелами знань серед респондентів стали брокери (1,28), політики (1,34), агентства з дослідження ринку (1,36), виставки (1,45) і консалтингові компанії (1,46). При цьому керівний склад компаній приблизно у рівній мірі використовував як внутрішні, так і зовнішні джерела знань, тоді як співробітники — надавали перевагу внутрішнім джерелам (значення для всіх джерел знань для керівників склало 2,66, а для зовнішніх джерел — 2,34, у той час як для співробітників воно відповідно склало 2,34 і 1,92). Підсумовуючи зазначене, можна відмітити, що організації, які широко використовують зовнішні знання одночасно впроваджуючи вихід на ринок нових продуктів, отримують набагато меншу вигоду від зовнішніх знань, ніж компанії, які роблять менше виходів на ринок нових продуктів. Організації з більш високою здатністю до засвоєння інформації та знань можуть ефективно використовувати зовнішні знання і отримувати очікувані вигоди від роботи.

Інновації — це той ресурс, який рідше народжується в межах виробничої компанії, а тому процес придбання нових джерел знань слід починати з виявлення джерел, недоступних для співробітників, а також з визначення того чи можуть вони і в якій мірі задовольнити власні інформаційні потреби. До інших критеріїв вибору кращих для організації джерел знань відносять такі вартість отримання знань, фінансові можливості організації з позиції підтримки їх в актуальному стані тощо. Механізм перетворення нових знань у ресурси для співробітників передбачає розробку процедур, які регулюють та контролюють використання джерел, що дозволяє реалізувати оптимальну

інвестиційну стратегію підприємства з урахуванням його ресурсного забезпечення та можливості диверсифікації діяльності. Результатом аналізу внутрішнього і зовнішнього середовища та відповідних джерел інформації аграрних формувань Житомирської області стала пропозиція їх участі у організованому пайовому інвестиційному фонді на правах пайовика (ПІФ) за участі компанії з управління активами (КУА) з урахуванням поточних результатів господарської діяльності [7].

Під компанією з управління активами (англ. — asset management company, далі — КУА) розуміємо компанію-інвестора об'єднаних активів клієнтів, які вкладають у цінні папери, облігації, валюти, криптовалюти, задекларовані у фінансовій меті. КУА пропонують інвесторам більш широкий спектр диверсифікації та інвестиційних опцій, ніж у разі самостійної інвестиційної діяльності клієнтів. В Україні КУА — це юридична особа, яка професійно діє на підставі ліцензії Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку у сфері управління активами інвесторів за допомогою інститутів спільного інвестування (ІСІ), [6]. КУА створює ІСІ та виконує інші функції, до яких відносять такі: управління активами (грошами інвесторів, залученими у фонди, якими вона керує); розміщення цінних паперів ІСІ серед інвесторів із залученням агентів; управління активами ІСІ, визначеними у інвестиційній декларації; аналіз ринку цінних паперів та нерухомості інструментами ІСІ; пошук нових об'єктів для інвестування; здійснення щоденної переоцінки активів відповідно до коливань цін на ринку; оформлення договорів з придбання і продажу активів, підготовка звітності у державні контролюючі органи тощо.

Управління активами фонду з боку організованої на базі аграрного підприємства пропонується здійснювати за допомогою диверсифікованих алгоритмічних портфоліо, які працюють на таких ринках: криптовалютний (конектор BINANCE), фондовий ринок США (NYSE, NASDAQ), ф'ючерсний ринок (CME). Наша ідея полягає у залученні перших інвестицій з кола знайомих та колег. Після початку роботи фонду з нагромадженням реальної статистики торгівлі обов'язковим є початок маркетингової компанії щодо демонстрації результатів діяльності фонду для збільшення капіталу в його управлінні. Доходи КУА формуватимуться за рахунок відсотку з прибутку (30%) від загального прибутку інвестора (прибуток інвестора і фонду визначаються щомісяця). Також фонд бере комісію 0,5% від депозиту інвестора щорічно за управління активами незалежно від результату.

За описаних обставин торговий алгоритм являє собою сукупність правил для відкриття/закриття позиції на фінансових ринках, що прописано кодом або у логічному редакторі. Алгоритм підключено до біржі за допомогою API (Application Programming Interface), [8]. У своїй роботі алгоритм використовує лише ринкову інформацію, яку транслює біржа. Цикл та умови, за якими окремих алгоритм відкриває позицію, відрізняються і залежать від таких чинників: ліквідність обраного для торгівлі інструменту; волатильність інструменту; час торгової сесії; тип налаштування алгоритму відносно його прибуткового ринкового циклу. Для збільшення ефективності портфельного управління підприємству необхідно, щоб портфель був збалансованим відносно стійкості до різних типів ринків. Наразі виділяють такі типи поведінки ціни на біржовому ринку: зростаючий тренд (виникає за спрямованої зростаючої тенденції ціни інструмента); спадний тренд (виникає за спрямованої спадаючої тенденції ціни інструмента); випадкове блукання або флет (зміна ціни в одному діапазоні без значного відхилення від середньої ціни за певний проміжок часу) [9].

Основна мета розробки торговельного алгоритму — це прибуткова спекуляція на біржовому ринку. Алгоритм складається з великої кількості змінних параметрів. Перед запуском алгоритмізованої торговельної стратегії необхідно провести бек-тестінг стратегії на вже доступних історичних даних. У форматі випробування бек-тестінг та розробка системи проводиться нами на даних ін-семпл (in sample). Адже ми не можемо передбачити майбутню ціну, а розраховуємо лише на пошук закономірностей у її динаміці та на те, що ці закономірності триватимуть. Для цього після проектування ідеї у кодовому середовищі або у редакторі тестуємо нашу систему на попередніх ринкових даних. Після цього оцінюємо результати тестування та, якщо необхідно, вносимо корективи у систему. Критеріями оптимізації досягаються за "оптимальних меж" є такі: мінімальна просадка; дохідність за проміжок часу; кількість та розмір збиткових / прибуткових операцій. У результаті оптимізації отримуємо систему з найкращими параметрами для проміжку часу, на якому проходила оптимізація. Також у результаті оптимізації може утворитися нестійка модель, яка не є ефективною на іншому проміжку часу. Для запобігання такій ситуації алгоритм проходить через розроблену інвестиційним відділом систему "стрес-тестів". До цієї системи входять тест оптимізо-

ваного алгоритму на нових для нього періодах біржових даних та розробка тест-критеріїв, які алгоритм повинен пройти у ці періоди.

Історичні біржові дані поза періодом, на якому проводиться розробка та оптимізація, називаються "аут оф семпл" (out of sample). Для стабільності алгоритму та впевненості у стрес-стійкості вводять такі параметри аналізу ефективності стратегії за визначений проміжок часу, які мають назву коефіцієнт Шарпа та коефіцієнт Сортіно [10]. Коефіцієнт Шарпа — показник ефективності використання активів у процесі інвестиційної діяльності, який обчислюється як відношення середньої премії за ризик до середнього відхилення портфеля. Коефіцієнт Шарпа використовується для визначення того, наскільки добре прибутковість активу компенсує прийнятий інвестором ризик. Під час порівняння двох активів з однаковим очікуваним доходом, вкладення у актив (алгоритм) з більш високим коефіцієнтом Шарпа буде менш ризикованим. Також у випадку з алгоритмічним фондом високий коефіцієнт Шарпа є підтвердженням ефективності алгоритму. Коефіцієнт Сортіно — показник, який дозволяє оцінити прибутковість і ризик інвестиційного інструменту, портфеля або стратегії [8]. Коефіцієнт Сортіно розраховується аналогічно коефіцієнту Шарпа, проте, замість волатильності портфеля використовується, так звана, "волатильність вниз". У цьому випадку волатильність розраховується за доходом нижче мінімально допустимого рівня прибутковості портфеля (MAR).

Таким чином, максимальна просадка за період тестування є основним завданням роботи будь-якого спекулятивного алгоритму на фондовому ринку, призначеного сприяти отриманню прибутку. Прибуток однозначно пов'язаний з поняттям ризику. У більшості випадків, чим більший ризик готовий прийняти інвестор — тим більшим може бути його потенційний прибуток. Отже, розмір максимально дозволеної просадки на рахунку інвестора обчислюється з кожним інвестором індивідуально. І портфель алгоритмів, який буде працювати з депозитом цього клієнта не має її перевищувати.

Після визначення критеріїв для наших торгових алгоритмів та узгодження можливих ризиків з потенційними інвесторами ми можемо приступити до створення алгоритмічного портфоліо, яке буде відповідати нашим параметрам. Для підприємств аграрного сектору задані контрольні параметри становили такі значення: коефіцієнт Шарпа $> 1,5$, профіт/фактор $> 1,5$, максимальна просадка $< 15\%$, прогнозована

дохідність $> 3\%$ (середньомісячна за рік), 36% річних. Для роботи використано логічне конструкторське середовище TSLAB. Нами створено простий універсальний короткостроковий торговий алгоритм для тренду та флету. Алгоритм працює на базі обчислення максимальної та мінімальної ціни за певний (оптимізаційний) проміжок часу та відкриває позиції з розрахунком на повернення ціни до середини каналу (до середньої ціни активу за день, або інший період). Після чого нами створено правило для відкриття позиції за відхилення ціни на параметр більший, ніж актуальна максимальна / мінімальна позиція. Для ефективності алгоритму нами описано всі дії, які відбуватимуться з досліджуваною ринковою позицією (умови відкриття, умови знаходження на ринку, умови закриття позиції, умови нового відкриття позиції). Для покращення результатів роботи алгоритму також розроблено систему аналізу дійсного ринкового тренду. Цей алгоритм реалізовано за допомогою одного з найпростіших шляхів — використано дві МА (Moving Average) [10], які перетинаються. Коли ціна активу є вищою обох середніх цін — це зростаючий тренд, коли нижче — спадаючий тренд. Відповідно, на зростаючому тренді відкриваємо лише довгі (LONG) позиції, на спадаючому — короткі (SHORT).

Маючи всі складові алгоритму проведено необхідну оптимізацію та оцінку результатів за тестовий період. Встановлено, що на інвестовані $10000\$$ отримано від відкритих довгих позицій $8456\$$, від відкритих коротких позицій $16254\$$. Дохідність активу за рік склала $3248\$$. Алгоритм виявився ефективнішим за інвестиції в актив на 768% (у тестовому періоді). З наведеної вище пропозиції бачимо, що всі задані на початку роботи критерії дотримано. Отже, алгоритм може проходити наступні етапи тестування перед наданням йому капіталу. Портфоліо складається як мінімум з п'яти повністю протестованих алгоритмів, які пройшли всі тестові рівні та отримали допуск для роботи з реальним депозитом. Після поєднання алгоритмів він також тестується на відповідність загальному графіку портфоліо.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Оцінка стану інвестування в Україні виявила загальноєвропейські тенденції відходу від біржових ринків приватних інвестицій (ретейл), що пов'язано з нездатністю великих та неповоротких інвестиційних керуючих компаній ефективно працювати на ринку з невеликим обсягом

позицій не змінюючи кон'юнктуру активу. Така неефективність зумовлена недостатньою ліквідністю світових ринків для швидкого опрацювання великої маси заявок без зміни котирувальних цін та коротким проміжком часу, який розглядається (стратегії великих фондів ефективні у генеруванні стабільного доходу на великому інтервалі часу — понад десять років). Отже, утворилася відкрита ринкова ніша, яка представлена попитом дрібних інвесторів, які шукають інвестиційні можливості з контрольованими ризиками. Як механізм удосконалення інвестиційної діяльності пропонується торговий алгоритм, який демонструє перспективний характер та результативність реалізації проєктів, доводячи перевагу інвестиційних методів управління діяльністю підприємств, зокрема аграрного сектору як результат диверсифікації їх діяльності. Створення портфоліо алгоритмів у свою чергу ще більше згладжуватиме максимальну просадку та демонструватиме вищу спроможність і фінансову стійкість компанії, захищених від ризиків за рахунок диверсифікації.

Література:

1. Ассоциация Деминга URL: <http://deming.ru/index.htm> (дата звернення 29.01.2022).
2. Guliaieva N., Vavdiichyk I., Matusova O. Investment projection of economic security. Вісн. Київ. нац. торг.-екон. ун-ту. Сер. Екон. науки. 2018. №6. С. 15—27.
3. Гордієнко П.А., Діковська Л.Г., Яшкіна Н.В. Стратегічний аналіз: навч. посібник. К.: Алерта, 2011. 520 с.
4. Карсекін В.І., Бовш Л.А. Інвестиційна політика в готельному бізнесі: проблеми теорії і практики: монограф. ХДУХТ. Х., 2010. 504 с.
5. Князева О.А., Скоробогатов Г.С. Інвестиційне забезпечення інноваційної діяльності малих та середніх підприємств. Фінанс.-кредит. діяльність: проблеми теорії та практики: зб. наук. пр. 2018. Вип. 1. С. 131—139.
6. Компанія з управління активами. Створення компанії з управління активами. Finance. Business. Service. URL: <https://fbs-tax.com/uk/business-support/establishment-of-assets-management-company/> (дата звернення 29.01.2022).
7. Макаренко Ю.П., Родіонов О.В., Галич О.А. Інвестиційна поведінка та привабливість суб'єктів господарювання в економіці: монографія. Полтава, 2011. 359 с.
8. Національна комісія з цінних паперів та фондових ринків. Офіційний сайт. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/> (дата звернення 29.01.2022).
9. УАІБ: Аналітичний огляд діяльності ринку управління активами в Україні за 3-й кв. 2020 року. Загальний огляд. Українська Асоціація Інвестиційного Бізнесу. 03 грудня 2020. URL: <https://www.uaib.com.ua/analituaib/publ-ici-quart/uaib-analitichniy-oglyad-diyalnosti-rinku-upravlinnya-aktivami-v-ukrajini-za-3-y-kv-2020-roku-zagalniy-oglyad> (дата звернення 29.01.2022).
10. Українська асоціація інвестиційного бізнесу (УАІБ). Офіційний сайт. URL: <https://www.uaib.com.ua/> (дата звернення 29.01.2022).

References:

1. Deming Association (2022), available at: <http://deming.ru/index.htm> (Accessed 29 Jan 2022).
2. Guliaieva, N. Vavdiichyk, I. and Matusova, O. (2018), "Investment projection of economic security", Visn. Kyiv. nats. torh.-ekon. un-tu. Ser. Ekon. Nauky, vol. 6, pp. 15-27.
3. Hordiienko, P.L. Dikovs'ka, L.H. and Yashkina, N.V. (2011), Stratehichnyj analiz [Strategic analysis], Alerta, Kyiv, Ukraine.
4. Karsekin, V.I. and Bovsh, L.A. (2010), Investytsijna polityka v hotel'nomu biznesi: problemy teorii i praktyky [Investment policy in the hotel business: problems of theory and practice], KhDUKht, Kharkiv, Ukraine.
5. Kniazieva, O.A. and Skorobohatov, H.S. (2018), "Investment support for innovation activities of small and medium enterprises", Finans.-kredyt. diial'nist': problemy teorii ta praktyky: zb. nauk. pr., vol. 1, pp. 131—139.
6. Finance. Business. Service. (2022), "Asset Management Company. Establishment of an asset management company", available at: <https://fbs-tax.com/uk/business-support/establishment-of-assets-management-company/> (Accessed 29 Jan 2022).
7. Makarenko, Yu.P. Rodionov, O.V. and Halych, O.A. (2011), Investytsijna povedinka ta pryvabyvist' sub'iektiv hospodariuvannia v ekonomitsi [Investment behavior and attractiveness of economic entities in the economy], Poltava, Ukraine.
8. National Commission on securities and stock market (2022), available at: <https://www.nssmc.gov.ua/> (Accessed 29 Jan 2022).
9. UAIB (2020), "UAIB: Analytical review of the asset management market in Ukraine for the 3rd quarter of 2020. General overview", available at: <https://www.uaib.com.ua/analituaib/publ-ici-quart/uaib-analitichniy-oglyad-diyalnosti-rinku-upravlinnya-aktivami-v-ukrajini-za-3-y-kv-2020-roku-zagalniy-oglyad> (Accessed 29 Jan 2022).
10. UAIB (2022), available at: <https://www.uaib.com.ua/> (Accessed 29 Jan 2022).

Стаття надійшла до редакції 31.01.2022 р.

УДК 338.43

А. А. Олешко,

д. е. н., професор, завідувач кафедри смарт-економіки,
Київський національний університет технологій та дизайну
ORCID ID: 0000-0001-9328-7730

О. В. Ольшанська,

д. е. н., професор, професор кафедри смарт-економіки,
Київський національний університет технологій та дизайну
ORCID ID: 0000-0003-1535-7742

О. Ю. Будякова,

к. е. н., доцент кафедри смарт-економіки,
Київський національний університет технологій та дизайну
ORCID ID: 0000-0001-6028-2650

С. В. Бебко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри смарт-економіки,
Київський національний університет технологій та дизайну
ORCID ID: 0000-0002-0687-3801

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.3.64

РОЗВИТОК СТІЙКОЇ БІОЕКОНОМІКИ: ДОСВІД ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ УКРАЇНИ

A. Oleshko,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Smart Economics,
Kyiv National University of Technologies and Design

O. Olshanska,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Smart Economics,
Kyiv National University of Technologies and Design

O. Budiakova,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Smart Economics,
Kyiv National University of Technologies and Design

S. Bebko,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Smart Economics,
Kyiv National University of Technologies and Design

DEVELOPMENT OF SUSTAINABLE BIOECONOMY: THE EXPERIENCE OF THE EUROPEAN UNION AND OPPORTUNITIES FOR UKRAINE

У статті проаналізовано кращі практики Європейського Союзу у формуванні стійкої біоекономіки та визначені можливості їх імплементації в Україні. Виявлено основні тенденції, можливості, переваги і недоліки розвитку стійкої біоекономіки в Європейському Союзі у її взаємозв'язку з цілями сталого розвитку та з'ясовано, що слабка інтеграція асоційованих членів ЄС у процеси імплементації принципів біоекономіки створює ризики до зростання біовиробництва.

Зроблено висновок, що у післяковідний період біоекономіка має стати пріоритетом для підтримки економічного відновлення України та її інтеграції в Європейський простір, оскільки стійка біоекономіка повертає ресурси в реальний сектор, створює робочі місця, сприяє підвищенню рівня екологічності виробництва і споживання, дозволяє оптимально використовувати обмежені ресурси на безвідходній циркулярній основі.

The best practices of the European Union in the formation of a sustainable bioeconomy should be implemented in the policy of Ukraine as an associate member of the EU.

The article identifies the main trends, opportunities, advantages and disadvantages of sustainable bioeconomy in the European Union and finds that the weak integration of associate members of the EU in the implementation of bioeconomic principles creates risks to the growth of bioproduction.

The aim of the article is to analyze the best practices of the European Union in the formation of sustainable bioeconomy and identify opportunities for their implementation in Ukraine.

It is emphasized that the bioeconomy has a significant impact and is interrelated with the goals of sustainable development. The main components of a sustainable bioeconomy are social, environmental and economic sustainability, in the context of each of which goals are formed. In particular, the social sustainability of the bioeconomy includes the provision of decent working conditions, respect for workers' rights, education, social integration and adaptability; environmental — food security, combating climate change, combating land degradation, rational consumption, sustainable infrastructure, protection of water resources; economic — rational production, value added of the product, competitiveness, development of small and medium business, employment, innovation.

It is substantiated that the weak integration of Ukraine's bioeconomy and biotechnologies into the economic space of the European Union is an obstacle to achieving the goals of the circular, sustainable EU bioeconomy. However, Ukraine has significant knowledge, agro-industrial, forest, land and water potential for the introduction of biotechnology and bioeconomy development.

It is concluded that in the postwar period the bioeconomy should be a priority to support Ukraine's economic recovery and integration into the European space, as a sustainable bioeconomy returns resources to the real sector, creates jobs, promotes environmental production and consumption, allows optimal use of limited resources, waste-free circular basis.

Ключові слова: біоекономіка, стійка біоекономіка, біомаса, сталий розвиток, Європейський Союз.

Key words: bioeconomy, sustainable bioeconomy, biomass, sustainable development, European Union.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

Глобальні екологічні та продовольчі проблеми людства в реаліях сьогодення негативно впливають як на високорозвинені економіки, так і на економіки країн, що розвиваються. Нестача продовольства через зростання чисельності населення, вичерпання корисних копалин, мінеральних, сировинних та енергетичних ресурсів, забруднення навколишнього середовища, поширення Industry 4.0 та smart-технологій, зростання споживання й поширення ідеології консюмеризму вимагають пошуку механізмів підтримки балансу між споживанням обмежених ресурсів і накопиченням відходів, що завдають екологічної шкоди навколишньому середовищу та населенню планети.

Вирішення окреслених проблем забезпечує біоекономіка, наративом якої є використання людиною природного потенціалу на відновлювальній циркулярній основі у площині реалізації цілей сталого розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У сучасній економічній науці біоекономіка є предметом дослідження та сферою продукування інноваційних рішень вітчизняними та зарубіжними ученими, зокрема, як-от: В. Бугайчук та І. Грабчук [1], О. Кучер [2], С. Проскуріна [3], М. Талавіря [4], М. Bocher [5], М. Carus & L. Dammer [6], U. Fritsche & C. Rosch [7], R. Matthews [8] тощо.

Загалом розвиток біоекономіки та екологічно та економічно ефективне використання біомаси залежить як від глобальної політики, так і від регіональної, зокрема від місцевої пропозиції, попиту та інфраструктури [6].

В. Бугайчук та І. Грабчук зазначають, бо біоекономіка — це одна зі сторін економічної діяльності, яка враховує позитивний вплив біологічних процесів і поновлюваних біоресурсів на здоров'я населення, на економічне зростання й розвиток, а також повністю ґрунтується на використанні відновлюваних джерел енергії, кінцевих результатах біопроцесів і по-

тенціалі екотехнологій для виробництва новітніх біопродуктів, отримання прибутку від їхньої реалізації та створення додаткових робочих місць [1]. О. Кучер додає, що біоекономіка — це економічна стратегія спрямована на виробництво й переробку біологічної сировини (біомаси) для виробництва нового продукту (біопаливо, харчові продукти), на основі застосування біотехнологій, з одночасною мінімізацією негативного впливу на довкілля [2].

За визначенням Європейської комісії біоекономіка охоплює виробництво відновлюваної біологічної сировини ресурсів і перетворення цих ресурсів і відходів у продукти з доданою вартістю, зокрема, в продукти харчування, корми, продукти на біологічній основі та біоенергетику [9].

У Європейському Союзі найбільш активно проблематикою впровадження біоекономіки займаються науковці Центру знань ЄС з біоекономіки (European Commission's Knowledge Centre for Bioeconomy). Біоекономіка охоплює всі сектори та системи, які покладаються на біологічні ресурси (рослини, мікроорганізми та похідну біомасу, включаючи органічні відходи), їхні функції та принципи, а також супутні продукти та послуги. Біоекономіка включає: наземні та морські екосистеми та послуги, які вони надають; всі сектори первинного виробництва, які використовують і виробляють біологічні ресурси (лісове рибальство та аквакультура); економічні та промислові сектори, які використовують біологічні ресурси та процеси для виробництва продуктів харчування, кормів, біопродуктів, енергії та послуг [10]. Принагідно, що науковці Центру знань ЄС з біоекономіки широко використовують та науково обґрунтовують термін "стійка біоекономіка" та "циркулярна біоекономіка", з акцентом на тому, що циркулярна, стійка біоекономіка може стати основним інструментом Зеленої угоди в епоху після COVID-19 [10].

Значні теоретичні напрацювання та кращі практики впровадження стійкої біоекономіки у країнах Європейського Союзу є суттєвим базисом для активізації досліджень, визначення напрямів та можливостей формування біоекономіки в Україні.

МЕТА І ЗАВДАННЯ СТАТТІ

Метою статті є аналіз кращих практик Європейського Союзу у формуванні стійкої біоекономіки та визначення можливостей їх впровадження в Україні.

Відповідно до поставленої мети у статті вирішуються завдання щодо:

1) визначення основних тенденцій, можливостей, переваг і недоліків розвитку стійкої біоекономіки в Європейському просторі; 2) аналіз Європейської стратегії розвитку стійкої біоекономіки; 3) визначення потенційних можливостей до формування стійкої біоекономіки в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Біоекономіка є парадигмою та інструментом досягнення цілей сталого розвитку.

Сьогодні довгостроковий розвиток біоекономіки в країнах Європейського Союзу визначається Стратегією розвитку біоекономіки до 2030 року — The Bioeconomy to 2030: Designing a Policy Agenda [11]. Національні стратегії біоекономіки також розроблені в окремих країнах ЄС, зокрема в Німеччині, Франції, Великій Британії і передбачають заходи, пов'язані з відмовою від використання викопних ресурсів у промисловому й енергетичному секторі та переходом на використання відновлюваної біомаси.

Стратегія біоекономіки ЄС має на меті перехід від логіки заміни до циркулярності та стійкості. Для цього необхідно формувати стійку біоекономіку, нормативною базою якої є Цілі сталого розвитку (табл. 1).

Слід зазначити, що пандемія COVID-19 вкрай негативно вплинула на досягнення цілей сталого розвитку, крім опції, щодо зменшення екосліду внаслідок скорочення економічного зростання й активізації процесів діджиталізації й науково-технічного прогресу та на соціально-економічне становище країн світу загалом [12].

Сьогодні у біоекономіці ЄС-27 працює близько 17,5 мільйона людей, що становить 9 % робочої сили. Біоекономіка генерує 1,5 трильйона євро (близько 10% ВВП) з урахуванням третинного сектору біоекономіки (біопослуги).

Стійка біоекономіка може стати основним інструментом Зеленої угоди в епоху після COVID-19, що робить ЄС більш стійким і конкурентоспроможним.

Основними складовими стійкої біоекономіки є соціальна, екологічна та економічна стійкість, у розрізі кожної з яких сформовано цілі. Зокрема, соціальна стійкість біоекономіки передбачає забезпечення гідних умов праці, дотримання прав працівників, навчання, соціальну інтеграцію та адаптованість; екологіч-

Таблиця 1. Вплив біоекономіки на досягнення цілей сталого розвитку

Вплив біоекономіки на досягнення цілей сталого розвитку	
Позитивний	Негативний
Ціль 2. Подолання голоду	
Зміни у землевпорядкуванні, що полягають у відновленні якості ґрунту шляхом внесення в ґрунт більшої кількості органічної речовини (як частина заходів щодо пом'якшення наслідків зміни клімату), можуть підвищити врожайність сільськогосподарських культур. Відновлення ґрунтів збільшує обсяги посівних площ для наступного виробництва харчових продуктів/кормів та біоекономіки	Розширення непродуктивних/ кормових культур та лісів з біомаси може створити конкуренцію за землю, необхідну для виробництва продуктів харчування. Збільшення використання рослинних відходів може призвести до відволікання від інших видів використання (наприклад, корм для тварин) або до зниження надходження органічної речовини в ґрунт
Ціль 6. Чиста вода та належні санітарні умови	
Зміни в управлінні земельними ресурсами (наприклад, багаторічні замість однорічних культур, краще управління ґрунтами, більш різноманітні ландшафти сільгоспкультур і лісів) можуть зменшити обсяги стічних вод. Використання стічних вод для вирощування непродуктивних культур може покращити санітарні умови, підвищити врожайність сільгоспкультур та їх вирощування на землі низької якості	Більш інтенсивне використання землі для виробництва сільськогосподарської біомаси, посилене використання добрив (наприклад, для вирощування біомаси) та збільшення лісозаготівель можуть збільшити обсяги стічних вод у водні системи
Ціль 7. Відновлювана енергія	
Збільшення виробництва біомаси та використання енергії може підвищити енергетичну безпеку місцевих громад. У традиційних електричних системах електроенергія з біомаси забезпечує базове навантаження. Диспетчеризована біоенергія (біогаз, біометан) сприяє гнучкості в електросистемах з високою частотою коливання відновлюваної генерації	Обмеження доступу до лісових ресурсів (як частина заходів щодо збереження лісових запасів вуглецю) може обмежити використання лісової біомаси як джерела біоенергії. Вирощування монокультурних плантацій може становити ризик для біорізноманіття та інших екосистемних послуг
Ціль 8. Гідна праця та економічне зростання	
Більш різноманітне використання землі може забезпечити кращі можливості для отримання доходу та ширший діапазон посад та навичок. Будуть запроваджені нові бізнес-моделі, які пропонують фермерам та лісникам важливу роль у постачанні нехарчової біомаси	Місцева або регіональна надмірна залежність від виробництва біомаси може знизити економічну стійкість. Дитяча праця та небезпечне землеволодіння під час вирощування біомаси можуть мати негативні соціальні наслідки
Ціль 12. Відповідальне споживання	
Збільшення переробки біомаси та її спалювання з відновленням енергії може зменшити кількість відходів та збільшити постачання відновлюваної продукції	Збільшення використання деяких лісових відходів може перенаправити поставки з виробництва композитних виробів з деревини, збільшуючи викиди парникових газів
Ціль 13. Боротьба зі зміною клімату	
Зростання використання біомаси може зменшити викиди парникових газів від викопної енергії. Відновлення лісів і ландшафтів і покращення використання сільгоспземель може підтримувати запаси/ поглиначі CO ₂ і вирішувати питання адаптації/ стійкості екосистем	Більш інтенсивне використання землі для виробництва сільськогосподарської та/або лісової біомаси; збільшення використання добрив може призвести до зменшення запасів вуглецю в ґрунті та збільшення викидів парникових газів
Ціль 15. Збереження екосистем суші	
Зменшення інтенсивності управління посівами біомаси та збереження лісових територій може сприяти відновленню екосистем та захисту біорізноманіття. Відновлення невикористаних, покинутих та деградованих земель збільшить можливості для постачання сировиною та розвитку сільських територій. Підвищена економічна цінність сільськогосподарських культур та лісів (як джерел біомаси, чи цінних запасів вуглецю) може дати стимули для захисту сільськогосподарських угідь та лісів. Краще управління лісами покращує умови проживання	Більший тиск на сільськогосподарські землі та ліси через попит на продукти харчування та біоенергію/матеріали може призвести до надмірної експлуатації та деградації екосистем і, можливо, до втрати екосистем. Вирощування непродуктивних культур з використанням нестійких методів підвищить ущільнення ґрунту. Посилене видалення залишків сільськогосподарської та лісової біомаси може призвести до втрати поживних речовин і структури ґрунту з негативним впливом на продуктивність сільгоспкультур і лісів

Джерело: складено за [8; 10].

на — продовольчу безпеку, боротьбу зі змінами клімату, протидію деградації земель, раціональне споживання, стійку інфраструктуру, захист водних ресурсів; економічна — раціональне виробництво, додану вартість продукту, конкурентоспроможність, розвиток малого та середнього бізнесу, зайнятість, інновації (рис. 1).

Загалом розвиток сталої біоекономіки дозволяє:

1) впроваджувати здорову, безпечну та поживну їжу, ефективну з використанням ре-

сурсів та здорових кормів для тварин, нових харчових добавок;

2) створювати нові хімічні речовини, будівельні блоки та полімери та інші матеріали з новими функціями та властивостями;

3) виробляти біоенергію та біопаливо, що замінить викопну енергію;

4) розвивати нові, більш ефективні та стійкі сільськогосподарські та морські біотехнології, здійснювати біопереробку, створювати нові технології процесу, як-от: промислова біотехнологія;

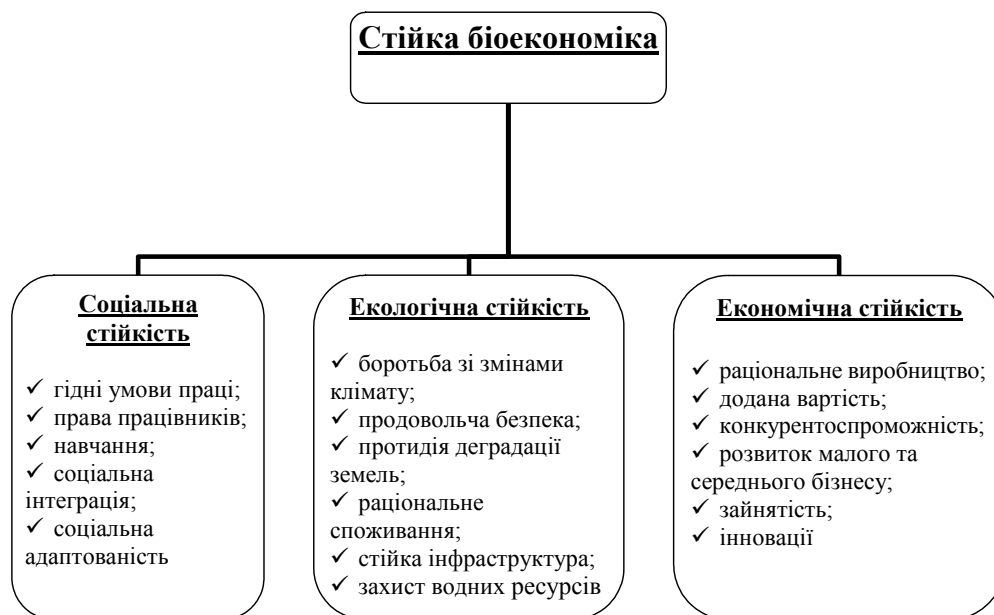

Рис. 1. Цілі сталої біоекономіки

Джерело: авторська розробка.

5) сприяти пом'якшенню кліматичних змін за допомогою заміни нафтохімічних продуктів матеріалами з меншим викидом парникових газів;

6) продукувати найважливіше відновлюване джерело вуглецю: біомаси є єдиним джерелом відновлюваного вуглецю;

7) надавати рішення для екологічної та сталої хімії;

8) створювати нові можливості для бізнесу, інвестицій та зайнятості в сільській, прибережній і морській місцевості, сприяти регіональному розвитку та підтримки малого та середнього бізнесу тощо.

З огляду на викладене, у перспективі необхідно забезпечити стійке управління біоекономікою, захистивши від негативних впливів національні держави, бізнес та населення, комплексно впроваджуючи прогресивні інноваційні біотехнології.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Слабка інтеграція біоекономіки та біотехнологій України в економічний простір Європейського Союзу є перешкодою для досягнення цілей циркулярної, стійкої біоекономіки ЄС.

Україна має значний знаннєвий, агропромисловий, лісовий, земельний та водно-ресурсний потенціал для впровадження біотехнологій та розвитку біоекономіки. Біомаса може замінити продукти, одержувані з використанням ресурсів викопного пали-

ва, оскільки є унікальним джерелом вуглецю. Для забезпечення екологічно чистого виробництва можуть використовуватись залишки та відходи, сировина сільського та лісового господарства, отримана зі стійких джерел.

У післяковідний період біоекономіка має стати пріоритетом для підтримки економічного відновлення України, оскільки стійка біоекономіка повертає ресурси в реальний сектор, створює робочі місця, сприяє підвищенню рівня екологічності виробництва і споживання та дозволяє оптимально використовувати обмежені ресурси на безвідходній циркулярній основі.

Література:

1. Бугайчук В.В., Грабчук І.Ф. Біоекономіка та її роль у розвитку сучасного суспільства. Економіка АПК. 2018. № 5. С. 110—116. URL: http://www.eapk.org.ua/sites/default/files/eapk/2018/05/eapk_2018_05_p_110_116.pdf (дата звернення: 22.01.2022).
2. Kucher O.V. Bioeconomy as the modern paradigm of economic development. Bioeconomy and agrarian business. 2021. 12 (2): 18—28.
3. Proskurina S. et al. Global biomass trade for energy— Part 2: Production and trade streams of wood pellets, liquid biofuels, charcoal, industrial roundwood and emerging energy biomass. Biofuels Bioproducts and Biorefining. 2019. 13 (2): 371—387. URL: <https://doi.org/10.1002/bbb.1858>
4. Розвиток біоекономіки та управління природокористуванням в умовах глобалізації:

монографія. Талавіря М.П., Клименко А.М., Жебка В.В. та ін. Ніжин: ПП Лисенко М.М., 2012. 340 с.

5. Bocher M. et al. Research trends: Bioeconomy politics and governance. Forest Policy and Economics. 2020. 118: 102219. URL: <https://doi.org/10.1016/j.forpol.2020.102219>

6. Carus M. & Dammer L. The "Circular Bioeconomy" — Concepts, Opportunities and Limitations. nova paper 9 on bio-based economy. 2018. 2018-01. nova-Institut. Hurth. URL: http://bio-based.eu/?did=120804&vp_edd_act=show_download (дата звернення: 22.01.2022).

7. Fritsche U. & Rosch C. The conditions for a sustainable bioeconomy. In: Pietzsch, Joachim (ed.) Bioeconomy for Beginners. Berlin, Heidelberg. 2020. Pp. 177—202 https://doi.org/10.1007/978-3-662-60390-1_9

8. Matthews R. Synthesis report on Question 2: Bioeconomy development consistent with sustainable development and achieving net zero emissions. Final report prepared for EC DG RTD & JRC. 2020.

9. European Commission 2012: Innovating for Sustainable Growth — A bioeconomy for Europe. Publications Office of the European Union, Luxembourg.

10. Fritsche U., Brunori G., Chiaramonti D., Galanakis C., Hellweg S., Matthews R. and Panoutsou C., Future transitions for the Bioeconomy towards Sustainable Development and a Climate-Neutral Economy — Knowledge Synthesis Final Report, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2020.

11. OECD. The Bioeconomy to 2030: Designing a Policy Agenda, OECD Publishing, Paris. 2009. <https://doi.org/10.1787/9789264056886-en>

12. Олешко А.А., Ровнягин О.В. Антикризова політика національних держав у контексті подолання соціально-економічних наслідків covid-19. Ефективна економіка. 2020. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7780> (дата звернення: 22.01.2022).

References:

1. Bugaychuk, V.V. and Grabchuk, I.F. (2018), "Economy and its role in the development of modern society. Economics of agro-industrial complex", Ekonomika APK, vol. 5, pp. 110—116, available at: http://www.eapk.org.ua/sites/default/files/eapk/2018/05/eapk_2018_05_-_p_110_116.pdf (Accessed 22 Jan 2022).

2. Kucher, O. V. (2021), "Bioeconomy as the modern paradigm of economic development", Bioeconomy and agrarian business, vol. 12 (2), pp. 18—28.

3. Proskurina, S. (2019), "Global biomass trade for energy— Part 2: Production and trade streams of wood pellets, liquid biofuels, charcoal, industrial roundwood and emerging energy biomass", Biofuels Bioproducts and Biorefining, vol. 13 (2), pp. 371—387. <https://doi.org/10.1002/bbb.1858>

4. Talavirya, M.P., Klymenko, A.M. and Zhebka, V.V. (2012), Rozvitok bloekonomiki ta upravlinnya prirodokoristuvanniam v umovah globalizatsii: monografiia. [Development of bioeconomics and environmental management in the conditions of globalization: monograph], PP Lisenko M.M., Kyiv, Ukraine.

5. Bocher, M. (2020), "Research trends: Bioeconomy politics and governance", Forest Policy and Economics, vol. 118: 102219 <https://doi.org/10.1016/j.forpol.2020.102219>

6. Carus, M. and Dammer, L. (2018), "The "Circular Bioeconomy" — Concepts, Opportunities and Limitations", nova paper 9 on bio-based economy 2018-01, nova-Institut, Hurth, available at: http://bio-based.eu/?did=120804&vp_edd_act=show_download (Accessed 22 Jan 2022).

7. Fritsche, U. and Rosch, C. (2020), The conditions for a sustainable bioeconomy, Bioeconomy for Beginners, Berlin, Heidelberg, pp. 177—202. https://doi.org/10.1007/978-3-662-60390-1_9

8. Matthews, R. (2020), Synthesis report on Question 2: Bioeconomy development consistent with sustainable development and achieving net zero emissions, Final report prepared for EC DG RTD & JRC.

9. European Commission 2012: Innovating for Sustainable Growth — A bioeconomy for Europe. Publications Office of the European Union, Luxembourg.

10. Fritsche, U., Brunori, G., Chiaramonti, D., Galanakis, C., Hellweg, S., Matthews, R. and Panoutsou, C. (2020), Future transitions for the Bioeconomy towards Sustainable Development and a Climate-Neutral Economy — Knowledge Synthesis Final Report, Publications Office of the European Union, Luxembourg.

11. OECD (2009), The Bioeconomy to 2030: Designing a Policy Agenda, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/9789264056886-en>

12. Oleshko, A. and Rovnyagin, A. (2020), "Anti-crisis policy of national states in the context of overcoming the social and economic consequences of covid-19", Efektyvna ekonomika, [Online], vol. 4, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7780> (Accessed 22 Jan 2022).

Стаття надійшла до редакції 04.02.2022 р.

УДК 338.2:640

О. В. Круковська,

к. е. н., доцент, доцент кафедри готельно-ресторанного та туристичного бізнесу
й іноземних мов, Херсонський державний аграрно-економічний університет, м. Херсон
ORCID ID: 0000-0003-1531-8057

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.3.70

НОВІ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ПОСЛУГАМИ В ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ НА РІВНІ ПІДПРИЄМСТВ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ

O. Krukovska,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Hotel and Restaurant
and Tourism Business and Foreign Languages, Kherson State Agrarian and Economic University, Kherson

NEW ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC PRINCIPLES OF SERVICE MANAGEMENT IN THE HOSPITALITY INDUSTRY AT THE LEVEL OF HOTEL AND RESTAURANT BUSINESS ENTERPRISES

У статті розглядаються важливі та актуальні питання управління послугами індустрії гостинності на рівні готельно-ресторанних підприємств. Метою статті є виявлення особливостей та змісту послуг гостинності, джерел та принципів їх здійснення, нових вимог та нових організаційно-економічних засад управління. В результаті проведеного дослідження було виявлено особливі функції, зміст та напрями послуг, їх пріоритети та обмеження. Наголошено на провідній ролі та особистих якостях працівників як провідників гостинності у наданні послуг з неї. В умовах нових обмежень, вони як ніколи мають бути ввічливими, спокійними і толерантними до відвідувачів, але непохитними у дотриманні правил, від яких залежить основне — безпека людей. Визначено, що нові засади надання послуг охоплюють сукупність джерел у вигляді умов і ресурсів; чинників та принципів; завдань та функцій, які доповнено новими складниками. Встановлено, що їм відповідають нові організаційно-економічні засади надання послуг гостинності (фінансові, цифрові, державної підтримки, організації розміщення, харчування і реалізації та безпекові). Обґрунтовано, що в умовах розвитку цифрової економіки, впровадження інновацій, пандемійних обмежень конкурентні переваги мають мережеві готелі з стандартизованими послугами високої якості та європейського рівня, ефективним науково обґрунтованим менеджментом, оптимальним співвідношенням "якість послуги — ціна послуги" та можливостями перерозподілу прибутків, а також невеликі сімейні або міні-готелі, які орієнтуються на гостинність та працю членів родини, отже, пропонують не дорогі послуги за рахунок цього.

The article considers important and topical issues of hospitality industry services management at the level of hotel and restaurant enterprises. The purpose of the article is to identify the features and content of hospitality services, sources and principles of their implementation, new requirements and new organizational and economic principles of management. As a result of the study, the special functions, content and directions of services, their priorities and limitations were identified. Emphasis is placed on the leading role and personal qualities of employees as leaders in hospitality in providing services from it. Under the new restrictions, they should be more

polite, calm and tolerant of visitors than ever before, but steadfast in adhering to the rules on which human security depends. It is determined that the new principles of service provision cover a set of sources in the form of conditions and resources; factors and principles; tasks and functions, which are supplemented by new components. It is established that they meet the new organizational and economic principles of providing hospitality services (financial, digital, government support, accommodation, food and sales and security). New organizational and economic principles of services in the tourism industry should also be focused on high quality and increased security guarantees in terms of translating a significant number of business processes into digital format, possible socio-economic, currency and political instability; restrictions due to sanitary and anti-pandemic requirements. Of course, all other standards of content, quality and procedure for providing services in accordance with the standards, specifics and class, pricing and marketing policy of the hotel and restaurant. It is substantiated that in the conditions of digital economy development, introduction of innovations, pandemic restrictions competitive advantages have chain hotels with standardized services of high quality and European level, effective scientifically based management, optimal ratio "quality of service — price of service" and opportunities for redistribution of profits, family or mini-hotels that focus on the hospitality and work of family members, therefore, offer inexpensive services due to this.

Ключові слова: послуги гостинності, підприємства, готельно-ресторанний бізнес, управління, якість, стандарти, персонал, споживачі, поведінка, конкурентоспроможність, цифрова економіка, інновації, обмеження.

Key words: hospitality services, enterprises, hotel and restaurant business, management, quality, standards, staff, consumers, behavior, competitiveness, digital economy, innovation, constraints.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сфера або індустрія гостинності у наукових публікаціях з економіки підприємств, туризму, готельно-ресторанного бізнесу у широкому розумінні визначається як велика сукупність галузей або видів діяльності з надання послуг розміщення та харчування; розваг, екскурсій, вражень та інших видів відпочинку; транспорту і транспортування; бронювання й оплати відпочинку і дозвілля тощо. Проте власне гостинність може бути визначена як комплексна послуга або процес їх надання туристам, відвідувачам, гостям, відпочивальникам. Її якість значним чином впливає на враження й поведінку клієнтів готельно-ресторанних закладів, їх бажання скористатися послугами того або іншого з них, отже, на місце на ринку та конкурентоспроможність. Отже, гостинність є важливим чинником ділової репутації готелів і ресторанів, їх персоналу, а також попиту і пропозиції на готельно-ресторанні послуги. Тому всебічне вивчення та розробка управління послугами гостинності підприємств готельно-ресторанного бізнесу є актуальним, теоретично та практично значимим завданням.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вітчизняні та зарубіжні науковці надають велику увагу вивченню та обґрунтуванню всебічних аспектів розвитку індустрії гостинності, туризму, сільському зеленому туризму, готельно-ресторанному бізнесу. Так, фундаментальні питання теорії й практики, розміщення галузей туризму й туристичних підприємств, проблеми їх економіки та менеджменту висвітлені у працях О. Бейдика, М. Ігнатенка, О. Любіцевої, Л. Мармуль, О. Марченко. Питання організації й розвитку підприємств сільського зеленого туризму досліджували І. Романюк, В. Пеньковський, В. Яровий. Готельно-ресторанний бізнес та його конкурентоспроможність є предметом наукового інтересу В. Грановської, В. Крикунової. Проте питання розвитку гостинності як сукупності послуг; як процесу їх надання; як чинника конкурентоспроможності підприємств готельно-ресторанного бізнесу та управління нею у названих контекстах й у умовах нових викликів і динамічних змін і пріоритетів життєдіяльності вимагають поглиблених досліджень.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є виявлення особливостей змісту, складу, структури й етапів процесу надання послуг гостинності у підприємствах готельно-ресторанного бізнесу та розробка на цій основі нових організаційно-економічних засад управління ними як одного з провідних складників і одночасно чинників роботи персоналу, ділової репутації та конкурентоспроможності готельно-ресторанних підприємств як складників індустрії гостинності, в умовах динамічного впровадження інновацій у всі види діяльності, цифрових технологій, можливих викликів і обмежень.

**ВИКЛАД
ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ
ДОСЛІДЖЕННЯ**

У методології та методиці визначення нових організаційно-економічних засад управління послугами в індустрії гостинності на рівні підприємств готельно-ресторанного бізнесу основоположне значення, на нашу думку, має уточнення їх функцій, змісту і завдань; чинників і принципів здійснення; показників моніторингу, оцінки й діагностики; нових інструментів, тактики і стратегії надання, організації та управління. Насамперед, уточнимо, що "Індустрія гостинності" ідентифікується нами як сфера або галузь надання послуг у цьому разі у готельно-ресторанному господарстві або бізнесі та його підприємствах. А власне "гостинність" ототожнюється з комплексом тих або інших послуг, характерних для нього.

Оскільки мова йде про послуги в індустрії гостинності на рівні готельно-ресторанних підприємств, є необхідність уточнити їх зміст та структуру, виявити наявні особливості. Згідно з Академічним тлумачним словником української мови в 11-ти томах (1970—1980), гостинність — це готовність приймати гостей і пригощати їх [3]. Аналогічне тлумачення, посиляючись на попереднє джерело, пропонує й Публічний електронний словник української мови. У словнику-довіднику "Знаки української культури" авторства О. Жайворонка гостинність розглядається як народна традиція з любов'ю та повагою приймати і частувати гостей; сама церемонія гостинного приймання когось-небудь" [4, с. 151—152].

Гостинність визначається як складова частина культури сім'ї. Вона також розуміється як риса характеру, притаманна або ні тій чи іншій людині. Вона є ознакою щиросердечності, поваги та відкритості. З точки зору

індустрії гостинності та готельно-ресторанного бізнесу найбільш цитованим є визначення Г. Круль. Так, авторка справедливо вважає, що з наукової точки зору термін "гостинність" означає "систему заходів і порядок їх здійснення з метою задоволення найрізноманітніших побутових, господарських і культурних запитів гостей туристичних підприємств, їх завбачливого обслуговування наданням низки послуг. Послуга — це результат взаємодії виконавця і споживача; особиста діяльність виконавця, спрямована на задоволення потреб споживача" [9]. Позитивно оцінюючи дане визначення, є необхідність уточнити його наступним чином:

По-перше, гостинність готельно-ресторанних підприємств направлена не лише на категорію туристів, але й інших їх відвідувачів та гостей, що передбачає можливі їх функціональні, часові, просторові й інші відмінності. По-друге, мова може йти й про більш широкі запити та потреби споживачів, отже, й складники гостинності. Крім названих, це соціально-психологічні (почуття ексклюзивності, престижності, забезпечення потреб у спілкуванні тощо); санітарно-гігієнічні (дрес-код персоналу; ергономіка приміщень, шумоізоляція, наявність питної або гарячої води, зручності, засоби і т.п.); екологічні (потреби в мальовничому природному середовищі, екологічній відповідності довкілля та відпочинку, інших послуг, вимоги до ландшафтного дизайну, утилізація відходів тощо); естетичні; з відпочинку та можливих видів рекреації й оздоровлення; інші потреби і запити.

Вагомі дослідження індустрії гостинності й послуг гостинності та їх результати здійснені у статті А. Мартієнко, О. Дишкантюк, особливо у частині порівнянь та оцінки відмінностей у тлумаченні вказаних категорій різними авторами [11]. Їх всебічне вивчення та узагальнення дозволило нам прийти до висновку, що гостинність та послуги гостинності треба розуміти й як вид або форму бізнесу, підприємницької діяльності, де зосереджуються інтереси споживачів, безпосередніх виконавців, менеджерів і власників готельно-ресторанних підприємств.

Отже, в ідентифікації категорії "гостинність" мова має йти й про економічні запити споживачів та економічні вигоди надавачів, які можна оцінити через показники собівартості, вартості та ціни послуги. В свою чергу це долучає до процесу ідентифікації категорії "послуги" в індустрії гостинності у сфері готельно-

ресторанних підприємств й таку визначальну її ознаку та функцію як, якість, відповідність стандартам, а також співвідношення у системі "ціна — якість". Саме уявленням про нього значною мірою користуються споживачі при виборі послуг гостинності.

Нарешті, гостинність тісно пов'язана з поведінковою економікою, поведінковими фінансами та економічною психологією [2, с. 75]. Це про те, що послуги індустрії гостинності в управлінні готельно-ресторанними підприємствами мають особливі, психологічні риси та ознаки, які дозволяють перетворювати клієнтів або споживачів на гостей таких закладів, даючи відчуття безпеки, комфорту, почуття дому і навіть родини; турботи і любові. Тому вони мають бути щирими, своєчасними, тактовними, створювати особливий настрій. Таким чином, досягається і їх якість, і морально-етичні та соціально-економічні переваги. Оскільки мова йде про індустрію гостинності та готельно-ресторанний бізнес, доцільно зупинитися на обґрунтуванні саме на організаційно-економічних засадах управління їх послугами.

На нашу думку, основними чинниками їх здійснення/ надання є ресурси; напрями; виконавці (персонал); споживачі. Також це принципи, механізми, інструменти, алгоритми й наслідки надання; їх моніторинг, оцінка й діагностика, планування й прогнозування; навчання та менеджмент. У сукупності ресурсів та умов надання послуг гостинності у підприємствах готельно-ресторанного бізнесу слід виділити природні умови і ресурси територій їх розміщення; культурно-історичні, соціально-економічні. Останні є особливо вагомими, оскільки означають у т.ч. платоспроможність населення, прибутковість готельно-ресторанного бізнесу, гарантії безпеки у середовищі індустрії гостинності, а також інститути, які визначають її організацію та регулювання розвитку.

Також це фінансові, матеріально-технічні, інформаційні й трудові ресурси готелів і ресторанів, на основі використання яких і надаються послуги, забезпечуються розміщення, відпочинок і харчування клієнтів. Так, фінанси та інвестиції є джерелом створення і розвитку підприємств готельно-ресторанного бізнесу [5, с. 26]. Серед матеріально-технічних ресурсів виділяються безпосередньо приміщення, їх меблювання, загальне і спеціальне обладнання, продукти харчування й готові блюда, інші які забезпечують послуги та визначають якість і рівень їх надання. На надзвичайно потужний ресурс з розвитком цифро-

вої економіки перетворилася інформація. Саме з її допомогою можна оцінити ринок гостинних послуг, їх динаміку, тенденції розвитку, здійснювати плани і розробляти прогнози на перспективу, враховувати конкурентів і розуміти власні рейтинги.

Нарешті, за презентацію наявних переваг та їх капіталізацію відповідає персонал та менеджмент готелів і ресторанів, який безпосередньо спілкується з клієнтами. Тому надзвичайно важливими є навички й риси гостинності кожного, мікроклімат у колективах готельно-ресторанних підприємств, дотримання ділової етики у спілкуванні з гостями і між собою, вбодівання за імідж і репутацію своїх закладів. Крім цього, в готельно-ресторанних підприємствах за організацію і надання послуг опосередковано впливають працівники бухгалтерії, планово-фінансової служби, служби постачання, експлуатації тощо. Тому треба враховувати, що від їх злагодженої роботи також залежить рівень та якість надання послуг гостинності. В залежності від використовуваних ресурсів та змісту послуги можуть бути основними та додатковими, типовими й ексклюзивними.

Не менш важливу роль в організаційно-економічному забезпеченні послуг індустрії гостинності мають принципи або правила їх надання. Серед них першочергове значення мають етичні принципи (добросовісність, інтелігентність, доброзичливість, тактовність, делікатність, освіченість, скромність); екологічні (надання послуг гне має шкодити довкіллю, іншим людям); економічність (послуги мають бути доцільними для споживачів та надавачів, мають економити час та запобігати його непродуктивним витратам); якості й професійності; законності і безпеки. Останній принцип безпечності послуг набуває додаткової актуальності принаймні з трьох причин [7].

По-перше, це залучення цифрових технологій, он-лайн продажів та розрахунків, он-лайн реклами, бронювань тощо у наданні послуг гостинності. Їх використання значно спрощує та здешевлює всі бізнес-процеси, проте й містить ризики щодо надійності збереження комерційної таємниці, персональних даних користувачів, можливого шахрайства з виведенням коштів та наданням неправдивої інформації. Також значною залишається група користувачів, особливо старшого віку, які віддають перевагу безпосередньому спілкуванню з менеджментом.

По-друге, безпека послуг гостинності підприємств готельно-ресторанного бізнесу

пов'язана із загальною безпекою регіонів їх розміщення. Небезпеку можуть створювати протестні виступи або агресивність місцевого населення, у т.ч. й на релігійному ґрунті; стан військових конфліктів; соціально-економічна та політична нестабільність тощо. Про це обов'язково мають бути інформовані і персонал, і відвідувачі та прийняті відповідні організаційно-економічні заходи для забезпечення безпеки або ж припинення роботи у разі неможливості вирішення проблем.

По-третє, безпека послуг гостинності в готельно-ресторанних підприємствах значним чином залежить від поширення пандемії COVID-19. Остання викликала не застосовувані раніше протиепідеміологічні та організаційно-економічні заходи щодо надання послуг в індустрії гостинності і на рівні готельно-ресторанних підприємств зокрема. Вони регламентуються як у світовому, так і в національному вимірі кожної країни. Так, Уряди на державному рівні приймають постанови, що стосуються умов пересування, роботи готелів і ресторанів, профілактики вірусу. Відповідно до них кожне готельно-ресторанне підприємство здійснює нові організаційно-економічні заходи щодо можливої кількості клієнтів; вимог вакцинації або спеціальних тестів чи довідок; порядку розміщення у ресторанах і проживання у готелях тощо. Набувають поширення й нові види послуг: замовлення ресторанного харчування навинос або "їжа з собою"; обслуговування відвідувачів переважно на відкритих майданчиках тощо.

Обмеження стосуються кількості відвідувачів або постояльців; розміщення за столиками; додаткових послуг. Є й додаткові організаційні вимоги: пред'явлення та перевірка сертифікатів про вакцинацію, QR-кодів, ПЦР-тестів; носіння медичних масок персоналом і відвідувачами та ін. При цьому персонал має бути особливо ввічливим та гостинним, оскільки багато людей дратують обмеження і на цьому тлі виникають непорозуміння, сварки, не завжди врівноважена поведінка всіх сторін, нарікання. При цьому мова не може йти про ігнорування нових правил і обмежень [10]. Однак порт'є, офіціанти, працівники рецепцій та інші представники/носії гостинності, дбаючи про безпеку всіх і кожного мають бути особливо ввічливими, аби не викликати агресію відвідувачів і запобігати їй.

Безумовно, індустрія гостинності, особливо туристичні організації, а відтак і готельно-ресторанні підприємства, особливо постраждали від впливу пандемії через довготривалі за-

борони на пересування, поселення, відрядження, туризм, масових святкування; переведення роботи та багатьох заходів (конференції, збори, зустрічі) із оф-лайн формату в онлайн формат. У цих умовах були розроблені й впроваджені у практику господарювання та управління особливі організаційно-економічні заходи державної підтримки підприємств готельно-ресторанного бізнесу. Насамперед, йдеться про пом'якшення оподаткування, прямі субсидії, підтримка зайнятості або виплати працівникам, які втратили роботу; активізація роботи центрів зайнятості по працевлаштуванню тощо. Також це й посилення контролюючих функцій відповідних державних органів.

Проте, попри названі та інші обставини, нові організаційно-економічні заходи не повинні негативно впливати на якість, стандарти та вартість послуг гостинності. Вони можуть певною мірою, обмежувати їх номенклатуру через зрозумілі заборони, але рівень сервісу або комплексу послуг повинен бути на заявленому рівні та розвиватися і вдосконалюватися відповідно до стратегії розвитку того або іншого підприємства готельно-ресторанного бізнесу [12]. Приклад функціонування індустрії гостинності у м. Херсон підтверджує цей висновок. Найбільші конкурентні переваги та фінансово-економічну стійкість демонструють мережеві готелі за рахунок саме переваг інтеграції, європейського сервісу за помірну ціну, науково обґрунтованого менеджменту, постійного навчання персоналу гостинності, посилені заходи безпеки. Мова йде насамперед про національну готельну мережу Reikartz Hotel Group. Вона об'єднує 40 готелів зі статусом 3* — 4* та, зокрема, її два заклади у місті.

Саме висока якість, стандарти послуг гостинності, належний стратегічний та операційний менеджмент, посилені заходи безпеки та визнаний імідж всієї національної мережі готелів дозволили її складникам — готелям Raziotel Пішельєвський та Optima Херсон та не тільки зберегти свої конкурентні позиції у регіоні, але й примножувати їх. Тому досвід цієї національної мережі, готельно-ресторанні підприємства якої працюють у середньому ціновому сегменті (3* — 4*), тобто орієнтовані на середній клас або масового споживача, заслуговує на поглиблений науковий аналіз, узагальнення та впровадження у практичну діяльність і управління. Звичайно, при цьому не можна відкидати з рахунків, навпаки, треба враховувати саме належність вказаних та інших готелів до мережі, тобто ефекту та переваг інтеграції.

Конкурентні переваги мають і малі сімейні або міні-готелі, які мають сучасний інтер'єр, добре обладнані та надають послуги гостинності з допомогою праці малої кількості найманих працівників та, переважно, членів своєї родини. Головною конкурентною перевагою тут стає притаманна українцям щира природна гостинність та значна економія на вартості найманої праці. Особливо значною є кількість таких готелів у Карпатах. Господарі при цьому можуть надавати й ексклюзивні послуги харчування національними стравами; екскурсій; спортивного, екологічного та сільського туризму.

ВИСНОВКИ

Нові організаційно-економічні аспекти здійснення послуг в індустрії гостинності, особливо на рівні підприємств готельно-ресторанного бізнесу стосуються насамперед, додаткових до існуючих (виділених раніше) нових джерел та функцій їх надання, в особливості умов та ресурсів; чинників та складників; принципів (правил) та інструментів; нових показників моніторингу, оцінки та діагностики; пріоритетів, тактики і стратегії надання. Останні з метою забезпечення конкурентних переваг готельно-ресторанних підприємств обґрунтовується нами як організація інтеграційних процесів та розвиток готельних мереж; розвиток міні-готелів та сімейних малих готельно-ресторанних підприємств, особливо в малолюдних мальовничих місцях, з орієнтацією на ринки спортивного, гірськолижного, екологічного, сільського зеленого туризму.

Нові організаційно-економічні засади здійснення послуг в індустрії туризму повинні бути зорієнтовані також на високу якість та підвищені гарантії безпеки в умовах переведення значної кількості бізнес-процесів у цифровий формат, можливу соціально-економічну, валютну політичну нестабільність; обмеження через санітарно-протипандемійні вимоги. Звичайно, при цьому повинні бути дотримані всі інші стандарти змісту, якості та порядку надання послуг у відповідності до стандартів, специфіки та класності, цінової й маркетингової політики готельно-ресторанного закладу.

Література:

1. Про туризм: Закон України від 15.09.1995 року № 324/95-ВР / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80>

2. Мармуль Л.О., Романюк І.А. Удосконалення структури ринку праці сільських територій шляхом розвитку підприємств сільського зеленого туризму. Економічний вісник університету. Вип. 38. 2018. С. 70—77.

3. Академічний тлумачний словник української мови в 11-ти томах. АН УРСР, Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1270—1980. Т. 2. С. 143.

4. Жайворонок О. Знаки української культури. Словник-довідник. К.: Довіра, 2006. С. 151—152.

5. Романюк І.А. Стратегічне управління розвитком галузі туризму на засадах формування корпоративної культури туристичних підприємств. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2016. № 2 (34). С. 24—27.

6. Кучечук Л.В., Черниш К.О. Проблеми й перспективи розвитку готельної справи у Харківському регіоні в умовах європейської інтеграції. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Міжнародні економічні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм. 2018. Вип. 7. С. 115—121.

7. Ihnatenko M.M., Marmul L.O., Sarapina O.A., Sakun A.Zh., Pylypenko K.A. Models of implementation of enterprises in agricultural green tourism in European countries and assessment of their efficiency. International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering. Vol. 8. Issue-12, October 2019. Pp. 337—340.

8. Кирилов Ю.Є., Грановська В.Г., Алещенко Л.О. Економічний механізм формування конкурентних переваг суб'єктів туристичної галузі. Економіка АПК. 2020. № 5. С. 45—55.

9. Круль Г.Я. Основи готельної справи. навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2011. 368 с.

10. Ihnatenko M., Antoshkin V., Lokutova O., Postol A., Romaniuk I. Ways to develop brands and pr management of tourism enterprises with a focus on national markets. International Journal of Management (IJM). Vol. 11, Issue 5, May 2020, pp. 778—787.

11. Мартієнко А.І., Дишкантюк О.В. Сутність гостинності як економічної категорії. Економіка: реалії часу. 2017. № 2 (30). С. 72—78.

12. Яровий В.Ф. Соціально-економічна ефективність функціонування підприємств сільського зеленого туризму та галузі туризму загалом. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2017. № 4 (40). С. 72—75.

13. Ihnatenko M., Antoshkin V., Postol A., Hurbyk Yu., Runcheva N. Features of the Content and Implementation of Innovation and Investment Projects for the Development of Enterprises in the

Field of Rural Green Tourism. International Journal of Management (IJM), 11 (3), 2020, pp. 304—315.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (1995), The Law of Ukraine "On tourism", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80> (Accessed 20 January 2022).
2. Marmul', L.O. and Romaniuk, I.A. (2018), "Improving the structure of the labor market in rural areas through the development of rural green tourism enterprises", *Ekonomichnyy visnyk universytetu*, vol. 38, pp. 70—77.
3. Bilodida, I.K. (1970-1980), *Akademichnyy tлумachnyy slovnyk ukrayin's'koyi movy v 11-ty tomakh* [Academic explanatory dictionary of the Ukrainian language in 11 volumes], Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.
4. Zhayvoronok, O. (2006), *Znaky ukrayin's'koyi kul'tury* [Signs of Ukrainian culture], Dovira, Kyiv, Ukraine.
5. Romaniuk, I.A. (2016), "Strategic management of tourism development on the basis of forming the corporate culture of tourism enterprises", *Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*, vol. (34), pp. 24—27.
6. Kuchechuk, L.V. and Chernysh, K.O. (2018), "Problems and prospects of development of hotel business in the Kharkiv region in the conditions of European integration", *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V.N. Karazina. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny. Ekonomika. Krayinoznavstvo. Turyzm*, vol. 7, pp. 115—121.
7. Ihnatenko, M.M. Marmul', L.O. Sarapina, O.A. Sakun, A.ZH. and Pylypenko, K.A. (2019), "Models of implementation of enterprises in agricultural green tourism in European countries and assessment of their efficiency", *International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering*, vol. 8, Issue-12, pp. 337—340.
8. Kirilov, Yu.Ye. Hranov's'ka, V.H. and Alyeshchenko, L.O. (2020), "Economic mechanism of formation of competitive advantages of subjects of tourist branch", *Ekonomika APK*, vol. 5, pp. 45—55.
9. Krul', H.Ya. (2011), *Osnovy hotel'noyi spravy* [Basics of hotel business], Tsentr uchbovoyi literatury, Kyiv, Ukraine.
10. Ihnatenko, M. Antoshkin, V. Lokutova, O. Postol, A. and Romaniuk, I. (2020), "Ways to develop brands and pr management of tourism enterprises with a focus on national markets", *International Journal of Management (IJM)*, vol. 11, Issue 5, pp. 778—787.

11. Martiyenko, A.I. and Dyshkantuyuk, O.V. (2017), "The essence of hospitality as an economic category", *Ekonomika: realiyi chasu*, vol. 2 (30), pp. 72—78.

12. Yaroviy, V.F. (2017), "Socio-economic efficiency of rural green tourism enterprises and the tourism industry in general", *Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*, vol. 4 (40), pp. 72—75.

13. Ihnatenko, M., Antoshkin, V., Postol, A., Hurbyk, Yu. and Runcheva, N. (2020), "Features of the Content and Implementation of Innovation and Investment Projects for the Development of Enterprises in the Field of Rural Green Tourism", *International Journal of Management (IJM)*, vol. 11 (3), pp. 304—315.

Стаття надійшла до редакції 23.01.2022 р.

ІНВЕСТИЦІЇ.

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

www.investplan.com.ua

Передплатний індекс: 23892

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
(Наказ Міністерства освіти і науки України № 886 від 02.07.2020)
Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

УДК 338.1: 339.1

Д. К. Семенда,
к. е. н., професор, професор кафедри підприємництва торгівлі
та біржової діяльності, Уманський національний університет садівництва
ORCID ID: 0000-0003-2714-0436

І. І. Корман,
к. е. н., доцент, доцент кафедри маркетингу,
Уманський національний університет садівництва
ORCID ID: 0000-0003-1743-1213

О. В. Семенда,
к. е. н., доцент, старший викладач кафедри маркетингу,
Уманський національний університет садівництва
ORCID ID: 0000-0002-6690-645X

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.3.77

ОЦІНКА КОН'ЮНКТУРИ ТА СПОЖИВЧИХ ПЕРЕВАГ НА РИНКУ СИРУ УКРАЇНИ

D. Semenda,
PhD in Economics, Professor, Professor of the Department of Enterprise,
Trade and Exchange Activities, Uman National University of Horticulture

I. Korman,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the
Department of marketing, Uman National University of Horticulture

O. Semenda,
PhD in Economics, Associate Professor, Senior Lecturer of the Department
of marketing, Uman National University of Horticulture

ASSESSMENT OF THE SITUATION AND CONSUMER PREFERENCES IN THE UKRAINIAN CHEESE MARKET

Сучасний розвиток суспільства зумовлюється функціонуванням окремих ринків, серед яких провідна роль належить продовольчому ринку. У структурі продажів продовольчих товарів молочна продукція, зокрема сир, займає вагому позицію. Збільшення попиту на різні види сиру стимулює розвиток молокопереробної та торговельної галузей, діяльність яких зумовлює процес формування і функціонування ринку сиру. При цьому посилюється конкурентна боротьба як у молокопереробній, так і в торговельній галузі. Така ситуація визначає необхідність постійного дослідження споживачів і на основі цього реалізацію відповідних заходів з урахуванням споживчих вимог на ринку сиру.

У статті здійснено аналіз ринку сиру в Україні, який характеризується виробництвом на експорт і покриття імпортом попиту на продукцію, охарактеризовано тенденції у споживанні сиру в Україні, з метою поглибленого розуміння особливостей формування попиту на різні види сиру; сформовано підходи до сегментації ринку та перспективні споживчі вподобання на сир; обґрунтовано рекомендації щодо підвищення лояльності споживачів на ринку сиру.

The modern development of society is determined by the functioning of individual markets, among which the leading role belongs to the food market. In the structure of food sales, dairy products, in particular cheese, occupy an important position. Increasing demand for various types of cheese stimulates the development of dairy and trade industries, whose activities determine the process of formation and functioning of the cheese market. At the same time, competition is intensifying in both the dairy and trade sectors. This situation determines the need for constant consumer research and on this basis the implementation of appropriate measures taking into account consumer requirements in the cheese market.

The article provides a comprehensive analysis of the cheese market in Ukraine, which is characterized by production for export and import demand to cover products, describes trends in cheese consumption in Ukraine, in order to better understand the peculiarities of demand for different types of cheese; approaches to market segmentation and promising consumer preferences for cheese have been formed; recommendations for increasing consumer loyalty in the cheese market are substantiated.

Difficulties faced by hard cheese producers in Ukraine: high prices for quality raw materials; obsolete equipment; rising energy prices; high competition; limited opportunities to enter new foreign markets; customs barriers; inefficient system of sales and sales.

Analysis of the cheese market shows that there is a sufficient supply in Ukraine. Demand for cheese and its consumption is growing every year. According to experts, Ukraine has all the capacity to expand export opportunities. To do this, first of all it is necessary to control the quality of products, to establish logistics, to supply farms with equipment that will ensure the preservation of all nutrients in milk during transportation.

Ukraine has an extraordinary potential in the development of the dairy industry due to favorable climatic and economic conditions. By regularly updating equipment at enterprises, increasing product quality and expanding the geography of product exports, it will be possible to improve the overall perception of food products produced in Ukraine in foreign markets.

Ключові слова: ринок, маркетинг, сир, споживач, збут, лояльність.

Key words: market, marketing, cheese, consumer, sales, loyalty.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах господарювання збільшення попиту на різні види сиру стимулює розвиток молокопереробної та торговельної галузей, діяльність яких зумовлює процес формування і функціонування ринку сиру. При цьому посилюється конкурентна боротьба як у молокопереробній, так і в торговельній галузі. Така ситуація визначає необхідність постійного дослідження споживачів і на основі цього реалізацію відповідних заходів з урахуванням споживчих вимог на ринку сиру. Інформацію про ринок сиру та споживачів такого виду продукції господарюючі суб'єкти молокопереробної і торговельної галузей збирають і аналізують з метою визначення, хто купує певні види сиру, чому, коли і за яких обставин. Таким чином, виявлення швидкоплинних потреб споживачів зумовлює необхідність систематичного вивчення ринків і не лише діючих, але і потенційно нових ринкових ніш. У цьому полягає роль дослідження, яке є основою обґрунтування ринкової стратегії і пов'язаною з нею тактикою.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемами молочної галузі в Україні, її поточним станом та розвитком займалися науковці: А.Є. Величко, Р.М. Кухарук, І.В. Масло-ва, М.В. Пухлякова [1], В.В. Джеджула, І.Ю. Епіфанова, Д.О. Гладка [2], В.М. Литовченко [3], О. Міняйло, В. Міняйло, Я. Лінецька [4]. Проблематику функціонування ринку сиру в Україні було висвітлено у працях таких науковців, як О.М. Ковінько, С.М. Панькова [5], А.В. Улянченко [6], А.В. Парій [7] та інші.

Відзначаючи цінність результатів досліджень науковців, необхідно зазначити, що в зв'язку з постійними змінами в даному секторі

економіки, умов існування та роботи виробників на ринку, постає потреба постійного оновлення інформації та нових досліджень.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — є поглиблення пізнання сутнісних характеристик і теоретичних засад формування та функціонування ринку сиру України за основними його складовими елементами і на цій основі розроблення практичних рекомендацій щодо вдосконалення виробничої і збутової діяльності на ринку сиру відповідно до потреб споживачів, що сприятиме його розвитку та поліпшенню задоволення українських споживачів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Молочні продукти займають вагоме місце у світових ресурсах продовольчої продукції. Попит на молочні продукти у світі знаходиться на високому рівні, цим обумовлено їх виробництво в 191 країні світу. Пояснюється це корисністю і незамінністю іншими продуктами харчування. Молочні продукти в щоденному раціоні займають найбільшу питому вагу і складають 1,6 кг на 1 особу або 56,6% [8].

Середньостатистичний український споживач не вживає молочних продуктів відповідно до норми, яка складає 390 кг на душу населення в рік на одну особу. У 2019 році споживання молока та молочних продуктів в Україні досягло антирекордного за період незалежності рівня — менше 200 кг. При цьому основною причиною зниження стала не зміна раціону за рахунок збільшення в ньому частки продуктів преміум сегменту, а суттєве зменшення доходів українців протягом останніх років внаслідок низки економічних криз, спричинених як внутрішніми, так і зовнішніми факторами [9].

Сичужні сири				
Тверді		Напівтверді	М'які	Плавлені (перероблені)
пресовані		самопресовані	самопресовані	-
З високим другим нагріванням (52–68 °C)	З низьким другим нагріванням (39–41 °C)	З низьким другим нагріванням (33–39 °C)	Без другого нагрівання	-
Смак і аромат: солодкуваті, пряні	Смак і аромат: злегка кислуваті	Смак і аромат: злегка аміачний	Смак і аромат: злегка аміачний, перцевий і також грибний	-
Сири типу Швейцарський: Швейцарський, Алтайський, Український, Карпатський, Гірський, Бійський	Сири типу Голландський: Голландський, Костромський, Степний, Ярославський, Углицький, Пошехонський, Естонський, Новосибірський, Буковинський, Вируський, Мінський, Литовський, Прибалтійський	Сири типу Латвійський: Латвійський, Пікантний, Нямунас, Волмієрський, Каунаський, Клайпедський	Сири типу Рокфор: Рокфор, Голубий, Стілтон, Горгонзола Сири типу Дорогобузький: Дорогобузький, Дорожний, Земгальський, Баузький, Рамбінас, Смоленський	Сири шматкові: Радянський, Російський, Костромський, Городський, Орбіта Сири ковбасні: Ковбасний копчений Сири пастоподібні: Янтар, Корал, Дружба, Волна, Літо
Сири типу терочних: Гірноалтайський, Кавказький середньої зрілості, Кавказький високої зрілості	Сири типу Чеддер: Чеддер, Російський		Сири типу Закусочного: Закусочний, Російський камамбер, Білий десертний, Любительський зрілий	Сири солодкі: Шоколадний, Фруктовий, Омичка Сири до обіду: Сир з грибами до супу, сир з цибулею до супу.

Рис. 1. Класифікація сичужних сирів

Джерело: [11, с. 242].

Однією з особливостей вживання молочних продуктів в Україні є велика частка свіжих молочних продуктів у раціоні. За даними міжнародного аналітичного агентства CLAL Україна є світовим лідером за споживанням питного молока та інших свіжих молочних продуктів — кисломолочних та м'яких сирів (творога). Низькі доходи великої частки споживачів призводять до вибору ними продукції більш дешевих продуктів, до яких відноситься, насамперед, цільномолочна продукція. Із ростом доходів раціон змінюється на користь дорожчих видів продукції — сиру та масла.

Молочна галузь України є однією з основних в агропромисловому комплексі, а виробництво сиру вважається її вагомим складовою. У структурі молокопереробної галузі країни виробництво сиру становить близько 10%.

Виробництво сиру — тривалий процес, який залежить не тільки від виробничих можливостей, а й від економічного стану країни і ситуації на ринку. Останні роки були досить складними для молочної промисловості України. Військові дії, важка економічна ситуація, девальвація гривні, відсутність обігових коштів у підприємств — все це призвело до того, що виробники не встигали реагувати на потреби ринку. Проте, значна увага молокопереробних підприємств приділялася розвитку виробни-

цтва кисломолочної продукції, яка була найпробудковішою.

Український ринок сирів сьогодні вважається одним з основних сегментів українського харчового ринку, який динамічно змінюється. У даний час виробництвом сирів в країні займаються більше ніж 150 підприємств, 2/3 з яких виготовляють тверді сичужні сири, решта — м'які та перероблені (плавлені) [10].

За оцінками вчених-товарознавців у галузі харчових жирів, молока та молочних продуктів Е.Ф. Бухтарьової, Т.П. Ільєнко-Петровської і Г.В. Твердохліб [11, с. 241], харчова цінність сиру зумовлена наявністю в його складі не тільки великої кількості білків (28—30%), але й жирів (32—33%), причому молочний жир в достатньо випріаних сирах — у стані емульсії, добре засвоюваний організмом людини. За технологією виробництва товарознавці розрізняють сири сичужні та кисломолочні. Більша частина сирів, які виробляються в харчовій промисловості, належить до сичужних. У товарознавчій та торговельно-підприємницькій практиці сири сичужні поділяють на п'ять груп, з яких чотири — сири тверді, напівтверді, м'які та розсільні — належать до натуральних, а п'ята група — це сири плавлені, що відносяться до перероблених. Повну класифікацію сирів сичужних наведено на рисунку 1.

Кисломолочні сири, пропонувані на продовольчому ринку, виробляються завдяки звертанню молока під дією молочної кислоти. Виробляються вони в малих обсягах, тому продаж їх не значний.

У структурі функціонування українського продовольчого ринку науково-практичний інтерес становить ефективне формування товарного асортименту ринку сиру. Ринок сирів України представлений такими маркетинговими групами, як сичужні та плавлені сири. Сичужні сири розподіляються на тверді та напівтверді сири, свіжі та розсільні сири, м'які сири, інші сири, сирні тверді продукти. Група плавлених сирів розподіляється за такими видами, як плавлені сири та сирні плавлені продукти [12, с. 256; 13].

Сири виробляють з коров'ячого, козиного та овечого молока, але найбільш затребуваною сировиною для приготування сиру залишається коров'яче молоко. Якість українського молока є досить невисокою. Це пов'язано з поганим забезпеченням повноцінними кормами, хворобами тварин, недостатнім рівнем технічного обладнання та технології виробництва [14]. В умовах дефіциту якісної сировини переробники користуються товарозамінниками, дозволяючи собі недобросовісні методи конкуренції та реалізуючи сирний продукт видаючи його за натуральний сир. На внутрішньому ринку швидко зростає пропозиція недорогих товарів із заміною тваринного білка та молочного жиру рослинними компонентами — соєвим молоком та пальмовою олією. Сир виготовле-

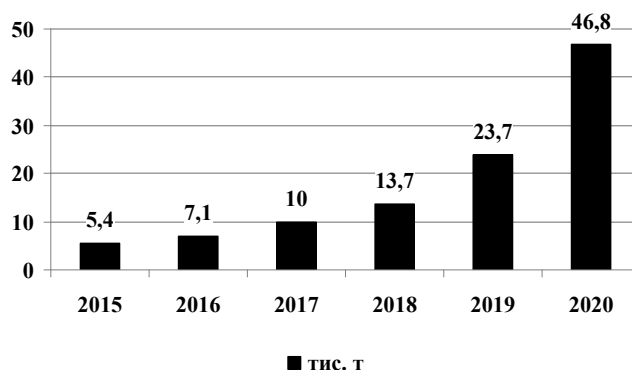

Рис. 2. Динаміка імпорту сирів Україною

ний з додаванням рослинних жирів, повинен називатися "сирний продукт" або "молоковмісний продукт, виготовлений за сирною технологією", проте не всі виробники вказують цю інформацію на упаковці, а це підриває довіру споживачів до вітчизняної продукції [15–17]. Випуск справжніх сичужних сирів у 2021 р. у порівнянні з травнем 2020 року, зменшився на 15%, нижче рівня в 6 тис. т. У той же час на 3% збільшився випуск сирних продуктів, приблизно до 3,5 тис. т [18]. Фірми повинні працювати за системою НАССР (система управління безпечністю харчових продуктів), виготовляти високоякісну продукцію, що відповідатиме міжнародним та європейським стандартам та розширювати асортимент сирної продукції.

Проблема формування ринку сиру та сирної продукції охоплює комплекс питань як теоретичного, так і практичного характеру. У зв'язку з цим потрібно брати до уваги макрота мікросередовище вітчизняної продукції, по-

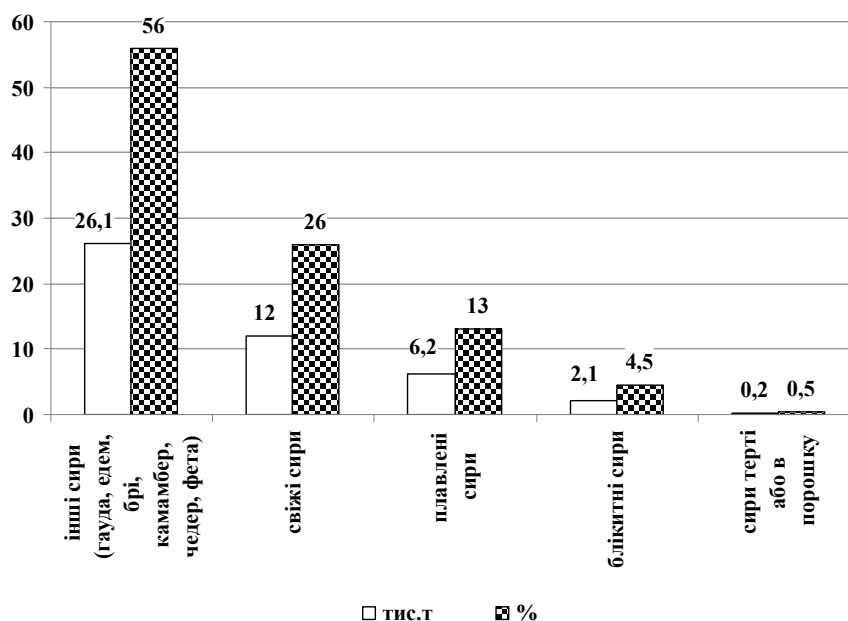

Рис. 3. Структура імпорту сирів

Джерело: [21].

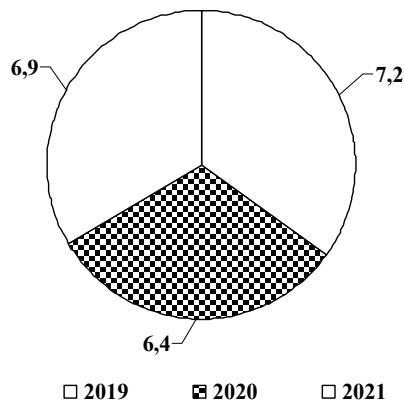

Рис. 4. Експорт молокопродуктів у натуральному виразі, тис. т

Джерело: [22].

кращувати діяльність національних сирзаводів — залучати вітчизняні та іноземні інвестиції для оновлення й модернізації устаткування, а також ліквідовувати зайве та малоефективне устаткування.

На формування внутрішнього продовольчого ринку України суттєво впливає один з основних чинників глобалізації світових господарських зв'язків — зовнішня торгівля. Остання є історично першою формою зовнішньоекономічних зв'язків, які проявляються в обміні товарів і послуг, а також зовнішньою ознакою існування світового ринку і матеріальною основою міжнародних економічних відносин. Це забезпечує зростаючу інтеграцію світового господарства та форму зв'язку між товаровиробниками і споживачами окремих країн [19, с. 59—60].

За даними Українського клубу аграрного бізнесу (УКАБ), за 2020 рік обсяг імпорту сирів в Україну зріс на 97% — з 23,7 до 46,8 тис. тонн (рис. 2) [20].

Структуру імпорту сирів становили такі категорії: свіжі сири — 26%; плавлені сири — 13%; блакитні сири — 4,5%; сири терті або в порошку — 0,5%; інші сири — 56%.

Зростання обсягу імпорту відбулося майже у кожній категорії. На таке швидке зростання обсягів імпорту вплинула насамперед внутрішня ціна на сировину. За минулий рік значно зріс попит на рідкісні сорти сирів, зокрема, імпорту сиру Гауда (Gouda) зріс у 3,4 раза, до 3 тис. т; Фета (Feta) — у 2,6 раза, до 0,75 тис. т; Чедер (Cheddar) — у 2,5 раза, до 0,45 тис. т; Горгонзола (Gorgonzola) — у 2,2 раза, до 0,17 тис. т; Едем (Edam) — у 2 рази, до 0,61 тис. т; Пармезан (ParmigianoReggiano) — імпорту зріс у 1,7 раза, до 0,23 тис. т; Брі (Brie) — у 1,5 раза, до 3,2 тис. т; Камембер (Camembert) — у 1,5 раза, до 1,1 тис. т (рис. 3).

Найбільшими експортерами сирів до України були Польща — 22,4 тис. т (48%); Німеччина — 9,2 тис. т (20%); Франція — 3,8 тис. т (8%); Нідерланди — 3,5 тис. т (7%); Італія — 1,9 тис. т (4%). Ситуація, яка склалася на ринку сирів в Україні, не на користь вітчизняним виробникам, оскільки їм складно конкурувати з імпортною продукцією з боку Європейського Союзу.

Сальдо експорт-імпорту (у вартісному вимірі) у 2021 р. погіршилось по групі сири і сягнуло — \$234 млн (у 2020 р. — \$186 млн, у 2019 р. — \$82 млн). Проте відбулось незначне зростання обсягів експорту на 8% (із 6,4 до 6,9 тис. т) (рис. 4).

Труднощі, з якими стикаються виробники твердого сиру в Україні: високі ціни на якісну сировину; застаріле обладнання; зростання цін на енергоносії; висока конкуренція; обмежені можливості виходу на нові зовнішні ринки; митні бар'єри; неефективна система збуту та реалізації продукції.

Аналіз ринку сирів демонструє, що є достатня їх пропозиція в Україні. Попит на сири та їх споживання щороку зростає. На думку експертів, Україна має всі потужності для розширення експортних можливостей. Для цього передусім потрібно проводити контроль якості продукції, налагоджувати логістику, постачати фермерські господарства обладнанням, яке забезпечить збереження всіх корисних речовин у молоці при перевезенні [23; 24].

Дослідник внутрішнього ринку споживчих товарів В.Д. Лагутін [25, с. 15] стверджує, що ринковий попит у міру розвитку ринку покупця стає більш структурованим і персоніфікованим. Дедалі більше споживачів починають орієнтуватися на загальносвітові стандарти споживчих товарів. Ця тенденція характерна для глобалізованого ринку споживчих товарів й зумовлює необхідність ретельного використання маркетингових інструментів у сфері цивілізованої підприємницької діяльності.

Результат оцінки споживчих переваг за кожним сегментом споживачів є цільовим орієнтиром дій виробника або продавця:

- ранжирування видів сиру в кожному сегменті досліджуваного регіонального ринку;
- вирішення питань щодо прогнозування обсягу закупівель товару, перш за все — видів сиру, якому споживачі віддають найбільшу перевагу;
- формування фінансової стратегії компанії на найближчу перспективу;
- визначення маркетингових зусиль у напрямі рекламних заходів та формування рекламного бюджету компанії.

Ця інформація надає реальні можливості керівництву компаній прогнозувати обсяги продажів різних видів сиру та планувати свій асортимент на основі отриманих прогнозних результатів.

У зв'язку з цим для вирішення поставлених завдань було проведено опитування споживачів в рамках ринку сирів за допомогою анкетування Google Forms. Респондентам було запропоновано загальні питання, а саме стать, вік, бажані види сирів, частота покупки сирів, сума одноразових покупок, питання на їх розуміння якості сиру, а також факторів, на які вони звертають увагу при покупці того чи іншого продукту. Крім того, в опитуванні представлено і ряд специфічних питань у розрізі нейромаркетингу, наприклад, вплив різних інструментів сенсорного маркетингу (звук, колір, запах тощо.). Для цього опитуваним було запропоновано питання про те, як вони ставляться до такого роду заходів, чи сприяє це покупці сиру. Крім того, інтерес викликало питання про те, наскільки уважно споживачі взагалі дивляться на бренди: купують вони сири конкретних виробників чи у них немає певних улюблених брендів, або вони зовсім не дивляться на виробника, а беруть вполювану їм продукцію. Також одним із специфічних питань, що стосуються нейромаркетингу, стало питання про колірні асоціації: опитуваним пропонувалося обрати колір до основних характеристик, на які споживач звертає увагу при покупці сиру (смачно, якісно, безпечно для здоров'я, натурально). В результаті за отриманими відповідями можна отримати уявлення про те, як колірне рішення упаковки сиру допоможе правильно позиціонувати продукт на ринку, щоб донести свій посил покупцеві.

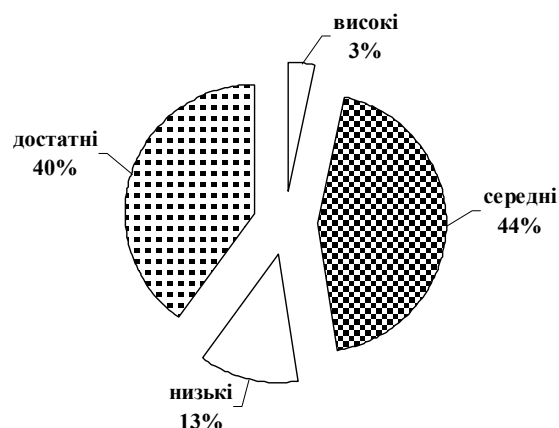

Рис. 5. Оцінювання доходів респондентів

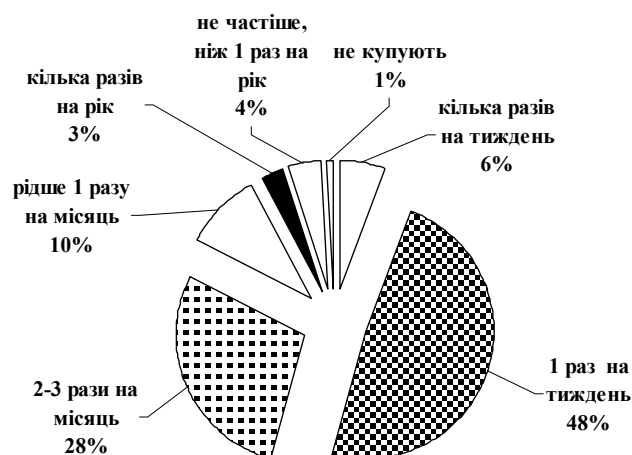

Рис. 6. Частота покупки сиру

Анкетування пройшли 187 осіб, з яких 31,2% чоловіки та 68,8% жінок. Більшістю респондентів виступила молодь 18—25 років — 135 респондентів, у віці 26—35 років — 36, у віці 36—50 років — 11, у віці старше 50 років — лише 5 осіб. Говорячи про вікову категорію опитуваних, по-

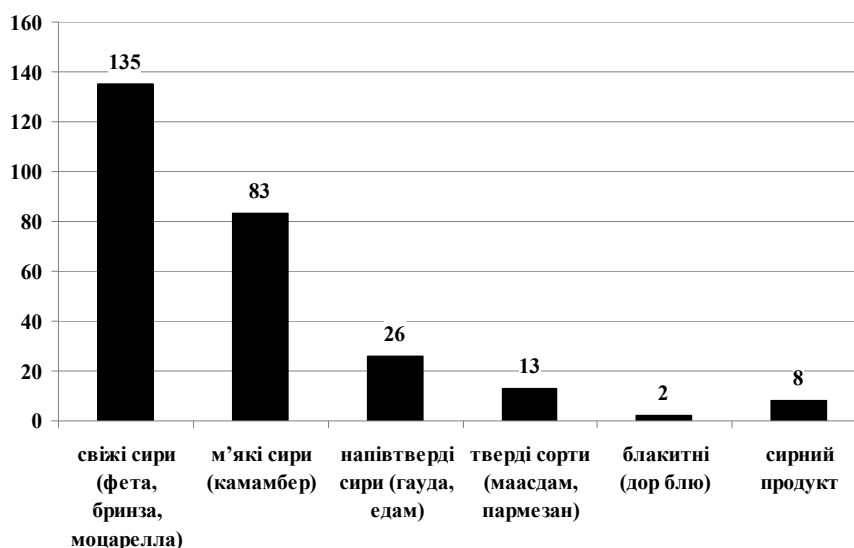

Рис. 7. Частотний аналіз вибору сиру при покупці, осіб

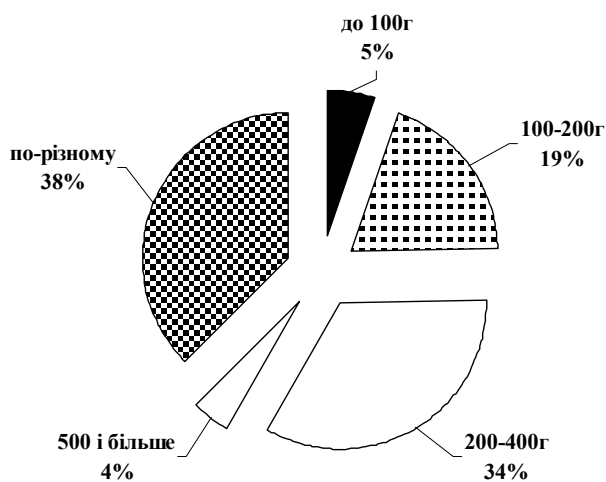

Рис. 8. Структура обсягу одноразової покупки сиру споживачами

трібно відзначити, що переважна більшість респондентів є представниками групи молоді, проте це досить дорослі люди, які самостійно роблять покупки та є активними споживачами сиру та сирної продукції. Така вікова категорія найбільш лояльна до появи новинок, схильна до бажання спробувати щось нове, краще поінформована про можливості ринку, його асортимент, поточні акції та пропозиції. Крім того, вивчення споживчих переваг молодих людей 18—25 років є позитивним моментом оскільки дає можливість виявлення довгострокових трендів споживчої поведінки на ринку сирів, за результатами опитування можна формувати уявлення і про майбутнє ринку.

Найважливішим чинником впливу на формування й розвиток споживчого ринку і продукції сиру зокрема є грошові доходи населення. За оцінками вчених-економістів О.М. Шпиचाка і О.В. Боднар, в Україні дуже низька купівельна спроможність населення. У сімейному бюджеті пересічного жителя країни витрати на продукти харчування становлять близько 53%,

тоді як у Німеччині — відповідно 9,8%, США — 11, Польщі — 20% [26, с. 6]. Пояснити таку ситуацію можна низьким рівнем заробітної плати потенційних покупців, що безпосередньо впливає на рівень споживання основних продуктів харчування на одну особу.

Відповіді стосовно оцінки фінансового становища респондентів зображено на рисунку 5.

Для отримання загального уявлення про ринок та споживачів сирної продукції проведемо аналіз питань, запропонованих респондентам.

Одним з питань було визначення середньої частоти покупки сиру (рис. 6). Найбільше число опитуваних купують сир 1 раз на тиждень, що становить 48,3%. Далі ідуть споживачі, які купують 2—3 рази на місяць — 28,4%, купують не частіше, ніж раз на місяць — 9,6%, кілька разів на тиждень — 5,8%, не частіше, ніж 1 раз на рік або кілька разів на рік — складає 4% і 3%, частка тих, хто не купує сир — лише 0,9%.

Далі в рамках анкетування було поставлено питання про те, які сири обирають споживачі, варіантів відповідей можна було обрати декілька (рис. 7).

З рисунка 7 видно, що респонденти надають перевагу свіжому сиру, його вибрало 135 споживачів. На другому місці за популярністю у респондентів м'які сири — 83 осіб. Решті сирів — віддали перевагу менше опитаних.

У межах опитування було досліджено структуру одноразової покупки сиру споживачами, тобто скільки грамів сиру респонденти купують в середньому за одне відвідування магазину (рис. 8).

Проаналізувавши відповіді про вагу одноразової покупки, отримали результати: переважна більшість респондентів (38 % опитуваних) відзначили, що по різному, також 34 % відповіли, що купують по 200—400 г.

Далі в анкеті було запропоновано питання про виробників сирів (рис. 9), у рамках якого

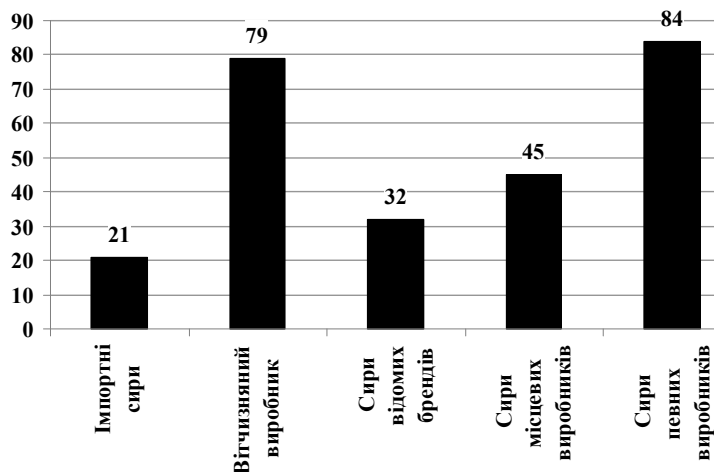

Рис. 9. Розподіл споживаних сирів у залежності від країни-виробника, осіб

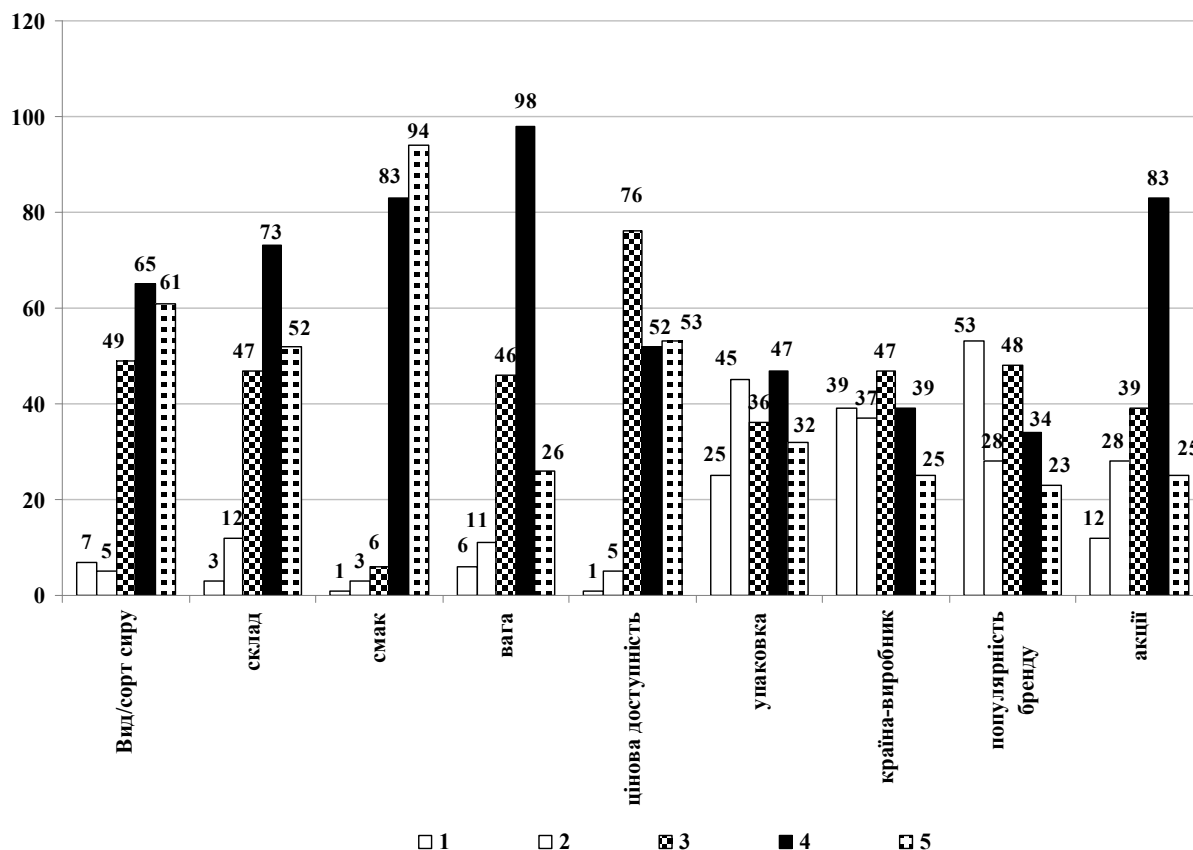

Рис. 10. Важливість факторів при покупці сиру, осіб

потрібно було вказати конкретних виробників або вибрати одне або кілька тверджень про виробників, які респондент зазвичай купує.

За підсумками опитування можна зробити висновки, що 44,9% опитуваних віддають перевагу певним виробникам, продукцію вітчизняних та місцевих виробників купують 42,3% та 24% опитуваних відповідно, в свою чергу імпорتنі сири купують 11,2% респондентів.

Далі пропонувалося оцінити фактори за ступенем важливості, якими покупці керуються під час покупки сиру (рис. 10). Для цього були запропоновані критерії, які потрібно було оцінити за шкалою: 1 — зовсім неважливий фактор; 2 — неважливий фактор; 3 — важливий фактор; 4 — досить важливий фактор; 5 — дуже важливий фактор. Результати представлені на рисунку 10.

Можна зробити висновок, що найбільш значимими факторами є смак, вага та акції. Респонденти також звертають увагу на склад, доступність за ціною та вид сиру. Найменш

важливими для споживачів при покупці сиру виявилися упаковка, країна виробника та популярність бренду.

Завдяки наступному питанню було проведено аналіз впливу маркетингових заходів на процес покупки сиру (рис. 11), респондентам потрібно було оцінити їх за шкалою: 1 — драгує; 2 — негативне ставлення; 3 — нейтральне ставлення; 4 — позитивне ставлення; 5 — подобається.

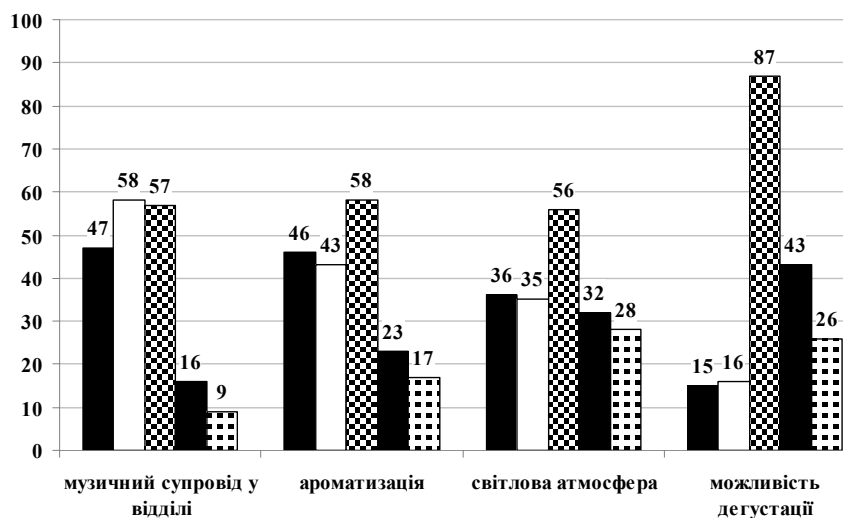

Рис. 11. Вплив маркетингових заходів при покупці сиру, осіб

Виходячи з отриманих відповідей було побудовано гістограму, яка дозволила констатувати, що найбільш позитивно на придбання сиру впливає можливість дегустації продукції.

Досліджено, що музичний супровід, ароматизація та приваблива світлова підсвітка вітрин справляють гарне враження.

На питання про асоціації, які виникають у респондентів у процесі покупки сиру маємо такі результати — 49,1% сир асоціюють з повсякденною їжею, 25% — з граним настроєм, 27,6% — зі святом, 8,1% — з подорожами.

Далі респондентам було запропоновано придумати, які кольорні асоціації виникають у них зі словами: "смачно", "якісно", "натурально", "безпечно". Це питання цікаве в рамках нейромаркетингового дослідження, бо правильно підібрані кольори, наприклад, в упаковці або рекламному банері здатні доставити правильний посил до споживачів, тим самим збільшивши продажі продукту. За результатами опитування було отримано безліч варіантів кольорних асоціацій з кожним із запропонованих слів. Так, для слова "смачно" були відзначені жовтий, червоний, зелений кольори. Для відображення "якості" респонденти віддали перевагу зеленому, жовтому та синьому кольорам. Переважна більшість респондентів для позначення безпеки обрали зелений та блакитний кольори. Аналогічно до попереднього питання опитувані в більшості своїй асоціюють натуральність із зеленим кольором. Проте є також варіанти білого, жовтого кольорів. Виробникам сиру слід звернути увагу на зелений колір та білий, якщо вони позиціонують свій продукт як натуральний, тому що саме ці кольори опитані пов'язують з натуральністю сиру.

Анкетування потенційних покупців сиру дало змогу виявити характеристики, яким споживачі приділяють увагу. У майбутньому виробники сиру та продавці повинні звернути на це увагу, для того щоб збільшувати попит на свою продукцію. До того ж анкетування показало вплив нейромаркетингових заходів на покупку сиру споживачами. Вплив дегустаційних стійок в магазинах однозначно впливає на бажання купити саме представлений вид продукції, це дозволить більш якісно будувати маркетингову політику збуту. Розрахунок комплексної оцінки споживчих переваг дозволив виділити вид сиру, якому кожний сегмент надає найбільшу перевагу.

Отже, маркетингові дії виробників та покупців повинні враховувати ці результати

для подальшої розробки маркетингових інструментів. Завдяки аналізу нейромаркетингового дослідження щодо кольорного сприйняття характеристик, була отримана інформація, аналіз якої показав, яким кольорам надавати перевагу у створенні упаковки, для того, щоб споживачі обирали саме їхній продукт.

З загостренням конкурентної боротьби та появою безлічі брендів однотипної продукції на ринку, з'явилась необхідність у формуванні та підтримці лояльності споживачів. Основна маркетингова проблема на ринку сиру полягає у підвищенні рівня лояльності споживачів до товару. Є багато чинників формування лояльності клієнтів до бренду, до яких належить збір інформації про покупців, відповідність продукції потребам і уподобанням споживачів, побудову взаємовідносин, заснованих на довірі і взаєморозумінні, якість продукції, якість і інтенсивність реклами, якість просування бренду, клієнтоцентризм, детальне планування і реалізація програми лояльності, успішний CRM (управління стосунками із споживачами), використання карт лояльності, вплив на рівень задоволеності споживачів.

Успішна програма лояльності має бути орієнтована на довгостроковий результат. Щоб сформувати лояльність, необхідно багато часу, тому що лояльність заснована на довірі, на знанні цільових клієнтів, що приносять найбільшу вигоду, і на винагороді тільки тих дій клієнтів, які приносять вигоду. Підприємства використовують різні методи при проведенні програми лояльності залежно від переслідуваних цілей і доступних ресурсів. Маркетологи пропонують безліч методів формування лояльності з різною мірою ефективності. Новаторська ідея полягає в тому, щоб сформувати лояльність, надаючи новим користувачам дивовижну вигоду, вербуючи їх і пропонуючи вигоду за покупку. Таким чином, створюється своєрідний клуб користувачів.

Майже кожна людина в світі має доступ до нескінченного потоку інформації в мережі Інтернет. З розвитком інформаційних технологій стало набагато простіше шукати та обмінюватися інформацією. Нині з майже восьми мільярдного населення планети соцмережі використовують 4,2 мільярда людей — більш як половина. За останнє десятиліття кількість прихильників соціальних медіа потроїлась, а за останній рік зросла приблизно на 13%, зокрема через пандемію. Через це соціальні ме-

режі та Інтернет ресурси починають бути не тільки засобами соціального дозвілля, але й платформами для налагодження каналів комунікації зі споживачами та іншими представниками бізнесу. Тому не дивно, чому на сьогодні все частіше соціальні мережі почали використовувати, як один з найефективніших та найменш трудозатратний засіб для просування продукції, адже функціонал соціальних мереж вже давно перейшов межу суто розважального характеру і надає широкий спектр інструментарію та можливостей для ведення бізнесу [27].

ВИСНОВОК

Україна має надзвичайний потенціал у розвитку молочної галузі через сприятливі кліматичні та економічні умови. За допомогою регулярного оновлення обладнання на підприємствах, збільшення якості продукції та розширення географії експорту продукції стане можливим покращення загального сприйняття харчових продуктів вироблених в Україні на іноземних ринках.

Виробники повинні відкрито ділитися усією інформацією про свій продукт для переконання споживача. Оскільки покупці купують не просто продукт, що банально втамує голод, а й продукт, що не зашкодить здоров'ю, матиме відповідні умови виробництва та відмінну поживну цінність.

Література:

1. Величко А.Є., Кухарук Р.М., Маслова І.В., Пухлякова М.В. Стан та перспективи розвитку ринку молока та молочних продуктів України. *Агросвіт*. 2021. № 16. С. 62—68. DOI: 10.32702/2306-6792.2021.16.62
2. Дзеджула В.В. Єпіфанова І.Ю., Гладка Д.О. Ринок молочної галузі: стан та тенденції розвитку. *Економіка та суспільство*. 2018. № 18. С. 382—388. URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/18_ukr/53.pdf
3. Литовченко М.В. Молочна промисловість України: стан та перспективи розвитку. *Агросвіт*. 2015. № 8. С. 30—34.
4. Міняйло О., Міняйло В., Лінецька Я. Молокопродуктовий підкомплекс України: тенденції розвитку. *Товари і ринки*. 2018. № 4. С. 20—35. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tovary_2018_4_5
5. Ковінько О.М., Панькова С.М. Стан та перспективи розвитку ринку сиру в Україні в умовах глобалізації. *Економіка та суспільство*. 2019. № 20. С. 41—47. URL: DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2019-20-6>

6. Улянченко Л.В. Стан і перспективи розвитку ринку сиру в Україні. *Подільський вісник*. № 2 (15). 2007. С. 35—37.

7. Парій Л.В. Сучасні тенденції розвитку ринку сиру в Україні. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес*. № 200 (3). 2014. С. 255—261.

8. В Україні очікується збільшення виробництва молока. URL: <http://www.licasoft.com.ua>

9. Козак О. Тенденції споживання молочних продуктів в Україні. Вплив пандемії. 2020. URL: <https://infagro.com.ua/ua/2020/04/21/olga-kozak-predstavnik-ifcn-v-ukrayini-providniy-naukoviy-spivrobitnik-nnts-iae-tendentsiyi-spozhivannya-molochnih-produktiv-v-ukrayini-vpliv-pandemiyi/>

10. За даними ІнфАгро. URL: <https://infagro.com.ua/ua/>

11. Бухтарева Э.Ф., Ильченко-Петровская Т.П., Твердохлеб Г.В. Товароведение пищевых жиров, молока и молочных продуктов. Москва: Экономика. 1985. 295 с.

12. Парій Л.В. Сучасні тенденції розвитку ринку сиру в Україні. *Економіка*. 2014. С. 255—261.

13. Турчин І., Максимова Д. Аналіз ринку м'яких і твердих сирів в Україні та за кордоном. *Науковий куратор ЛНУ ветеринарної медицини та біотехнологій. Серія: Харчові технології*. № 20 (85). 2018 С. 46—50. URL: <https://doi.org/10.15421/nvlvet8509>

14. Іщук С.О., Ляховська О.В. Розвиток молокопереробних виробництв у регіонах України: сировинний аспект. *Регіональна економіка. Регіональне господарство*. № 95 (1). 2020. С. 42—51. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2020-1-5>

15. Сир чи сирний продукт: у чому різниця та де небезпека. URL: <https://t1.ua/porady/7898-syr-chy-syrnyy-produkt-u-chomu-riznyt-sya-ta-de-nebezpeka.html>

16. Українці їдять ковбасу без м'яса та сир не з молока. URL: <https://www.gazeta1.com/statti/ukrayintsi-yidyat-kovbasu-bez-m-yasa-ta-syr-ne-z-moloka/>

17. Бочко О.Ю. Взаємозв'язок відповідального маркетингу та відповідального споживача: реалії та потреби в умовах COVID-19. *Сучасний маркетинг: тренди, інновації та інструменти / За заг ред. Ромата Є.В. та Смерічевського С.Ф. Київ. Студцентр 2021. 308 с. С. 276—287.*

18. Сировари України скоротили виробництво справжніх сирів на 15%. URL: <https://agropolit.com/news/21117-sirovari-ukrayini-skorotili-virobnitstvo-spravjnih-siriv-na-15>

19. Черленяк І.І. Конкуренентоспроможність, конкуренція, ринок: макросистемні аспекти. Економічний часопис — XXI. 2014. № 7—8. С. 28—31.

20. Обсяг імпорту сирів в Україну виріс на 97%. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/obsag-importu-siriv-v-ukrainu-viris-na-97>

21. Державна митна служба України. URL: <https://customs.gov.ua/>

22. Показники зовнішньої торгівлі молокопродуктами у 2021 році. URL: <https://uadairy.com/pokaznyky-zovnishnoyi-torgivli-molokoproduktamy-u-2021-rocz/>

23. Шишкін В.О., Бахметова Я.Ю. Перспективи використання логістичної стратегії як умова забезпечення конкурентоспроможності підприємства. Modern Economics. 2019. № 14 (2019). С. 296—300. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V14\(2019\)-46](https://doi.org/10.31521/modecon.V14(2019)-46)

24. Літвиненко С.А., Банар К.В., Попова Ю.М., Косюк В.В. Оцінювання маркетингового ефекту від інтегрування вітчизняних логістичних операторів у глобальний ринок. Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання. Дніпро: ДДАЕУ, 2019. № 11. URL: www.economy.nauka.com.ua/pdf/11_-2019/87.pdf

25. Лагутін В.Д. Внутрішній ринок споживчих товарів: теорія розвитку і регулювання: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т. 2008. 327 с.

26. Шпичак О.М., Боднар О.М. Проблеми ємності внутрішнього споживчого ринку сільськогосподарської продукції та продовольства в Україні в контексті купівельної спроможності населення. Економіка АПК. 2013. № 6. С. 5—13.

27. Семенда О.В., Лементовська В.А., Подолінний Д.С. Упровадження новітніх інструментів маркетингової комунікації для формування лояльної поведінки споживача. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. № 4 (31). 2021. С. 73—77. DOI: <https://doi.org/10.32782/easterneurope.31-11>

References:

1. Velychko, A.Ye., Kukharuk, R.M., Maslova, I.V. and Pukhliakova, M.V. (2021), "State and prospects of the market of milk and dairy products of Ukraine", *Ahrosvit*, vol. 16, pp. 62—68. DOI: [10.32702/2306-6792.2021.16.62](https://doi.org/10.32702/2306-6792.2021.16.62).

2. Dzhedzhula, V.V. Yepifanova, I.Yu. and Hladka, D.O. (2018), "Dairy market: state and development trends", *Ekonomika ta suspil'stvo*, vol. 18, pp. 382—388, available at: http://economyandsociety.in.ua/journal/18_ukr/53.pdf (Accessed 28 January 2022).

3. Lytovchenko, M.V. (2015), "Dairy industry of Ukraine: state and prospects of development", *Ahrosvit*, vol. 8, pp. 30—34.

4. Miniajlo, O., Miniajlo, V. and Linets'ka, Ya. (2018), "Dairy subcomplex of Ukraine: development trends", *Tovary i rynky*, vol. 4, pp. 20—35, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tovary_-2018_4_5 (Accessed 28 January 2022).

5. Kivin'ko, O.M. and Pan'kova, S.M. (2019), "Status and prospects of cheese market development in Ukraine in the context of globalization", *Ekonomika ta suspil'stvo*, vol. 20, pp. 41—47, available at: DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2019-20-6> (Accessed 28 January 2022).

6. Ulianchenko, L.V. (2007), "Status and prospects of cheese market development in Ukraine", *Podil's'kyj visnyk*, vol. 2 (15), pp. 35—37.

7. Parij, L.V. (2014), "Current trends in the cheese market in Ukraine", *Naukovyj visnyk Natsional'noho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Seriya: Ekonomika, ahraryj menedzhment, biznes*, vol. 200 (3), pp. 255—261.

8. Licasoft (2021), "Milk production is expected to increase in Ukraine", available at: <http://www.licasoft.com.ua> (Accessed 28 January 2022).

9. Kozak, O. (2020), "Trends in dairy consumption in Ukraine. Impact of the pandemic", available at: <https://infagro.com.ua/ua/2020/04/21/olga-kozak-predstavnik-ifcn-v-ukrayini-providniy-naukoviy-spirobitnik-nnts-iae-tendentsiyi-spozhyvannya-molochnih-produktiv-v-ukrayini-vpliv-pandemiyi/> (Accessed 28 January 2022).

10. InfAgro (2022), available at: <https://infagro.com.ua/ua/> (Accessed 28 January 2022).

11. Bukhtareva, E.F., Yl'chenko-Petrovskaia, T.P. and Tverdokhleba, H.V. (1985), *Tovarovedeniye pyschevykh zhyrov, moloka y molochnykh produktov* [Commodity science of food fats, milk and dairy products], *Ekonomyka*, Moscow, Russia.

12. Parij, L.V. (2014), "Current trends in the cheese market in Ukraine", *Ekonomika*, pp. 255—261.

13. Turchyn, I. and Maksymova, D. (2018), "Analysis of the market of soft and hard cheeses in Ukraine and abroad", *Naukovyj kurator LNU veterynarnoi medytsyny ta biotekhnolohij. Seriya:*

Kharchovi tekhnolohii, vol. 20 (85), pp. 46—50. <https://doi.org/10.15421/nvlvet8509>

14. Ischuk, S.O. and Liakhovs'ka, O.V. (2020), "Development of milk processing industries in the regions of Ukraine: raw materials aspect", Rehional'na ekonomika. Rehional'ne hospodarstvo, vol. 95 (1), pp. 42—51. <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2020-1-5>

15. t1.ua (2021), "Cheese or cheese product: what is the difference and where is the danger", available at: <https://t1.ua/porady/7898-syr-chy-syrnyy-produkt-u-chomu-riznytsya-ta-de-nebezpeka.html> (Accessed 28 January 2022).

16. Ushakova, V. (2019), "Ukrainians eat sausage without meat and cheese not from milk", available at: <https://www.gazeta1.com/statti/ukrayintsi-yidyat-kovbasu-bez-m-yasa-ta-syr-nez-moloka/> (Accessed 28 January 2022).

17. Bochko, O.Yu. (2021), "The relationship between responsible marketing and responsible consumers: realities and needs in the context of COVID 19", Suchasnyj marketynh: trendy, innovatsii ta instrumenty, pp. 276—287.

18. agropolit.com (2021), "Cheesemakers in Ukraine have reduced the production of real cheeses by 15%", available at: <https://agropolit.com/news/21117-sirovari-ukrayini-skorotili-virobnitstvo-spravjnih-siriv-na-15> (Accessed 28 January 2022).

19. Cherleniak, I.I. (2014), "Competitiveness, competition, market: macrosystem aspects", Ekonomichnyj chasopys — XXI, vol. 7—8, pp. 28—31.

20. agravery.com (2021), "The volume of cheese imports to Ukraine increased by 97%", available at: <https://agravery.com/uk/posts/show/obsag-importu-siriv-v-ukrainu-viris-na-97> (Accessed 28 January 2022).

21. State Customs Service of Ukraine (2022), available at: <https://customs.gov.ua/> (Accessed 28 January 2022).

22. Union of dairy enterprises of Ukraine (2021), "Indicators of foreign trade in dairy products in 2021", available at: <https://uadairy.com/pokaznyky-zovnishnoyi-torgivli-molokoproduktamy-u-2021-roczni/> (Accessed 28 January 2022).

23. Shyshkin, V.O. and Bakhmetova, Ya.Yu. (2019), "Prospects for the use of logistics strategy as a condition for ensuring the competitiveness of the enterprise", Modern Economics, vol. 14 (2019), pp. 296—300, available at: [https://doi.org/10.31521/modecon.V14\(2019\)-46](https://doi.org/10.31521/modecon.V14(2019)-46) (Accessed 28 January 2022).

24. Litvynenko, S.L., Banar, K.V., Popova, Yu.M. and Kosiuk, V.V. (2019), "Assessing the marketing effect of integrating domestic logistics operators into the global market", Efektyvna ekonomika: elektronne naukovye fakhove vydannia, vol. 11, available at: www.economy.nauka.com.ua/pdf/11_2019/87.pdf (Accessed 28 January 2022).

25. Lahutin, V.D. (2008), Vnutrishnij rynok spozhyvchykh tovariv: teoriia rozvytku i rehu-liuvannia: monohrafiia [Domestic market of consumer goods: the theory of development and regulation: a monograph], Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, Kyiv, Ukraine.

26. Shpychak, O.M. and Bodnar, O.M. (2013), "Problems of capacity of the domestic consumer market of agricultural products and food in Ukraine in the context of purchasing power of the population", Ekonomika APK, vol. 6, pp. 5—13.

27. Semenda, O.V., Lementovs'ka, V.A. and Podolynnyj, D.S. (2021), "Introduction of the latest tools of marketing communication for the formation of loyal consumer behavior", Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia, vol. 4 (31), pp. 73—77. DOI: <https://doi.org/10.32782/easterneurope.31-11>

Стаття надійшла до редакції 28.01.2022 р.

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА